

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO FAKULTETO
KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

SOLEJA KARALIENĖ
TEISĖS IR VALDYMO VAKARINIŲ STUDIJŲ PROGRAMA

**PAAUGLIŲ SMURTAS MOKYKLOJE:
PRIEŽASTYS IR PREVENCIJA**

Magistro baigiamasis darbas

Mokslinis vadovas –
doc. dr. Alfredas Kiškis

Vilnius, 2006

TURINYS

IVADAS.....	4
1. PAAUGLIŲ SMURTAS: TEISINIAI ASPEKTAI IR PSICHOLOGINĖS BEI SOCIALINĖS PRIELAIDOS	9
<i>1.1. Pagrindinių sąvokų samprata ir teisės aktų taikymo efektyvumas.....</i>	<i>9</i>
<i>1.2. Psichologinės paauglių smurto prielaidos.....</i>	<i>18</i>
<i>1.3. Socialinės paauglių smurto prielaidos.....</i>	<i>22</i>
2. PEDAGOGINĖS PAAUGLIŲ SMURTO MOKYKLOJE (PSM) PRIEŽASTYS.....	31
<i>2.1. Deformuotos ugdymo turinio vertybės.....</i>	<i>31</i>
<i>2.2. Hipertrofuotas ugdymo turinio sudėtingumas</i>	<i>34</i>
<i>2.3. Autoritariniai ugdytojo ir ugdytinio santykiai.....</i>	<i>39</i>
3. PAAUGLIŲ SMURTO MOKYKLOJE (PSM) PRIEŽASČIŲ EMPIRINIS TYRIMAS	47
<i>3.1. Tyrimo planas, metodika ir imties charakteristikos</i>	<i>47</i>
<i>3.2. Paauglių mokymosi motyvacija ir pažangumas</i>	<i>51</i>
<i>3.3. Paauglių prioritetinių vertybių charakteristikos</i>	<i>56</i>
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	71
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	73
SANTRAUKA.....	78
SUMMARY.....	79
PRIEDAI	80

PADEKOS

Dėkoju –

*doc. dr. **Alfredui Kiškiui** už nuoširdžią dalykinę pagalbą rašant magistro baigiamąjį darbą, - formuojant jo tikslą, uždavinius, tyrimo strategiją, išvadas...*

*Mykolo Romerio universiteto **Kriminologijos katedrai** (vedėja prof. dr. **Genovaitė Babachinaitė**) už suteiktą galimybę atlikti pasirinktą tyrimą ir leidimą ginti jo rezultatus bei išvadas.*

*Vilniaus „**Saulėtekio**“ vidurinės mokyklos bendruomenei (direktorė **Reiza Zinkevičienė**) už sudarytas palankias sąlygas apklausti 5-8 klasių moksleivius.*

*Trakų **Vytauto Didžiojo gimnazijos** bendruomenei (direktorė **Elvyra Janušauskienė**) už sudarytas palankias sąlygas apklausti 5-8 klasių moksleivius.*

Autorė

IVADAS

Atkūrus šalies valstybingumą ženkliai pakito žmonių tarpusavio santykiai: anksčiau deklaruotos piliečių demokratinės teisės tampa akivaizdžiomis šių dienų gyvenimo normomis; informacijos prieinamumo ir žodžio laisvė suteikia didesnę galimybę asmens saviraiškai, - įtakoja išsakomų minčių ir veiksnių turinį; autoritarinį bendravimo pobūdį keičia humanistinės sąveikos atmosfera... Tačiau šiame procese ryškėja akivaizdžios probleminės situacijos: asmens *laisvių* (laisvai reikšti mintis, elgtis...) suvokimas akivaizdžiai pralenkė jo pilietinės *atsakomybės* (už išsakytus teiginius ar (ne)veikimą) įsisauganimą; *teisės* (gauti, reikalauti ir pan.) smarkiai nutolo nuo *pareigų* (įvykdyti, padėti...); ir kt.

Ši moralinių vertybių raidos disharmonija neaplenkė ir paauglių gyvenimo, - nereti atvejai, kai jie piktnaudžiauja savo konstitucinėmis laisvėmis ir teisėmis, „užmiršdami“ kiekvienam valstybės piliečiui privalomas pareigas ar atsakomybę už elgesį ir veiksmus. Svarbu tai, kad nepilnamečių padaromų nusikalstamų veikų skaičius, tame tarpe smurtinių¹, didėja, kaip ir jaunėja jų amžius. Pavyzdžiui, bendras 14-17 m. asmenų, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu, skaičius 2003 m. siekė 3274 (iš jų 14-15 m. – 539), 2004 m. – 4232 (iš jų 14-15 m. – 1183), o per dešimt šių metų mėnesius jau pasiekė 3490 (iš jų 14-15 m. – 1016).²

Antra vertus, ši visuomenės dalis yra labiausiai pažeidžiama kaip besiformuojanti asmenybė ne tiek teisinės pagalbos pasinaudojimo subtilybėmis, kiek psichologinio spaudimo aspektu. Vaikai, visų pirma, siekia sulaukti dėmesio iš suaugusiųjų, pripažinimo iš bendraamžių, pagyrimų iš mokytojų... Tačiau neretai tėvai neturi laiko bendrauti su atžala, užsiimti auklėjamoju jo švietimu. Begalė rūpesčių priverčia visa tai „nustumti“ į šoną ir vaikas prisimenamas jau pavėluotai, - kai įvykdė nusikalstamą veiką. Akivaizdu ir tai, jog paaugliai, veikiami žiniasklaidoje eskaluojamų kriminalinių istorijų, pasirenka įvairių užduočių (dažniausiai nusikalstamų) įvykdymą kaip būtiną „pripažinimo sąlygą“. Mokytojai taip pat neturi laiko atviriau bendrauti su mokiniais dėl labai apkrautų ugdymo programų. Tad vaikai, nesulaukdami savo vilčių pateisinimo, pasirenka kitą dėmesio į save atkreipimo būdą ar tiesiog ima maištauti prieš visus ir dėl visko.

Temos aktualumą ir problematiškumą patvirtina ir tai, kad pasaulyje Lietuva pirmauja mokinių savižudybių skaičiumi (kasmet nusižudo maždaug dvi moksleivių klasės); mokyklose daugėja nusikaltimų, reketo, narkotikų; kai kurie švietimo skyriai prašo savivaldybes finansuoti policininkų budėjimą bendrojo lavinimo mokyklose; nepilnametės motinos „gelbsti“ vaikų

¹ Statistiniai duomenys aprėpia šias Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse uždraustas veikas: nužudymus (129-131 str.), sunkius sveikatos sutrikdymus (135 str.), išžaginimus (149 str.) ir seksualinį prievartavimą (150 str.).

² Duomenys apie asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu Lietuvos Respublikoje (Forma 30-SAV). *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras*. <http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/f30/f30.htm> (2005 11 10)

gimstamumo mažėjimą... Grėsmingai didėjančią paauglių smurto mokykloje (PSM) tendenciją galima būtų iliustruoti keliomis citatomis iš masinių informavimo priemonių. Štai vienos mokyklos moksleivių apklausa parodė, kad „99% V–VIII klasių mokinių nori mokyklą susprogdinti, o mokytojus – kad ir suvalgyti priešpiečiams...“ (Dialogas, 2004 01 23). Spaudoje komentarų susilaukė įvykis, kai moksleiviai surengė egzekuciją savosios mokyklos bendraamžiams; šį smurto proveržį patys filmavo skaitmenine kamera, o siužetą patalpino internete (Respublika, 2004 02 07)... Įdomu ir tai, kad nukentėjusieji dešimtokai nesiskundžia dėl patirto smurto nei mokyklos administracijai, nei mokytojams, nei tėvams. Priežastis paprasta – suaugusieji yra bejėgiai, nes moksleivis neturi garanto, kuris užtikrintų jo fizinį ir psichinį saugumą. Tiesa, ryškėja demoralizuojančiai kraupi tendencija: „stogą“ mokiniui gali užtikrinti tik ... jaunųjų mokyklos chuliganų pasaulis. Taigi akivaizdu, kad paauglių smurtas Lietuvai yra itin aktualus ir probleminis reiškinys.

Esant tokiai situacijai **aktualu** ne tik analizuoti prielaidas ir priežastis, kurios aktyvina, arba provokuoja, paauglius nusikalstamai veikai, bet ir rasti išvalgų, galinčių neutralizuoti smurto plėtrą šalyje. Kadangi Lietuvos Respublikos (toliau tekste – LR) Konstitucijos³ 41 straipsnio 1 dalis teigia, jog „asmenims iki 16 metų mokslas privalomas“, tai natūralu pagrindinį dėmesį skirti PSM situacijai, prielaidų ir priežasčių analizei.

Mokslinį darbo problemškumą apibūdina konkretūs klausimai, reikalaujantys specialios analizės:

- (1) Kaip, kokiomis formomis reiškiasi paauglių smurtas mokykloje ir kituose jų gyvenimo kontekstuose?
- (2) Koks galiojančių ir su švietimu susijusių teisės aktų efektyvumas stabdant nepilnamečių nusikalstamas veikas?
- (3) Kokius veiksnius (psichologinius, socialinius, pedagoginius ir kt.) galima identifikuoti kaip paauglių smurto mokykloje prielaidas ir priežastis?
- (4) Koks vaidmuo tenka pedagoginėms deformacijoms, turinčioms tiesioginių sąsajų su nepilnamečių nusikalstamumu?

Minėti aktualūs klausimai leido apibrėžti **tyrimo objektą** – paauglių smurtas mokykloje.

Tyrimo dalykas – paauglių smurto mokykloje priežastys ir prevencija.

Reikia pastebėti, kad *nepilnamečių nusikalstamumą* nagrinėjo G. Babachinaitė, A. Čepas, A. Dapšys, J. Galinaitytė, S. Gečėnienė, A. Jatkevičius, V. Justickis, A. Kiškis, V. Pavilonis ir kt. Šių autorių darbuose buvo analizuojamos nepilnamečių nusikalstamumo priežastys, prevencija ir kt. *Smurtinį nusikalstamumą* nagrinėjo ir tokius nusikaltimus darančio nusikaltėlio asmenybės problemas, smurtinio nusikalstamumo prevencijos klausimus analizavo G. Babachinaitė, J.

³ Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014. Aktuali redakcija nuo 2004 07 13

Gilliganas (James Gilligan)⁴. Tuo tarpu *nepilnamečių smurtinį nusikalstamumą* yra nagrinėję tik keli autoriai (G. Babachinaitė, A. Jatkevičius), domėjęsi tik kuria nors viena iš smurtinio nepilnamečių nusikalstamumo charakteristikų ar atskiromis nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencijos formomis.

Apie smurto mokyklinę prevenciją turiningos medžiagos pateikiama V. Justickio monografijoje „Kriminologija. II dalis“. Autoriaus nuomone, „*mokyklinė prevencija – tai prevencinė veikla, vykdoma mokykloje ir nukreipta į jos mokinių nusikaltimų prevenciją*“⁵. V. Justickis pažymi, jog mokykla užima ypatingą vietą prevencijos srityje, kadangi joje mokosi daugybė nepilnamečių, priklausančių greitai didėjančio nusikalstamumo rizikos grupei. Autorius nurodo, jog pagrindiniai su mokykla siejami kriminogeniniai veiksniai – „sisteminis pamokų praleidimas, neigiamas mokinio požiūris į mokyklą ir mokymąsi – visa tai patikimai prognozuoja mokinių nusikaltimus“⁶. Beje, monografijoje nurodoma, jog „pagrindinę vietą tarp mūsų šalyje vykdomų prevencijos projektų užima *verbaliniai-informaciniai* (paskaitos, pasišnekėjimai ir pan.) ir *laisvalaikio užimtumo užtikrinimo projektai*, kurie <...> yra neveiksmingi“⁷.

Sutinkant su šia, o taip pat ir kitų autorių, atlikusių „mokyklinių“ nusikalstamumo veiksnių apžvalgą⁸, nuomone, tikslinga išsamiau analizuoti kitas nepilnamečių smurto prielaidas ir priežastis bei prevencijos galimybes. Pageidautina, kad tokia siekiamybė būtų orientuota ne deklaratyvių priemonių (pavyzdžiui, atsitiktinių paskaitų ar pasišnekėjimų), o *esminių priežasčių ir prielaidų* paieškai.

Tyrimo tikslas – analizuoti pedagogines PSM prielaidas ir priežastis, pateikiant atitinkamas jų šalinimo, t. y. smurto prevencijos išvalgas ir rekomendacijas.

Uždaviniai:

- ✚ aptarti šių dienų Lietuvos nepilnamečių smurto situaciją;
- ✚ išsiaiškinti galiojančių ir su švietimu susijusių teisės aktų praktinio taikymo, stabdant paauglių smurto atvejus, efektyvumą;
- ✚ išanalizuoti psichologinį agresyvumo sklaidos ugdymo institucijose pagrindą;
- ✚ ištirti socialinio veiksnio – šeimos narių tarpusavio santykių, bendraamžių ir žiniasklaidos, kompiuterinių technologijų ir kt. – vaidmenį paauglių smurto židiniams atsirasti;
- ✚ nustatyti deformuotų ugdymo turinio ir proceso vertybių įtaką mokinių drausmės ir elgesio pažeidimams;
- ✚ atlikti empirinį tyrimą.

⁴ Užsienio autorių vardų ir pavardžių trumpiniai bei transkripcijos pateikiama vardažodžių rodyklėje (žr. 2 priedą).

⁵ Justickis V. Kriminologija. II dalis.- Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004, p. 232

⁶ Ten pat, p. 234

⁷ Ten pat, p. 274

⁸ D. ir G. Gottfredson, J. Hawkins, L. Hybl, T. Watson ir kt.

Hipotezė: mokyklos bendruomenė⁹, kryptingai ir tikslingai suvienijusi savo narių pastangas, gali pasiekti pastebimų teigiamų poslinkių stabdant paauglių smurtą ugdymo institucijoje.

Tyrimo dalykinį-teorinį pagrindą sudaro galiojančių ir su švietimu susijusių teisės aktų bei švietimo reformos dokumentų (Lietuvos švietimo koncepcija, Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos Bendrosios programos, Išsilavinimo standartai ir kt.) nuostatos. Pastarosios užtikrina šiuolaikinį esamos PSM situacijos analizės lygį.

Tyrimo metodologinį pagrindą sudaro *pragmatizmo pedagogikos* [V. Džeimsas (Williams James), Dž. Diuji (John Dewey)] ir *humanistinės psichologijos* [A. Maslou (Abraham Maslow), K. Rodžersas (Carl Rogers)] vertybiniai principai ir nuostatos, kurių praktinis taikymas, autorės nuomone, galėtų teigiamai veikti egzistuojančią smurtinę įtampą ne tik mokykloje, bet ir visuomenėje.

Tyrimo empirinę bazę sudaro 240 paauglių anoniminė apklausa raštu. Šių respondentų atsakymai patvirtino daugumą darbo teorinių išvadų ir leido pateikti rekomendacinio pobūdžio išvalgas. Suprantama, dabartinė tiriamųjų imtis (tinkamomis buvo pripažintos 198 anketos) neleidžia daryti išvadų, kurių validumas galėtų būti taikomas visos šalies mastu. Norint šią siekiamybę įgyvendinti reikėtų išplėsti ne tik respondentų skaičių, bet ir tyrimo geografiją, atsižvelgiant į mieste, rajone ir kaime gyvenančių paauglių nusikalstamų veikų ir jų priežasčių specifiką. Todėl šiame darbe dalis pateikiamų išvadų gali būti taikomos tik konkrečių ugdymo institucijų – Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinės mokyklos ir Trakų Vytauto Didžiojo gimnazijos – paauglių atžvilgiu. Autorė, suprasdama pasirinktos temos aktualumą, prie minėtų klausimų norėtų artimiausioje ateityje sugrįžti.

Tyrimo metodai. Tiriant baigiamojo darbo dalyką ir siekiant darbo tikslo, naudotasi *anketavimo metodu* atliekant atrankinį paauglių tyrimą. Taip pat naudotas *lyginamasis metodas*, analizuojant su Lietuvos švietimu susijusius teisės aktus bei nagrinėjant skirtingų mokslininkų gvildenamas problemas. Naudotas ir *matematinų rezultatų analizės metodas*, tiriant atskiras PSM prielaidas, priežastis ir siūlant prevencijos tobulinimo kryptis.

Tyrimo etapai:

- ✚ 2004 09 - 2004 12 – temos pasirinkimas, problemos apibrėžimas, literatūros analizė;
- ✚ 2005 01 - 2005 09 – darbo rašymas, anketos ruošimas, rengimasis empiriniam tyrimui;
- ✚ 2005 09 - 2005 12 – respondentų apklausa, rezultatų analizė ir interpretacija, tyrimo tikslo ir uždavinių korekcija, išvadų rašymas;
- ✚ 2006 01 – darbo gynimas.

⁹ Mokyklos bendruomenę sudaro mokytojai, mokiniai, jų tėvai.

Tyrimo naujumas ir praktinis reikšmingumas – darbe nustatytas kompleksas prielaidų ir priežasčių, turinčių įtakos PSM atvejų daugėjimui. Ypatingas dėmesys kreipiamas į akademinio pobūdžio veiksnius: deformuotas ugdymo turinio vertybes ir jų prioritetus, autoritarinius ugdytojų ir ugdytinių tarpusavio santykius.

Darbo struktūra. Baigiamąjį darbą sudaro įvadas, 3 dalys, teorinės ir empirinės analizės pagrindu suformuluotos išvados ir rekomendacijos, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis. Darbo pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas bei 2 priedai: 1) Anketa paauglių smurto mokykloje prielaidoms ir priežastims tirti; 2) Vardažodžių rodyklė. Baigiamajame darbe bendroji paauglių nusikalstamumo prevencija nėra detaliai analizuojama, kadangi ji Lietuvos kriminologijos literatūroje yra plačiai nagrinėta. Šiame darbe daugiausiai dėmesio skirta akademinio pobūdžio veiksnių įtakai paauglių smurtui mokykloje ir jo prevencijai.

1. PAAUGLIŲ SMURTAS: TEISINIAI ASPEKTAI IR PSICHOLOGINĖS BEI SOCIALINĖS PRIELAIDOS

1.1. Pagrindinių sąvokų samprata ir teisės aktų taikymo efektyvumas

Kalbant apie paauglių smurtą, jo prielaidas, pirmiausia vertėtų apibrėžti „paauglio“ ir „smurto“ sąvokas, nes nuo to priklauso šio darbo turinys – tyrimo metodika, prevencinės rekomendacijos ir kt. LR įstatymuose, atsižvelgiant į reglamentuojamų teisinių santykių turinį, vartojami tokie terminai kaip „vaisius“, „naujagimis“, „kūdikis“, „mažametis“, „vaikas“, „paauglys“, „nepilnametis“. Pirmasis kriterijus, parenkant vieną ar kitą sąvoką, yra *faktinis amžius*. Štai pagal 1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos¹⁰, prie kurios Lietuva prisijungė 1992 m. ir kurią 1995 m. liepos 3 d. ratifikavo LR Seimas, 1 straipsnį „vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažįstama anksčiau“. Minėtos konvencijos 1 straipsnį atitinka LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo¹¹ 2 straipsnis, kuriame teigiama, jog „vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip“. Kituose LR teisės aktuose nėra konkrečiai suformuluojamos „vaiko“, „paauglio“ ar „nepilnamečio“ sąvokos, o tik apibrėžiamos amžiaus ribos. Pavyzdžiui, LR administracinių teisės pažeidimų kodekse¹² paauglio sąvokos atsisakyta, tačiau nepilnamečio amžiaus ribos dalijamos į kelis tarpsnius, t. y. nuo 14 iki 16 metų (13 str. 2 d., 44 str. 3 d.), nuo 16 iki 18 metų (13 str. 1 d., 313 str. 2 d.) arba nurodoma tik viršutinė amžiaus riba (178 str. 4 d., 196 str. 2 d.). LR baudžiamajame kodekse¹³, „paauglio“ sąvoka taip pat nevartojama, dažniau pastebimos „vaiko“, „mažamečio vaiko“, „nepilnamečio vaiko“, ar tiesiog „nepilnamečio“ sąvokos. LR darbo kodekse¹⁴ vartojamos kelios sąvokos – „kūdikis“, „vaikas“ ir „nepilnametis“, kur pastaruoju laikomas asmuo nuo 14 iki 16 metų (104 str. 2 d.).

Apžvelgus kelis pagrindinius teisės aktus, matyti, kad aptarinėjama terminija apima gana platų asmenybės vystymosi tarpsnį. Autorė pasirinktos temos atveju apsiribojo 12-15 metų tiriamųjų amžiumi¹⁵, ne vien vadovaudamasi baudžiamosios teisės bendrosios dalies vadovėlyje išsakytu teiginiu, jog nepilnamečius „pagal vystymosi tendencijas galima skirstyti į atskiras amžiaus grupes: vaikystės (iki 11-12 metų), paauglystės (nuo 12-13 iki 15 metų) ir jaunystės amžius (nuo 16 iki 21-22 metų)“¹⁶, bet ir antruoju vartotinos sąvokos pasirinkimo kriterijumi – *socialiniu brandumu* arba, dar kitaip vadinamu, veiksmumu, t. y. gebėjimu suprasti savo veiksmų reikšmę. Tačiau, pasak V. Justickio, „viskas priklauso nuo konkretaus žmogaus psichikos bei

¹⁰ Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501

¹¹ Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807. Aktuali redakcija nuo 2003 05 01

¹² Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1. Aktuali redakcija nuo 2005 11 15

¹³ Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741. Aktuali redakcija nuo 2005 06 23

¹⁴ Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569. Aktuali redakcija nuo 2005 12 20

¹⁵ Pedagoginiu aspektu šis amžiaus tarpsnis dažniausiai aprėpia bendrojo lavinimo mokyklos 5-8 klasių mokinius.

¹⁶ Baudžiamoji teisė: bendroji dalis.- Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 483

individualių gyvenimo aplinkybių. Vienas žmogus jau 16-17 metų yra socialiai subrendęs, kitas ir 20 metų sulaukęs iš esmės tebėra dar vaikas¹⁷. Vis dėlto autorė daro prielaidą, jog pasirinkti 12-15 metų tiriamieji jau supranta savo veiksmų reikšmę.

Minėto asmenybės vystymosi tarpsnio pasirinkimą lėmė ir tarp psichologų vyraujantis susitarimas paauglystės laikotarpį skirstyti į du etapus: „1) ankstyvosios paauglystės pradžią (pirmąją pusę) – 12-14 metų ir 2) ankstyvosios paauglystės pabaigą (antrąją pusę) – 15-18 metų“¹⁸. Psichologijos žodyne paauglystė apibrėžiama kaip psichikos raidos perėjimas iš vaikystės į jaunystę laikotarpiu nuo 12 iki 16 metų¹⁹, kitoje psichologinėje literatūroje išskiriamas 13-15 metų tarpsnis²⁰. Todėl galima išvada, jog, viena vertus, autorė rinkosi tiriamųjų amžių mėgindama išskirti sąlyginę paauglystės metų vidurį ir, antra vertus, atsižvelgdama į patį problemiškesnį bendrojo lavinimo mokyklos mokinių amžiaus tarpsnį²¹.

Panagrinėjus LR teisės aktus, aiškiai suformuluoto *smurto* apibrėžimo nepavyko rasti, nors pati sąvoka teisės moksluose, tiek ir autorės darbe, dažnai vartojama ir laikoma sinonimu „agresijos“, „prievartos“²². Štai V. Justickis smurtą tapatina su „kriminaline prievarta“²³. Anot jo, „prievarta nėra savarankiškas nusikaltimas. <...> Bet ji yra daugelio nusikaltimų sudėtinė dalis“²⁴, nes „prievartos vartojimas teisėtą norą paverčia nusikalstamu sumanymu, o teisėtus veiksmus – nusikaltimu“²⁵.

Kaip jau buvo minėta, LR teisės aktuose nėra aiškiai suformuluotos smurto sąvokos, tačiau panaši situacija yra ir su tarptautiniais dokumentais. Išsamesnis šio termino apibrėžimas randamas tik Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos 1993 m. gruodžio 20 d. Deklaracijoje 48/104 Dėl smurto prieš moteris panaikinimo. Tačiau ir tai tik specializuotas, t. y. smurtu prieš moteris šios Deklaracijos 1 straipsnis įvardija „bet kokį smurto aktą visuomeniniame arba asmeniniame gyvenime, kurio įvykdymo pagrindas yra lyties požymis ir kuris daro ar gali daryti fizinę, seksualinę ar psichologinę žalą arba sukelti kančią moterims, taip pat grasinimą įvykdyti tokius

¹⁷ Kriminologija / Ats. red. J. Bluvšteinas.- Vilnius: Pradai, 1994, p. 199

¹⁸ Petruolytė A. Jaunesniojo paauglio socialinė raida.- Vilnius: Presvika, 2003, p. 12

¹⁹ Psichologijos žodynas.- Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 198

²⁰ Žr., pavyzdžiui, Furst M. Psichologija.- Vilnius: Lumen, 1999, p. 203

²¹ Šiam apsisprendimui įtakos turėjo ir asmeninė darbo bendrojo lavinimo mokykloje patirtis – *patys „sunkiausi“, t. y. daugiausia elgesio problemų kelia 5-8 klasių mokiniai*. Šiai nuomonei pritaria ir dauguma mokytojų: didelė dalis ketvirtokų dar nesijaučia esą „vyrai“, o devintų klasių mokiniai jau pradeda žvelgti į gyvenimą suaugusio žmogaus akimis...

²² Dabartinės lietuvių kalbos žodyne *smurtas* apibrėžtas kaip „šturkšti prievarta“, o *prievarta* – kaip „jėgos vartojimas, vertimas ką daryti“ (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.- Vilnius: Vaga, 2000, p. 718). Panašiai suformuluota ir *agresijos* sąvoka – tai „bet koks fizinis ar žodinis elgesys, siekiant pakenkti ar sunaikinti, kilęs dėl priešiško ar kaip iš anksto numatyta priemonė tikslui pasiekti“ (Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga.- Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2001, p. 25).

²³ Justickis V. Kriminologija. I dalis.- Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001, p. 411

²⁴ Ten pat, p. 411

²⁵ Ten pat, p. 412

aktus, prievartą ar savavališką laisvės atėmimą²⁶. Europos Parlamento ir Tarybos 2000 m. sausio 24 d. sprendimas Nr. 293/2000/EB, nustatantis Bendrijos veiksmų programą (*Daphne* programa) (2000-2003 m.), dėl prevencijos priemonių kovojant su smurtu prieš vaikus, jaunos asmenis ir moteris, pateikia tik smurto rūšis. Tiesa, pageidaujant užtikrinti *Daphne* programos remiamų projektų tęstinumą, toliau kaupti įgytą patirtį ir sudaryti galimybes skelbti tą patirtį Europoje, buvo parengta šios programos antra fazė – *Daphne II* programa²⁷, bet ir joje neįvardinta smurto sąvoka.

Nežiūrint to, kad neturime visuotinai priimtino smurto apibrėžimo, literatūroje egzistuoja įvairios jo klasifikacijos. Štai E. Fromas (Erich Fromm) pateikė tokias prievartos formas – „sportinių, žaidybinių, imtynių metu, reaktyvinė, prievarta iš keršto, susvyravus tikėjimui, kompensacinė ir archainė forma – kraujo keršto troškimas“²⁸. Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinyne išskiriama „fizinė, emocinė, psichologinė, seksualinė“²⁹ prievarta. Apsistosiu prie pastarosios, kaip dažniau sutinkamos klasifikacijos, plačiau aptariamos knygoje „Drauge su vaiku... Psichologo patarimai tėvams“³⁰:

- (a) **fizinis smurtas** – tai neatsitiktiniai, sąmoningi smurtiniai veiksmai, kurie sukelia skausmą ar gali sukelti sveikatos ir vystymosi sutrikimus, pavyzdžiui, mušimas ranka ar įvairiais daiktais, stumdymas, purtymas, spardymas; bet koks skausmo sukėlimas (žnaibymas, plaukų tampymas, badymas ir pan.);
- (b) **psichologinis (emocinis) smurtas** – tai sugebėjimų, savęs vertinimo tyčinis griovimas; menkinimas, dėl ko sutrinka prisitaikymas aplinkoje bei tarpasmeniniai santykiai, pavyzdžiui, pasityčiojimas, žodinė agresija, žeminimas, gąsdinimas; vertimas jaustis kaltu, nors tam nėra objektyvaus pagrindo;
- (c) **seksualinis (lytinis) smurtas** – tai veiksmai, kuriais siekiama patirti seksualinį pasitenkinimą prieš kito asmens valią (išprievartavimas arba mėginimas išprievartauti, lytinių organų demonstravimas, vaiko panaudojimas pornografijai ir pan.);
- (d) **apleidimas (nepriežiūra)** – tai ilgalaikis fizinių ir psichinių asmens poreikių nepatenkinimas, kai kyla grėsmė pilnaverčiam jo vystymuisi ir funkcionavimui (nesirūpinimas jo maitinimu, apranga, saugumu, sveikata, higiena, socializacija ir pan.).

Grupuojant pagal smurto objektą būtų galima išskirti tokias smurto rūšis:

²⁶ Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos / Sud. M. Aidukas.- Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004, p. 162

²⁷ Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 803/2004/EB 2004 m. balandžio 21 d., patvirtinantis Bendrijos veiksmų programą (2004-2008 m.), dėl prevencinių priemonių ir kovos su smurtu prieš vaikus, jaunimą, moteris ir aukų bei rizikos grupių apsaugos (*Daphne II* programa)

²⁸ Leliūgienė I. Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas.- Kaunas: Technologija, 2003, p. 190

²⁹ Ten pat, p. 190

³⁰ Bulovaitė I., Pivorienė R. V., Strulienė N. Drauge su vaiku... Psichologo patarimai tėvams.- Vilnius: Efrata, 2001, p. 32-35

- (a) **suicidiškasis smurtas** – nukreiptas į save, t. y. savižudybės, savęs žalojimas;
- (b) **tarpasmeninis smurtas** – nukreiptas į kitą asmenį ar asmenų grupę, t. y. prieš intymų partnerį ir šeimos ar bendruomenės narius;
- (c) **kolektyvinis smurtas** – nukreiptas į dideles struktūras, pvz., valstybę, politines grupes ir pan.

Tačiau kad ir kaip klasifikuotumėm smurto pakraipas, akivaizdu, jog jis gali pažeisti visas gyvenimo puses, ardo fizinę ir psichinę sveikatą, naikina gerovę, finansinius išteklius, griauna tarpusavio santykius, draugystes ir kultūrinius ryšius. Todėl, atsižvelgiant į smurto sampratų įvairovę bei dažniausiai pasitaikančią jo klasifikaciją, autorei atrodo optimalus toks šios sąvokos turinys: *smurtas – tai kito asmens prievarta daromas fizinis (smūgiai, kankinimas, kitokie veiksmai, kuriais žalojamas kūnas, atimama gyvybė ir pan.) ar psichinis (bauginimai, grasinimai susidoroti, apkalbos ir pan.) poveikis kitam asmeniui, pažeidžiantis asmenybės neliečiamumą ir orumą.*

Daugiau nei prieš keturiolika metų tarptautinėje plotmėje buvo pasakyta, jog „antrojo tūkstantmečio pabaiga pagal krikščionių kalendorių – tai ir kruviniausio, ir melagingiausio šimtmečio pabaiga. Ji turi ką nors reikšti. Jau traukiasi, žlunga didžioji blogybė – neapykantos kultas ir gražiai pasivadinus netiesa, kurios pagrindinis įrodymas buvo smurtas. Iš dykumos jau ateina, baugu net patikėti, - meilės tiesa, kuri stebėsis, kad seniau būdavo smurto“³¹. Apmaudu, jog ir dabar negalime teigiamai atsakyti į paskutinįjį sakinį.

Tikėdamiesi ateityje mažėjančių prievartos apraiškų, šiuo metu vis tik privalėtume analizuoti galiojančius ir su švietimu susijusius teisinius dokumentus, kurie leistų stabdyti paauglių smurto mokykloje proveržius. Tuo tikslu svarbu išsiaiškinti koks yra šių teisės aktų taikymo efektyvumas.

Pradėkime nuo vieno svarbiausių paaugliui (5-8 klasių mokiniui) dokumentų – LR Švietimo įstatymo³², reglamentuojančio mokinio teises ir pareigas, analizės.

Minėto įstatymo 46 straipsnio 1 dalies 9 punktą teigia, jog mokinys turi *teisę* mokytis savitarpio pagarba grįstoje, *psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje*, ir kad jis *privalo laikytis visų mokyklos vidaus tvarką reglamentuojančių dokumentų reikalavimų*, stropiai mokytis, *gerbti mokytojus ir kitus mokyklos bendruomenės narius*. Tačiau analizuojamo dokumento taikymo neefektyvumą liudija akivaizdžiai blogėjanti kriminogeninė šalies padėtis – nepilnamečių padaromų smurtinių nusikaltimų³³ skaičius didėja. Pasak G. Babachinaitės, „šie

³¹ V. Landsbergio kalba Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės asamblėjos 46-ojoje sesijoje (1991 09 17).

³² Valstybės žinios. 1991, Nr. 23-593; 2003, Nr. 63-2853. Aktuali redakcija nuo 2004 07 15

³³ Pažymėtina, kad „kriminologinėje ir baudžiamojoje literatūroje „kriminalinė prievarta“, „smurtiniai nusikaltimai“, agresyvūs nusikaltimai“, „nusikaltimai asmeniui“ vartojami kaip sinonimai. Visais atvejais omenyje turimi tokie

nusikaltimai dažniausiai yra tarpasmeninio, dažnai ilgai besitęsiančio arba subjektyviai išgyvenamo platesnio socialinio konflikto padarinys.³⁴ Taigi, kaip šio darbo įvade minėta, smurtinių nusikaltimų statistinėms suvestinėms priskiriami nužudymai, sunkūs sveikatos sutrikdymai, išžaginimai ir seksualinis prievartavimas. Per vienuolika 2005 metų mėnesių paaugliai mirtinai sužalojo 19 žmonių (2004 metais per tą patį laikotarpį – 20), sunkius sveikatos sutrikdymus patyrė 27 (2004 m. – 25) asmenys, 18 buvo išžaginti (2004 m. – 16), o seksualinio prievartavimo skaičius, lyginant su 2004 m., išaugo 10 atvejų, arba 62,5%, ir sudarė iš viso 16.³⁵

Maža to, baugina dar ir kitas faktas. Kaip žinia, iki 2003 m. gegužės 01 d. nusikalstamos veikos buvo prilyginamos nusikaltimams, o nuo minėtos datos, kai įsigaliojo naujieji LR Baudžiamasis, Baudžiamojo proceso ir Bausmių vykdymo kodeksai, nusikalstamos veikos skirstomos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. LR Baudžiamojo kodekso 12 straipsnyje įtvirtintas baudžiamojo nusižengimo apibrėžimas teigia, jog tai „pavojinga ir šiame kodekse uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, išskyrus areštą“, priešingai nei skiriama bausmė už nusikaltimą. Taigi, baugina tai, jog per vienuolika 2005 metų mėnesių paauglių baudžiamųjų nusižengimų padaryta 97 mažiau nei 2004 metais per tą patį laikotarpį, tačiau net 92 atvejais padidėjo nusikaltimų, už kuriuos numatyta laisvės atėmimo bausmė, skaičius.³⁶

Galima būtų kalbėti ir apie savitą teisinių aktų taikymo bendrojo lavinimo mokyklose neefektyvumą, kurį lemia ištisas kompleksas priežasčių, ir kuris savo ruožtu sudaro palankias prielaidas PSM. Pavyzdžiui, LR Švietimo įstatymo 49 straipsnio 1 dalies 4 punktas nurodo, jog *mokytojas turi teisę dirbti savitarpio pagarba grįstoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje*. Tačiau toliau pateikiami faktai liudija (žr. 1.2.; 1.3. ir kt.), jog ir ši įstatyminė nuostata nėra įgyvendinama. Be to, minėtame straipsnyje nurodoma, jog mokytojas *privalo užtikrinti ugdomų mokinių saugumą, geros kokybės ugdymą, laiduoti jų asmenybės galių plėtotę...* Tačiau kaip atlikti šią pareigą, jeigu *jis pats* nesijaučia saugus, jeigu neužtikrinamos jo pilietinės teisės ir pedagoginės veiklos prielaidos?³⁷ Maža to, dažnas mokytojas bijo skūstis dėl smurtaujančių paauglių elgesio, nes bus apkaltintas profesinės kompetencijos stoka, gali sulaukti

„klasikiniai“ prievartos nusikaltimai kaip nužudymas, sunkus kūno sužalojimas, išžaginimas, kai tikras ar potencialus aukos pasipriešinimas nuslopinamas fizine jėga.“ (Justickis V. Kriminologija. I dalis, p. 417)

³⁴ Babachinaitė G. Smurtiniai nusikaltimai Lietuvoje // Jurisprudencija, 1999, t. 12(4), p. 97

³⁵ Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu (Forma 30N-ITĮ). *Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos*. http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=1&metai=2005&menu=11®ionas=0&id3=1#st2 (2005 12 10)

³⁶ Ten pat.

³⁷ „Anksčiau sunkiai valdomų moksleivių klasėje buvo vienas du, šiandien tokių – pusė. „Aš dabar noriu kalbėti, aš dabar noriu nusnausti, o dabar – išeiti...“ Nėra vidinio barjero, suvokimo, kad taip daryti nederėtų, negalima. Vaikas tapo vertybe, dar niekuo nebūdamas, ir jam nuolat teigiama: „Tu mokykloje valdovas, tu turi teisę reikalauti, apskūsti. Tau privalo būti sudaryta saugi aplinka“. O kitam – tegu būna nesaugi? Tradicija, jog vyresnioji karta įkultūrina jaunąją, yra pažeista. Dabar jaunimas nori „įkultūrinti“ suaugusiuosius: „Žiūrėk, dabar *taip* yra“. Bet ar taip yra geriau?“ (Dialogas, 2005 01 07).

mokyklos vadovo siūlymo „pasiieškoti geresnės mokyklos“, ir kt.³⁸ Tai reiškia, jog mokyklos administracija, norėdama išsaugoti „mokinio krepšelį“³⁹, pirmiausia bandys pateisinti jaunąjį smurtautoją, bet ne mokytoją... Bėlika tik apgailestauti, kad šią nuostatą žino ir paaugliai.

Tačiau net ir tuo atveju, jeigu mokykla pagaliau apsispręš išbraukti nepilnamečių smurtautoją iš mokinių sąrašų, šis apsisprendimas nebus efektyvi poveikio priemonė, nes LR Švietimo įstatymo 29 straipsnio 10 punktą numato: „Mokyklos vadovas kartu su mokyklos steigėju arba bendru steigėjų susitarimu, jo tėvams (globėjams, rūpintojams) dalyvaujant, *mokinį perkelia į kitą mokyklą*“ (kursyvas – S.K.). Žinotina tai, kad ši galimybė taikytina tik tada, kai mokinio „elgesys kelia realią ir akivaizdžią grėsmę mokyklos bendruomenės narių saugumui“⁴⁰. Todėl nesunku suprasti, kad pavojingam smurtautojui tokia bausmė negali turėti didesnio jo veiksmus tramdančio poveikio, nes geografinė mokyklos, kurioje pagal LR Konstituciją jis privalo mokytis, padėtis, tikėtina, jam neturės jokios reikšmės...⁴¹

Taigi, kompleksas minėtų faktų („mokinio krepšelis“ verčiantis mokyklas nuolaidžiauti smurtaujantiems paaugliams; būtinybė šalintinam pavojingam mokiniui surasti kitą mokyklą ir susitarti, kad ši sutiktų jį priimti...) ne tik rodo tam tikrą teisiųjų dokumentų nesuderinamumą, perdėtą liberalumą, bet ir paaiškina, kodėl, kaip buvo minėta šio darbo Įvade, jaunėja nusikaltėlių amžius. Juk bendras 14-17 m. asmenų, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu, skaičius 2003 m. siekė 3274 (iš jų 14-15 m. – 539), 2004 m. – 4232 (iš jų 14-15 m. – 1183), o per dešimt šių metų mėnesius jau pasiekė 3490 (iš jų 14-15 m. – 1016).⁴² Svarbu ne vien tai, kad nepilnamečiai smurtautojai „nežino“ jų tiesioginių pareigų,- ne mažiau reikšminga tai, kad stropieji mokiniai jau *netenka teisės mokytis psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje!*

LR Švietimo įstatymo 61 straipsnio 4 dalies 3 punktą teigia, jog *mokyklos vadovas užtikrina bendradarbiavimu pagrįstus santykius, sveiką, saugią, užkertančią kelią bet kokioms smurto, prievartos apraiškoms bei žalingiems įpročiams aplinką*. Tenka pripažinti, jog tik retais atvejais direktorius stoja smurtą patiriančio mokytojo pusėn, gindamas jo teises vykdyti profesinę misiją, pedagogines pareigas. (Tokio atvejo pavyzdžiu gali būti retorinis mokyklos vadovo

³⁸ Todėl galima sutikti su V. Strazdo nuomone: „Jei nebus pakeisti nepilnamečių atsakomybę reglamentuojantys įstatymai, perspektyvą matau dar liūdnę. <...> Mokytojai šiandien jau atsidūrė ties nervinio lūžio riba“ (Dialogas, 2005 04 15).

³⁹ Mokinio krepšelis – tai mokymo lėšos, skirtos vienam sutartiniam mokiniui. (LR 2005 metų Valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 5 straipsnio 1 dalis // Valstybės žinios. 2004, Nr. 171-6303. Aktuali redakcija nuo 2005 10 20)

⁴⁰ LR Švietimo įstatymo 29 straipsnio 10 punktą // Valstybės žinios. 1991, Nr. 23-593. Aktuali redakcija nuo 2004 07 15

⁴¹ Neatsitiktinai mokyklos direktorius, vertindamas šią Įstatymo teikiamą galimybę, rašo: „Kitados šalyje veikė specialiosios mokyklos tokio charakterio paaugliams,- gal būt jie ir ten žalojo vienas kitą. Dabar jiems įstatymu įteisinta galimybė terorizuoti, fiziškai ir moraliai žaloti tūkstančius moksleivių bendrojo lavinimo mokyklose. Absurdo logika“ (Dialogas, 2005 12 23).

⁴² Duomenys apie asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu Lietuvos Respublikoje (Forma 30-SAV). *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras*. <http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/f30/f30.htm> (2005 11 10)

klausimas: „Ko gali išmokyti pedagogė, jei grįžusi iš klasės ji verkia ir sako, jog nori būti mokytoja, o ne kalėjimo prižiūrėtoja? Atsakymai į šiuos klausimus ir turėtų būti kertiniai akmenys, ant kurių laikytusi ir vaikų socializacija, ir privalomas jų mokymas iki 16 metų“ (Dialogas, 2005 05 06)). Todėl galima teigti: šalyje susidariusi situacija įrodo, kad daugeliu atveju direktorius yra bejėgis, nes jis pats bijo,- bijo tėvų ir visagalio „mokinio krepšelio“, bijo kad su juo steigėjas nepratęs darbo sutarties ir t.t.⁴³

LR Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje nurodoma: „Tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti.“ LR Švietimo įstatymo 47 straipsnis numato *tėvų (globėjų, rūpintojų) teises* (prireikus parinkti vaikui ugdymo programą, formą, mokyklą ar kitą švietimo teikėją) *ir pareigas (kontroliuoti ir koreguoti vaiko elgesį)*. Tačiau praktinis minėtų dokumentų nuostatų taikymas neefektyvus jau vien dėl minėtų fobijų. Todėl retai girdime atvejus, jog tėvai buvo nubausti už aukščiau įvardintų pilietinių pareigų nevykdymą. Atvirkščiai, spaudoje dažniau skaitome atvejus, kai tėvai gąsdina mokyklos vadovus atsiimsiantys „mokinio krepšeli“, nes, atseit, nepagrįstai priekabiuojama prie jų vaiko, o iš tikrųjų mokyklos bendruomenė bando jį (vaiką) pagrįstai drausminti.

Pastaruoju metu žiniasklaidoje vis daugiau kalbama apie naują priemonę mokinių elgsenai įtakoti – drausmės pažymio mokykloje įvedimą. Ši idėja svarstoma LR Švietimo ir mokslo ministerijoje, Lietuvos švietimo darbuotojų profsąjungoje, Lietuvos moksleivių parlamente. Ja domisi LR Seimo nariai... Šis siūlymas vertinamas nevienareikšmiškai: esama pritariančių ir abejojančių nuomonių. Autorės manymu, tokį pažymį įvesti tikslinga, tik jam reikėtų suteikti deramą statusą.⁴⁴

Veikiant ištisam kompleksui priešasčių (apie kai kurias bus kalbama šio darbo 2 dalyje) neefektyvus tampa ir LR Administracinių teisės pažeidimų kodekso 181 straipsnio taikymas. Šį teiginį patvirtina faktas, jog, pavyzdžiui, „2003 m. policininkai surašė 4968, o per pirmąjį 2004 m. pusmetį – 3036 protokolus. Protokolai nepilnamečiams dažniausiai surašyti už kitus prasižengimus, bet dalis – ir už mokyklos nelankymą. Jei per metus tam pačiam asmeniui surašomas ir kitas protokolas, piniginė bauda – neišvengiama. Tačiau nei policija, nei teismas negali nieko padaryti, *jei tėvai deda visas pastangas, kad jų vaikai mokytųsi, o šie vis tiek nesimoko*. Su tuo sutinka ir Pedagoginės psichologinės tarnybos darbuotojai: „Mūsų didžiausias galvos skausmas – visiškai mokyklos nelankantys vaikai“ (Dialogas, 2005 01 07). Kaip žinia, atsiradusį laisvą laiką paaugliai dažniausiai skiria ne būreliams ar kitai savišvietos veiklai, o betiksliam laisvalaikio praleidimui slampinėjant gatvėmis, ieškant pramogų ir pripažinimo

⁴³ „Gana, nebenoriu jokių iniciatyvų, tegu viskas būna, taip, kaip yra“, - prisipažįsta Panevėžio „Vyturio“ vid. m-klos direktorė V. Dziuricėnė, prisimindama nemalonumus, kurie neseniai ją ištiko dėl mokykloje įvestos vaikų saugumą užtikrinančios tvarkos ir kitų iniciatyvų. <...> Už iniciatyvas nukentėjęs direktorius ar pedagogas gali labai smarkiai nusivilti ir nieko naujo nenorėti“ (Dialogas, 2005 03 11).

⁴⁴ Išsamiau žiūrėti: Karalienė S. Suteikime deramą statusą – ir veiks! // Dialogas, 2005, Nr. 44(684), p. 9

neformaliose bendraamžių grupelėse (neretai nusikalstamos), žiūrint smurto persmelktus filmus ir pan.

Kokių priemonių šiuo atveju imasi mokyklų vadovai? – „Kas ketvirtį informuojame Švietimo skyrių, tačiau jeigu kitą ketvirtį <...> vaikas ir toliau nelanko mokyklos, tiesiog gauname barti. Kai susiduri su realia situacija, pamatai, kad *mechanizmo, kuris galėtų užtikrinti mokyklos lankymą, nėra*. Reglamentuojančių dokumentų, deja, nėra, tačiau reikalavimų užtikrinti, kad visi vaikai mokytųsi,- apstu. <...> Daugelį ugdymo įstaigų vadovų mokyklos nelankančių moksleivių paieška varo į neviltį. Besirūpindami šių vaikų likimu jie jaučiasi visiškai vieniši. Į kvietimus atvykti tėvai nereaguoja. Į namus nuvykę pedagogai dažnai randa juos girtus... Savivaldybės administracija nusiplauna rankas („Gavote šioms problemoms spręsti socialinio pedagogo etatą“). Tai – aklavietė“ (Dialogas, 2005 01 07).

Esant aprašytai situacijai tenka abejoti ar LR Švietimo įstatymo 56 straipsnio nuostatos, teigiančios, kad *LR Švietimo ir mokslo ministerija* yra įgaliota formuoti ir vykdyti valstybinę švietimo politiką, atsako už švietimo kokybę, rengia strateginius švietimo planus, teikia LR Vyriausybei siūlymus ir nutarimų projektus dėl įstatymų ir kitų teisės aktų rengimo bei tobulinimo ir kt., yra tinkamai įgyvendinamos. Galima teigti, jog yra susiformavęs užburtas ratas: visagalis „mokinio krepšelis“ pašalina ugdytinių ir jų tėvų pareigas, išryškindamas tik jų teises, nes bet kada jie gali pakeisti mokyklą kartu išsinešdami ir mokiniui skirtą finansavimą. Mokytojai bijo reikalauti drausmės ir stropumo, nes vaikas gali pasiskusti direktoriui, kuris pedagogą atleis iš darbo, baimindamasis sumenkinti mokyklos autoritetą ir netekti mokinių (tuo pačiu ir skiriamų „mokinių krepšelių“, t. y. finansavimo), kadangi, sumažėjus jų skaičiui iki kritinės ribos, mokykla gali būti likviduota. Peršasi viena išvada – *mokyklą užvaldė visuotinė fobija,- visi bijo, tik ne smurtautojai ir nepilnamečiai nusikaltėliai*.

Atlikta galiojančių ir su švietimu susijusių teisinių dokumentų analizė leidžia teigti, jog dabartiniuose teisės aktuose įtvirtintos sankcijos nepilnamečių smurtautojų atžvilgiu yra mažai efektyvios, t. y. jų pedagoginis poveikis yra pastebimai menkas. Akivaizdu ir tai, jog pedagogiškai pagrįstos juridinės bazės Lietuvoje nebuvimas yra didelė kliūtis siekiant teigiamų pokyčių mažinant paauglių nusikalstamumą. Šią autorės nuomonę patvirtina ir Teisės instituto ekspertai: „Lietuvoje nėra nei tinkamos vaikų apsaugos nuo smurto, nei pagalbos smurto aukoms sistemos – galiojantys teisės aktai net aiškiai neapibrėžia, kas yra smurtas, prievarta ir auka“⁴⁵. Šis specialistų vertinimas dar kartą patvirtina tyrimui pasirinktos temos aktualumą.

Panagrinėkime konkretų pavyzdį. „Tikybos mokytojas kreipėsi į policiją dėl netinkamo 1986 m. gimusio moksleivio elgesio, nes pamokos metu išėjęs iš klasės ir koridoriuje buvęs

⁴⁵ Vaikų apsaugos nuo smurto sistema – neveiksminga ir keistina, tvirtina teisininkai. *Elta*. <http://www.elta.lt/index.php?ItemId=69835> (2005 10 14)

paauglys vis varstė klasės duris, o sudraustas – išplūdo mokytoją. Pedagogo pareiškimą palaikė dar trys mokytojai, teigdami nebegalintys taikstyti su įžūliu aštuntoko elgesiu. Joniškio raj. apylinkės teismas pagreitinto proceso tvarka išnagrinėjo bylą ir įpareigojo moksleivį 50 val. dirbti viešuosius darbus arba 15 parų praleisti areštinėje“ (Dialogas, 2004 01 23).

Pažvelkime į šią bausmę „pedagoginiu kampu“. Tikėtina, jog 15 parų areštinėje paaugliui bus patrauklesnės jaunojo nusikaltėlio „karjeros“ atžvilgiu, nei 50 val. gėdingo darbo. O jeigu įstatymas numatytų, pavyzdžiui, bent *3000 Lt baudą*?⁴⁶ Autorės nuomone, jaunojo nusikaltėlio ir jo tėvų reakcija būtų visai kita. Kliūtimi teisingumo įvykdymui nebūtų net tokios pinigų sumos neturėjimas! Siūloma išeiti tokia – duomenų bazėje prie konkretaus nepilnamečio piliečio asmens kodo suformuojamas (sukuriamas) „finansinio išsiskolinimo liudijimas“, atitinkamai koreguojantis tėvų (globėjų, rūpintojų) gaunamas pašalpas, išmokas ar kitas pajamas. Su teisėsauga susidūrusiam paaugliui sulaukus pilnametystės, šio išsiskolinimo padengimo pareiga pereitų minėtam jaunuoliui. Siūlomos idėjos tikėtinas poveikis būtų kur kas efektyvesnis už trumpalaikes „studijas blogio universitete“, iš kurio išėjęs dažnas paauglys jaučiasi esąs „dienos ir vietos didvyris“.

Suprantama, galima būtų siūlyti ir kitas priemones. Pavyzdžiui, pritarti J. Giligano siūlomai minčiai nugriauti kalėjimus ir jų vietoje pastatyti priešingo tipo įstaigas – „uždarus, saugius gyvenamuosius koledžus, kurių tikslas ir funkcijos būtų pedagoginio ir gydomojo, bet ne baudžiamojo pobūdžio. <...> Jeigu kam idėja kalėjimus pakeisti mokyklomis pasirodys utopine, leisiu sau priminti, kad kalėjimai jau yra ir visada buvo mokyklos, tik skyrėsi tuo, kad jose mokė ir moko nusikalstamumo, smurto, pažeminimo, degradavimo, žiauraus elgesio ir išnaudojimo vietoje taikos, meilės ir orumo“⁴⁷. Taigi pagrindinė šio siūlymo idėja – vieno tipo mokyklas pakeisti kitomis.

Suprantama, kad sukūrus net ir tobuliausią juridinę bazę, reglamentuojančią vaikų teisių apsaugos, švietimo sistemos klausimus, valstybės įsipareigojimas imtis tam tikrų veiksmų, stabdant nepilnamečių smurtautojų veiksmus (kaip ir smurtą prieš vaikus), bus bereikšmis, jeigu tame procese nedalyvaus visa visuomenė. Todėl svarbu įsisąmoninti, jog kiekvienas esame atsakingas už paauglio prievartos veiksmus. (Taip pat ir už smurtą patiriantį vaiką.)

⁴⁶ Kuo remdamasi autorė siūlo piniginių baudų, skirtinų nepilnamečiui smurtautojui (jo tėvams, globėjams, rūpintojams), idėją? Mūsų šalies spauda pažymi, jog JAV nepilnamečiai įvykdo 10-15% visų nusikaltimų šalyje. Kasmet apie 1,5 milijono vaikų policija areštuoja už vagystes, automobilių nuvarymus, narkotikų ar alkoholio laikymą, vandalizmą ir t.t. Tačiau tuo pačiu Amerikoje akivaizdūs ir teigiami poslinkiai: 1998 m. paaugliai įvykdė 1400, o 2000 m. – apie 900 žmogžudysčių. Taigi, mažėjimo tendencija akivaizdi. Tokios situacijos priežastis paprasta. Galiojančiuose įstatymuose numatyta, jog ant pastato *graffiti* nupiešusio vaiko tėvai gali sumokėti iki 25 000 dolerių baudą ir atlyginti piešinio pašalinimo išlaidas; muštynių metu nukentėjusiam vaikui kaltininko tėvai gali būti įpareigoti sumokėti iki 10 000 dolerių; mokytojas turi galimybę apdrausti savo gyvybę iki 100 000 dolerių smurtinės mirties mokykloje atveju ir pan. Išvada: *smurtiniai nusižengimai demokratiją propaguojančioje valstybėje „įvelkami“ į dolerio rūbą.* (Dialogas, 2004 03 12)

⁴⁷ Gilligan J. Smurto prevencija.- Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 118

Rekomendacijas, apibendrinančias šiame skyriuje išsakytas mintis, galėčiau pateikti tokias:

- būtina baigti rengti ir priimti LR Seime seniai įstrigusį įstatymą „Dėl vaikų ir paauglių, linkusių nusikalsti ir nusikaltusių, minimalios ir vidutinės priežiūros“;
- LR Vyriausybė privalėtų parengti reikiamus poįstatyminius aktus, kurie *de facto* reglamentuotų bendrojo lavinimo mokyklose besimokančių smurtautojų atsakomybę ir su jais dirbančių pedagogų teises.

Išsiaiškinus dabartinį teisės aktų (toli ne visų) praktinio taikymo, stabdant paauglių smurtavimo atvejus, efektyvumą, tikslinga analizuoti prielaidas, kurios gali teigiamai sąveikauti su smurto apraiškomis ir jų šalinimu.

1.2. Psichologinės paauglių smurto prielaidos

Sutikime, jog dauguma vaikų auga laimingose, vienas kitą mylinčiose šeimose, tačiau yra gyvenančių ir smurtaujančioje aplinkoje, kur vartojami narkotikai, alkoholis, keikiamasi, mušamasi. To pasėkoje atžalos išgyvena psichologines traumas, kurios gali tęstis visą gyvenimą ir turėti galias pasekmes paauglio vystymuisi, tolesniam jo elgesiui. Suprantama, jog pastebimą įtaką vaiko pasaulėžiūros formavimuisi, jo vertybinių nuostatų kūrimuisi turi jį supanti aplinka, artimieji: juk dar negimusio vaiko negalime įvardinti „nusikaltėliu“. Tačiau didele dalimi bręstančios asmenybės bendravimo būdą su aplinkiniais žmonėmis formuoja ir jo paties temperamentas⁴⁸, kuris laikomas įgimtu dalyku ir kurio negalima pakeisti. Pastarasis „savotiškai nuspalvina asmenybės charakterį, valios ir sugebėjimų pasireikšimus, bendravimo manieras, keičia veiklą“⁴⁹. Kaip žinia, Hipokratas žmonių elgsenas suskirstė į 4 temperamentus⁵⁰:

- (1) **cholerikas**: greitai užsiplieskia ir greitai nurimsta, greiti veiklos tempai, tačiau trūksta ištvermės; mėgsta pripažinimą, pagyrimus, yra išdidus, savimyla, kartais šykštus; elgiasi rafinuotai ir ceremoningai; kiti gali jo nemėgti dėl polinkio vadovauti, pasipūtimo;
- (2) **sangvinikas**: linksmas, nerūpestingas, optimistas, mėgsta bendrauti ir yra mėgiamas; visada pasirengęs padėti kitiems, todėl kartais pažada, negalvodamas, ar galės ištesėti pažadą; nemėgsta monotonijos, linkęs dažnai keisti veiklą, todėl ypatingų laimėjimų gali ir nepasiekti;
- (3) **melancholikas**: jautrus, nepatilus, nuolat randa priežasčių nerimauti, išvelgti sunkumus ir kliūtis; ko nors imdamasis daugiausia galvoja ne apie sėkmę, o apie tai, kaip išvengti

⁴⁸ Temperamentas – tam tikrų nuolatinių psichinių savybių kompleksas, apibūdinantis žmogaus emocinį gyvenimą, emocijų reiškimo elgsenos ir veiklos būdą (Tarptautinių žodžių žodynas.- Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, p. 485), arba – individo psichikos ypatybių, nuo kurių priklauso psichikos veiklos dinamika (intensyvumas, tempas, ritmas) visuma (Psichologijos žodynas, p. 307).

⁴⁹ Jacikevičius A. Siela, Mokslas, Gyvensena: psichologijos įvadas studijų pradžiai.- Vilnius: Žodynas, 1999, p. 124

⁵⁰ Psichologija studentui: vadovėlis / Ats. red. G. Matulienė.- Kaunas: Technologija, 2000, p. 124

nesėkmės; turi stiprų pareigos jausmą, todėl, prieš pažadėdamas, ilgai svarsto, ar tikrai galės ištesėti;

- (4) **flegmatikas**: šaltakraujis, nelengvai susijaudina, bet sunkiai ir nusiramina; veikia lėtai, bet ištvermingai, yra valingas ir principingas; taktiškas, atsargus, nemėgsta viešumos.

Tiesa, grynojo tipo temperamentu pasižyminčių žmonių pasitaiko retai, dažniausiai jiems būdingas tipų mišinys, tačiau kurio nors tipo dominavimą, bendraujant su žmogumi ilgiau, įmanoma pastebėti.

K. G. Jungas (Carl Gustav Jung) žmones suskirstė į intravertus ir ekstravertus. „Intravertiški (į savo asmenybės vidų kryptantys) individai yra drovūs, vengia draugijų, domisi savo mintimis ir emociniais išgyvenimais. Ekstravertai (į išorę kryptančios asmenybės) mėgsta draugijas, realistiški, veiklūs agresyvesni, siekia dominuoti grupėse“⁵¹.

Vertas dėmesio ir kitas žvilgsnis į paauglio psichiką. Kaip žiniai, senovės Indijos išminčiai berniukus skirstė į 4 tipus (mergaitės, anot jų, paveldi savo tėvo tipą)⁵²:

- (1) **užduočių vykdytojai**, iš kurių beprasmiška laukti iniciatyvos ar kūrybiškumo ir kurie gali susitvarkyti su technologijomis, bet ne su žmonių tarpusavio santykiais („parduoda savo rankų darbą“);
- (2) **iniciatyvūs amatininkai** (prekiautojai, menininkai, mokslininkai ir pan.), sugebantys tai, ką geba 1 tipas, tačiau labai trokšta išgarsėti („parduoti savo prekę“);
- (3) **kariautojai**, struktūrų valdytojai, mėgstantys pavojus, avantiūras, gebantys atlikti 1 ir 2 tipų siekiamybes, bet šlovę ir valdžią vertinantys labiau nei pinigus;
- (4) **mokytojai** arba išminčiai, giliai mąstantys mokslininkai (ankstesniuose gyvenimuose jau pragyvenę 1-3 tipus, kurie „parduoda ne rankas, o savo galvą“).

Kaip matome, paauglio psichika gali būti vertinama kaip prielaida – didesnė ar mažesnė (bet jokių būdų ne priežastis) smurtui atsirasti, plėtotis ir, atvirkščiai, - blėsti ar net neprasidėti. Todėl čia paminėtų (o ir kitų) psichikos paslapčių išmanymas – reikšminga sėkmingo ugdymo sąlyga, kuriai reikiamo dėmesio turėtų skirti paauglių tėvai ir mokytojai, siekiantys *prevenciškai* mažinti savo vaikų/ugdytinių neigiamo elgesio pasireiškimus. Šios prielaidos žinojimas ypač svarbus turėtų būti klasės vadovui, suinteresuotam ugdytinius suburti taip, jog paauglių elgsena, jų mokymasis didele dalimi priklausytų nuo optimalaus pareigų pas(is)kirstymo. Pavyzdžiui, labai svarbu, kokią vietą klasės vaidmenų hierarchijoje užims autorės minėti „kariautojai“ ir choleriško tipo paaugliai, kurie iš prigimties yra orientuojami lyderio misijai. Antra vertus, nors minėtos psichikos savybės laikomos įgimtomis, bet ugdymo ir saviugdos tikslu galėtų (ir privalėtų!) tapti siekis mažinti neigiamus kiekvieno temperamento tipo pasireiškimus. Būtent šiame asmenybės

⁵¹ Jacikevičius A. Siela, Mokslas, Gyvensena: psichologijos įvadas studijų pradžiai, p. 125

⁵² Čittapad (M. Lickevič). Dvasinis vaikų auklėjimas.- Kaunas: Mijalba, 2005, p. 126

raidos etape turėtų didėti suaugusiųjų pagarbaus dėmesingumo paaugliui, bet ne vien tik jam reikalavimus keliančio auklėjimo dalis, raginanti jį asmenybės saviauklai. Reikia sutikti, kad šių laikų mokykla prioriteta teikia draudimams ir moralizavimui, bet ne paauglių pastangoms patiems keistis humanistinių vertybių linkme.

Neretai suaugusieji, pabrėždami, kad paauglys jau nebemažas, iš jo daugiau reikalauja, bet ignoruoja jo teises į savarankiškumą. Suprantama, tokia prieštaringa situacija sunkina santykius tarp tėvų, mokytojų ir vaikų, sukelia konfliktines situacijas, neretai pasireiškiančias smurtavimu. Įsivaizduokime dažną situaciją – tėvai netenka kantrybės dėl jų atžalos judrumo, į kurią reaguoja pykčiu ir bausmėmis. Paauglys atsako prieštaraudamas ir pykdamas, tuo lyg ir bausdamas tėvus. Konfliktas stiprėja, nes abi pusės ima varžytis, kas ką kontroliuos, ir negali sustoti. Vaikas tampa piktu, agresyviu, ir atsiranda didesnė tikimybė, kad pradės asocialiai elgtis. Kaip žinia, nusikalstamam elgesiui labiausiai būtų pastūmėtas „sunkaus“ temperamento paaugliai (tarkim cholerikas ir lengvai jo įtakon pasiduodantis sangvinikas), kurie susikaupusį pyktį ir pagiežą išlieja ant savo silpnesnių bendraamžių, bendramokslių ar bejėgių gyvūnų. Tokio elgesio priežastis – taip pat gali būti psichologinė, nes esminis agresyvios asmenybės bruožas, anot Z. Froido (Sigmund Freud), – neadekvati superego kontrolė, kai vaikas patiria per didelį suaugusiųjų griežtumą arba per didelę meilę (lepinimą)⁵³. Beje, adekvačioje situacijoje melancholikas, o ypač, flegmatikas gali užsisklęsti savyje, tapti dar jautresnis pastaboms ir kritikai, t. y. potencialia smurtautojo auka. Todėl prevencijos tikslu „jau nuo mažų dienų reikia formuoti vaikų socialinius įgūdžius, moralines normas, pasistengti išsiaiškinti, kur slypi vaiko žiauraus elgesio priežastys“⁵⁴, norint išvengti vis didėjančio agresyvumo visuomenėje, sąlygojamo nesugebėjimu koreguoti neigiamų kiekvieno iš mūsų temperamento pasireiškimų.

Smurto apraiškos, kurių šaknys gali būti psichologinės, ypač akivaizdžios mokykloje, kada vienas šalia kito atsiduria įvairių psichinių konstitucijų paaugliai. Taip pradinė nekalta vaikiška išdaiga netrunka peraugti į kabinėjimąsi, prasivardžiavimą ir dar į aukštesnius agresyvumo lygmenis. Šiame procese, prasidėjusiame dėl paauglių psichikų disharmonijos, formuojasi klasės (mokyklos, gatvės) blogio lyderiai, kurių, kaip minėta, bijomasi. Deformuoto autoriteto pripažinimas neretai tampa vis intensyvesnio smurto stimulu⁵⁵. Ir nors mokiniams ir mokytojams LR Švietimo įstatymu užtikrinama teisė mokytis / dirbti „savitarpio pagarba grįstoje,

⁵³ Pikūnas J., Palujanskienė A. Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą.- Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2000, p. 24

⁵⁴ *cit. pagal* Pikūnas J., Palujanskienė A. Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą, p. 24

⁵⁵ „Pavyzdžiui, jei kokie trys išgamos terorizuoja visą klasę, kiti stovės ir žiūrės, kaip šiandien mušamas vienas, rytoj – kitas, bet nesusivienys ir nepastatys tų trijų į vieta“ (Dialogas, 2004 01 09).

psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje⁵⁶, tačiau neretai niekas neišdrįsta šiems smurtautojams pasipriešinti, nes negali būti garantuoti savo saugumu ateityje.

Tiesa, situaciją komplikuoja ir naujai besiformuojantis fenomenas – *mokytojų fizinės jėgos naudojimas prieš mokinius*. Viena vertus, pasitaiko atvejų, kai mokytojai patys skatina mokinius vienyti, jog šie fizinės jėgos pagalba „pastatytų į vietą“ nepilnamečius smurtautojus⁵⁷. Tokios antipedagoginės priemonės taikymą mokytojai teisina nepakeliama situacija pamokos metu⁵⁸. Maža to, nereti atvejai, kai pedagogai prieš mokinius tiesiogiai vartoja fizinį smurtą⁵⁹, tuo keldami psichologinę įtampą klasėje, mokykloje, visuomenėje. Tačiau moksleiviai dažniausiai neišdrįsta pasakyti tėvams ar mokyklos administracijai apie šią mokytojo vykdomą prievartą⁶⁰. Pirmiausia, tokį elgesį sąlygoja suaugusiųjų abejingumas paauglio sakomai tiesai; antra, tolimesnių mokinių ir mokytojų santykių, kurie greičiausiai radikalai pasikeis (ir ne mokinio naudai), baimė, jei apie ugdytojo poelgį sužinos tik mokyklos administracija, mėginsianti šį įvykį nuslėpti. Taigi, realybės įvardijimo baimė neretai „ima viršų“ ir paaugliams belieka vadovauti savo „moralės kodeksu“, skatinančiu bręstančio jaunimo maištingumą, nepaklusnumą ir impulsyvų elgesį.

Analizuojant psichologines smurto prielaidas derėtų prisiminti šiuolaikinių biheivioristinės krypties mokslininkų įvardijamą vieną iš priežasčių – „ryšį tarp užgautos savimeilės ir agresijos bei tarp pažeminimo ir smurto“⁶¹. J. Gilliganas savo monografijoje teigia, jog smurto apraišką paskatina žmogaus atstūmimas, sukeliantis skaudų gėdos jausmą, į kurį žmogus reaguoja pykčiu. Kuo dažniau asmuo yra ar buvo žeminamas tėvų ar bendraamžių <...> nuo pat vaikystės, tuo labiau paauglys linkęs jausti nuolatinį pažeminimą ir tampa pernelyg jautrus šiam jausmui⁶². Taigi, kai tik pažeidžiama tokio asmens savigarba, situacija tampa pykčio ir agresyvaus elgesio šaltiniu, taip siekiant susigražinti kitų pagarbą. Todėl peršasi išvada: kuomet paauglys stokoja savigarbos ir jaučiasi nesugebantis pelnyti kitų pagarbos ar susižavėjimo savo laimėjimais ir

⁵⁶ LR Švietimo įstatymo 46 straipsnio 1 dalies 9 punktą bei 49 straipsnio 1 dalies 4 punktą // Valstybės žinios. 1991, Nr. 23-593; 2003, Nr. 63-2853. Aktualioji redakcija nuo 2004 07 15

⁵⁷ „O šiuo metu mokytojams galima pasiūlyti tik viena: duokite vaikams suprasti, kad tuos, kurie juos terorizuoja, galima ir reikia mušti, iš jų tyčiotis ir kad už tai jie nesulauks bausmės,- tik palaikymo, nes, vyraujant zonos kultūrai, kitos išeities nėra“ (Dialogas, 2004 01 09).

⁵⁸ „Kai po darbo su kolegėmis kalbamės apie vaikus, prabylame taip, kaip visai nenorėtume: chamai, parazitai, debilai.<...> Lyg būtume ne pedagogės, o vaikus gaudančios ir juos ryjančios raganos.<...> Dažnai sakoma, jog pedagogai yra pritvinkę pykčio, bet niekas nepagalvoja apie šio reiškinio priežastis“ (Dialogas, 2005 04 15).

⁵⁹ Apie psichologinę pastarojo atmainą kalbėti net neverta,- ji daugeliu atvejų tampa įprasta.

⁶⁰ „Kalėjimo žargonu jau nevengia ir mokytojai. <...> Mokytojai patys palaiko smurto apraiškas mokykloje; vaikus vadina šlykščiausiais žodžiais, stumdo, mergaitėms papeša už plaukų, berniukams sugnyba nosį ar nusuka ausį. Juk tai mokyklos kasdienybė“ (Dialogas, 2004 04 16); „Apie psichologinį smurtą visai nekalbama,- juk kiek vaikų į pamokas eina drebėdami, naktimis per miegus rėkia, galų gale iš pamokų bėga ar, nepakelę įtampos, žudosi!“ (Dialogas, 2004 04 16).

⁶¹ *cit. pagal* Gilligan J. Smurto prevencija, p. 32

⁶² Tai neretai būdinga socialinės rizikos grupei priklausantiems vaikams, kurių skaičius kasmet didėja (šiuo metu Lietuvoje šiai rizikos grupei priklauso kas dešimtas nepilnametis) (Dialogas, 2004 04 29).

asmenybe, vienintelė išėitis, jo manymu, belieka pagarbą išsikovoti įbauginimu, t. y. naudojant smurtą.

Šiame skyriuje pateiktą dalykinę medžiagą galėčiau apibendrinti tokiomis išvadomis:

- labai dažnai paauglių smurto atsiradimas šeimoje ir mokykloje turi psichologinį pagrindą, liudijantį nepilnamečio smurtautojo patirtas ir patiriamas psichikos traumas, vykdomas tiek iš bendraamžių, tiek ir suaugusiųjų – tėvų bei mokytojų – pusės;
- psichologinė disharmonija sudaro palankią terpę įtampos židiniams atsirasti, skatina agresiją, priverčiančią dalį mokinių net savo elgesiu nusikalsti;
- tikslingas tėvų ir mokytojų (ypač klasės vadovų) psichologinis švietimas, galėsiantis šalinti akivaizdžias šio pobūdžio paauglių smurto priežastis.

Iš gausaus prielaidų komplekso, turinčio įtakos paauglių smurto augimui – nedarbas, ekonominė padėtis, narkotikai, ugdymas, žiniasklaida, šeimos santykiai, aplinka ir kt. – apsiribosiu tik išvalgomis apie tris paskutiniąsias, pavadindama jas vienu bendru terminu – *socialinės prielaidos*, o ugdymo poveikį, kaip ypatingai reikšmingą, analizuosiu 2 darbo dalyje. Kitų priežasčių analizę riboja žinomi magistrinio darbo apimtys ir jam rašyti skirtas laiko limitai⁶³.

1.3. Socialinės paauglių smurto prielaidos

Paauglio socialiai priimtino ar ne elgesio pasirinkimas sąlygojamas nuo vaikystės ugdytomis vertybėmis, tais „vidiniais stabdžiais, kurie sutramdo egoistinius ir agresyvius polinkius“⁶⁴. Kitais žodžiais, *šeimoje* vyravusiu ir dabar tebesitęsiančiu tarpusavio bendravimo modeliu. Paauglio asmenybės vystymąsi ypač įtakoja tokie socialiniai veiksniai kaip tėvų nedarbas, šeimos statusas, jos narių uždarbis ir pan. Tačiau, viena vertus, pastarieji „nebūtinai veda prie nusikaltimo – iš vienos pusės, ne visi asmenys, patyrę neigiamą jų poveikį, nusikalsta, kita vertus, yra asmenų, kurie padaro nusikaltimus ir be aptariamų veiksmų įtakos. Veiksmų buvimas tik rodo padidėjusią tikimybę nusikalsti“⁶⁵. Visa tai ir leidžia kalbėti apie rizikos veiksnius, kurie šiame skyriuje įvardinti *socialinėmis prielaidomis*.

Svarbu pažymėti, kad juntamas dalies šeimų, kaip socialinio instituto, didėjantis susvetimėjimas: pastangos išsaugoti darbo vietą, namų ruošą ir kiti veiksniai mažina tėvų galimybę pastebėti besikeičiantį paauglio charakterį, įsitvirtinančius neigiamus temperamento

⁶³ Šį pasirinkimą norėčiau pagrįsti išankstine nuostata: darbe analizuoti tas paauglių smurto prielaidas ir priežastis, kurių šalinimui mažiau reikalingos finansinės investicijos, nes kur kas svarbesnis vaidmuo tenka kiekvieno suinteresuoto asmens saviugdai, jo geros valios apraiškoms.

⁶⁴ Pikūnas J., Palujanskienė A. Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą, p. 119

⁶⁵ Motiejūnas V. Nepilnamečių nusikaltimų socialiniai veiksniai. *Internetinis žurnalas „Sociumas“*. <http://www.sociumas.lt/Lit/nr22/nepilnameciai.asp> (2005 11 07)

bruožus, besideformuojančius poreikius ir vertybes. Panašios priežastys paaiškina, kodėl tėvai tinkamai neatlieka auklėjimo funkcijos, neretai suprasdami ją kaip savaime vykstantį procesą. Esant nepakankamai paauglio priežiūrai, stokojant emocinės šilumos ir kylant dažniems konfliktiniams santykiams, susidaro tiesioginis pavojus jaunuolio fizinei ir dvasinei sveikatai. Juk tėvų meilė yra „esminė sąlyga, kad vaiko ugdymas bei auklėjimas būtų sėkmingas“⁶⁶. Mokslininkų nustatyta, jog tėvų meilės nepatyrę vaikai pasižymi lėta socialine asmenybės branda bei žemu socialiniu supratingumu, yra lydimi ilgo ir sunkaus adaptacijos mokykloje proceso, mokymosi nesėkmių, pedagogų ar bendraklasių paniekos. Visa tai suformuoja moksleivio elgesio nukrypimus, agresyvumą, keršto siekimą, po kurio neretai laukia visuomenės atstūmimas, kuris gali paskatinti mesti mokyklą.

Kitos prievartos rūšys, kaip antai, fizinis ar psichologinis smurtas pasitaiko visuose socialiniuose sluoksniuose ir dažniausiai siejamas su „siekiu išlaikyti dominavimą šeimoje, psichologinėmis problemomis (psichopatija, sociopatija, stresas), socialiniais veiksniais (nedarbas, ekonominiai sunkumai), alkoholio vartojimu“⁶⁷. Paradoksalu, bet „šeima pati save nužemina iki tokio laipsnio, jog dažnai atsiduria žemiau už bet kokius gyvuosius padarus. Tai liudija šie faktai: 1) tėvai paveda savo vaikus pripuolamai svetimųjų globai, kas labai žalingai atsiliepia asmenybės vystymuisi; 2) lengva širdimi išgriaunamas šeimos židinys, paliekant vaikus našlaičiais patėvio ar pamotės valioje ar išvis likimui; 3) baisus žiaurumas su savais kūdikiais ir vaikais“⁶⁸. Pavyzdžiui, tėvams netekus darbo ir nepavykstant greitai laiku ar iš viso įsidarbinti, suaugusieji pasiduoda nevilčiai, o iškilę nauji rūpesčiai neretai skandinami alkoholyje. Ilgainiui tokiai šeimai priskiriamas skurstančios, asocialios šeimos statusas, tesukeliantis paauglio sąmonėje dar didesnę pyktį, nereikalingumo jausmą. Tokia įtampos kupina emocinė būseną yra tinkamiausia terpė prievartai ir smurtui plėtotis. Nesugebėdami valdyti savo neigiamų emocijų, tėvai kelia atžaloms nepagrįstai didelius reikalavimus, kurių neįvykdymas baudžiamas fizinėmis bausmėmis, psichologiniu smurtu ir pan. Neretai destruktivų tėvų elgesį lydi kaltės jausmas, kuris kaupdamasis didina įtampą ir skatina naujus prievartos protrūkius. Todėl pritariu G. Babachinaitės minčiai, kad „dėl šeimos santykių nedarnos, ilgamečių konfliktinių santykių šeimoje ar artimiausioje buitinėje aplinkoje pirmiausia atsakingi yra suaugusieji“⁶⁹.

Autorės nagrinėjamos temos kontekste tikslinga prisiminti J. Giligano knygoje „Smurto prevencija“ aprašomą R. Biverso (Robert Beavers) ir M. Voilerio (Mark Voeller) dviejų ašių⁷⁰ šeimų vertinimo schemą, suskirstančią jas (šeimas) į:

⁶⁶ Pikūnas J., Palujanskienė A. Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą, p. 51

⁶⁷ Namų advokatas: žinynas / Sud. J. Prapiestis.- Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002, p. 774

⁶⁸ Petrutytė D. Vaikas – Dievo dovana.- Kaunas: Gabija, 1993, p. 15

⁶⁹ Babachinaitė G. Nepilnamečių smurtas Lietuvoje: raiška, priežastys ir prevencija // Jurisprudencija, 2002, t. 27(19), p. 112

⁷⁰ Pirmoji ašis - šeimos orientacijos į sociumą ir antroji – šeimos santykių kokybė.

- (1) „optimaliai funkcionuojančias, kurioms būdingi šilti jų narių tarpusavio santykiai, humoras, ambivalentiškų⁷¹ jausmų gerbimas, intymumas ir individualaus pasirinkimo pripažinimas;
- (2) adekvačiai funkcionuojančias, kurioms būdingos aiškios bendravimo normos, kuriose kartais pripažįstama, o kartais neigiama jausmų ambivalencija⁷², šilto ir intymaus bendravimo periodus keičia skausmingas bendravimas;
- (3) vidutiniškai funkcionuojančias, kuriose nuolat bandoma kontroliuoti kitus bei emocinę distanciją tarp šeimos narių, taip pat jų neigiamus jausmus (pyktį, nerimą), o ambivalentiškiems jausmams aiškiai nepritariama;
- (4) ribines, kurioms būdinga chaotiška tironiška kontrolė, rigidiškos⁷³ šeimos gyvenimo taisyklės, didelė emocinė distancija tarp šeimos narių, nuolatinė depresija ir priešiškas;
- (5) pažeistas, kuriose bendravimas stereotipinis, vertinimai ciniški, demonstruojamas priešiškas, neigiama ir smerkiama jausmų ambivalencija.“⁷⁴

Sugretinus šeimos apibūdinimą su jos intraversiška ar ekstraversiška orientacija, darytinos išvados, kad „optimaliai ir adekvačiai funkcionuojančiose šeimose jų narių, o pirmiausia vaikų elgesio ir psichikos sutrikimai neprognozuojami. Vidutiniškai funkcionuojančiose šeimose prognozuojami tam tikrose situacijose retkarčiais kylantys bendravimo sunkumai bei vaikų nepasitikėjimas savimi. Ribinėse, orientuotose į sociumą šeimose prognozuotini elgesio sociume sutrikimai – konfliktai su bendraamžiais, sunkumai vaikams kuriant savo šeimas, asmeninių savybių sąlygotos profesinės problemos ir kt.; ribinėse, orientuotose į santykius šeimos viduje, prognozuotinos įkyrių būsenų neurozės, dažnai maniakiškas vaikas. Pažeistose šeimose, orientuotose į aplinką, prognozuotini sociopatiniai sutrikimai, orientuotose į vidinius šeimos santykius – šizofrenija“⁷⁵. Todėl tenka sutikti su D. Petrutytės knygoje „Vaikas – Dievo dovana“ išsakyta mintimi, jog „šeima ir tik šeima yra nesiliaujanti gėrio arba blogio versmė“.⁷⁶

Žmonių tarpusavio bendravimą, kaip žinia, reguliuoja ne tik daugybė įstatymiškai reglamentuotų elgesio taisyklių, bet ir egzistuojančios moralės normos. Pastarosios yra sietinos su tautos papročiais, tradicijomis, privačiais ir visuomenės interesais. Tačiau nūdienu neretai įrodo, jog dalis šalies piliečių yra susvetimėjusi, o mažiausioje visuomenės ląstelėje – šeimoje – skiriama itin nedaug laiko auklėjamajam paauglio švietimui. Mokytojai priversti vykdyti švietimo sistemos nustatytus „normatyvus“ (žr. 2.1.), todėl taip pat neturi laisvo laiko atviram ir

⁷¹ Ambivalentiškas – dvilypis, turintis prieštarūgų elementų. (Tarptautinių žodžių žodynas, p. 26)

⁷² Ambivalencija – tai jausmo dvilypumas, išgyvenimas prieštarūgų emocinių būsenų, pvz., meilės ir neapykantos. (Tarptautinių žodžių žodynas, p. 26)

⁷³ Rigidiškumas – stingimas, atsiradęs dėl raumenų įtempimo. (Tarptautinių žodžių žodynas, p. 428)

⁷⁴ Navaitis G. Psichologinis šeimos konsultavimas: teorijos ir metodai.- Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 43

⁷⁵ Ten pat, p. 44

⁷⁶ Petrutytė D. Vaikas – Dievo dovana, p. 15

nuoširdžiam bendravimui su mokiniais, daugeliu atvejų neskiria laiko tikslingam dvasingumo puoselėjimui, kryptingai humanistinių vertybių sklaidai. O juk tiek šeimoje, tiek mokykloje formuojama kiekvieno vaiko pasaulėžiūra, jo vertybinės nuostatos.

Autorės nuomone, šiuo metu šalyje formuojasi akivaizdžiai probleminė situacija, kurios esmė tokia: dirbantys tėvai teisinasi dideliu užimtumu, dėl kurio negali skirti laiko bendravimui su vaiku, o asocialių šeimų narių bendravimas nevyksta dėl suprantamų priežasčių, tarp kurių viena populiariausių – abejingumas vienu kitam. Šis humanistinių santykių deficitas yra ypač pavojingas paauglio amžiaus tarpsniui, kuriame besiformuojančiai asmenybei iškyla gausybė klausimų, į kuriuos atsakymą privalėtų duoti nepilnamečio gerbiamas suaugęs asmuo. Belieka apgailestauti, kad dėl minėtos priežasties, „kompetentingais“ konsultantais neretai tampa gatvės (kiemo) bendraamžiai ar nusikalstamo gyvenimo „autoritetai“. Skaudi tiesa dar yra ta, kad vietoj ramaus tėvų ir paauglių pokalbio, pagrįsto netinkamo elgesio priežasčių išsiaiškinimu, ar abejotinų vertybinių nuostatų įvertinimu, suaugusieji neretai griebiasi fizinės jėgos. Tokiu būdu užmiršamos moralės normos, doroviniai įsitikinimai, anksčiau visuomenėje vyravę vaikų auklėjimo papročiai ir tradicijos⁷⁷. Todėl dabartinais laikais mažai ką nustebins šiurkščiai su vaiku besielgianti motina, ir todėl toks „auklėjimas“ mums jau tampa įprastu. Net patys vaikai tokiuose tėvų poelgiuose retai kada išvelgia smurtą⁷⁸. Taigi, daugelyje šeimų nyksta bendravimas, paremtas tarpusavio supratimu, pagalba artimui, pasiaukojimu, tolerancija vienas kitam.

Specifinė priežastimi tampa globėjų nesugebėjimas ugdyti jiems paliekamų vaikų, kurių tėvai išvyksta svetur uždarbiauti. Pirmiausia, nematydami sektino tėvų ar mokytojų pavyzdžio, paaugliai savo vystymosi raidoje ieško autoritetų ne moralės (doros) normomis besivadovaujančių asmenų tarpe, o nusikaltėlių pasaulyje besisukančių suaugusiųjų, neretai ir bendraamžių gretose⁷⁹. Antra, pajutę gyvenimo laisvę vaikai (ir ypač paaugliai) dažnai nepajėgia išlikti tikrų humanistinių vertybių erdvėje. (Pavyzdžiui, vien tik Klaipėdos mieste tokių mokinių yra per 2%.⁸⁰)

Tačiau nevertėtų suabsoliutinti šeimos, kadangi pastebima ir **bendraamžių** (bendraklasių, kiemo draugų) įtaka socialiai priimtino ar ne elgesio pasirinkimui. Šiame jaunuolio vystymosi etape, kupiname krizių, neretai vyrauja kraštutinumai ieškant savojo „Aš“, įrodinėjant

⁷⁷ Prisiminkime turtingas lietuvių folkloro, skirto vaikų auklėjimui, galimybes.

⁷⁸ „Kai buvau maža, kartą už kažką tėvai yra trenkę... Tai buvo pagrįsta bausmė, buvau prisidirbusi ir jos nusipelniau. <...> Aš tėvų jokių būdu nesmerkiu: jeigu tai nutiko vieną kartą, kas gi čia baisaus?“ (Lebedeva V. Smurtas prieš vaikus – tai auklėjimas. *Dienraštis „Vakarų ekspresas“*. <http://www.ve.lt/?data=2005-10-22&rub=1065924828&id=1129907875> (2005 10 24))

⁷⁹ Todėl dažnam smurtautojui paaugliui žiniasklaidos vartojamas terminas „nusikalstamo pasaulio autoritetas“ atrodo viliojančiai patrauklus.

⁸⁰ Tyrime dalyvavo beveik du trečdaliai uostamiesčio mokyklų. Apibendrinus duomenis paaiškėjo grėsminga padėtis – daugiau nei pusė tūkstančio uostamiesčio moksleivių yra likę be tėvų priežiūros. Apie 2 proc. kiekvienos mokyklos mokinių gyvena savarankiškai. Tik pusė asmenų, prižiūrinių be tėvų paliktus vaikus, palaiko nuolatinį ryšį su mokykla. Maždaug pusė be priežiūros paliktų vaikų renka blogus pažymius, bėga iš pamokų, yra nedrausmingi ir įžūlūs. Galėtų atsirasti visai naujas mokyklos tipas su savita ugdymo filosofija. (Dialogas, 2005 05 13)

aplinkiniams, jog jie nebe vaikai, siekiant išsikovot tiek suaugusiųjų, tiek bendraamžių pripažinimą. Pastarąjį veiksni sąlygoja paauglio noras įrodyti, jog jis yra vertas priklausyti vienai ar kitai neformaliai bendraamžių grupei, taip pat patenkinti artumo santykių poreikius. „Draugystei pradeda kelti ypatingi reikalavimai: siekiama abipusio dėmesio, supratimo, bendrų išgyvenimų ir sugebėjimo išlaikyti paslaptis. Vis svarbesnis darosi psichinio gyvenimo bendrumas, abipusis supratimas, asmeninių vertybių, siekių, požiūrių svarbiais klausimais sutapimas“⁸¹. Dėl to dauguma vaikų tampa itin priklausomi nuo savo bendraamžių grupės ir dalis jų „lengvai nuslysta nuo anksčiau namuose įgytų vertybių bei įsitikinimų ir įklimpsta į tą blogį, kuriame paskendę jų draugai, ar tai būtų seksas, alkoholis ar narkotikai, o kartais – ir viskas kartu“⁸².

Žiniasklaida taip pat yra vienas iš tų neretai neigiamai įtakojančių paauglio elgesį veiksnių. 1996-1997 m. UNESCO užsakymu atlikti tyrimai parodė, jog „prie televizoriaus, lyginant su kitomis popamokinėmis veiklos rūšimis, vaikai praleidžia daugiausia laiko“⁸³. Taigi, šiandien vis dažniau nebe šeima ar mokykla, o visuomenės informavimo priemonės nulemia besiformuojančios asmenybės pasaulėžiūrą, vertybes, tikslus bei elgesio tipus. Suprantama, tokiu atveju labai aktualus tampa žiniasklaidos priemonių turinys, propaguojamos vertybinės orientacijos. Ne paslaptis, jog visuomenės informavimo priemonės yra perkrautos smurtu ir agresijos aktais, fizinės ir psichinės prievartos demonstravimu, turinčiu neabejotinai žalingą poveikį trapiam paauglio psichikai, o tuo pačiu – įsitikinimų ir dorinių idealų formavimui. Todėl negalime nesutikti su A. Kiškio nuomone, jog „smurto televizijoje žiūrėjimas vaikams turi poveikį, kuris gali pasireikšti didesniu smurtavimu“⁸⁴. Nėra nieko stebėtina, kad paaugliai, patyrę prievartą namuose, prisiziūrėję žiaurių animacinių filmukų ar muštynėmis, krauju, susišaudymais persmelktų kovinių trilerių, pradeda užgaulioti savo klasės draugus, atkartodami televizijos ekranuose matytus vaizdus, kuriuos būsimieji visuomenės piliečiai priima kaip bendravimo stereotipą ir nesupranta, jog elgiasi amoraliai ir gal net nusikalstamai. Taigi, televizijos ekranuose „stebimas smurtas gali pakeisti nuostatas, sukurdamas polinkį smurtui ateityje“⁸⁵ arba tiesiog sunaikinti žmonių jautrumą ir sukelti abejingumą tam, kas vyksta aplink.

Tiesa, LR visuomenės informavimo įstatymo⁸⁶ 18 straipsnis, reglamentuojantis nepilnamečių apsaugą nuo neigiamą poveikį jų fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi darančios viešosios informacijos, nustato tokios informacijos transliavimą tik nuo 23 iki 6 valandos. Tačiau mokyklinio amžiaus vaikai ir paaugliai dienos metu nekliudomai gali žiūrėti

⁸¹ Pikūnas J., Palujanskienė A. Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą, p. 86

⁸² Ten pat, p. 115

⁸³ Kiškis A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija // Jurisprudencija, 2004, t. 59(51), p. 40

⁸⁴ Ten pat, p. 42

⁸⁵ *cit. pagal* Kiškis A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija, p. 42

⁸⁶ Valstybės žinios. 1996, Nr. 71-1706; 2000, Nr. 75-2272. Aktuali redakcija nuo 2004 07 15

smurto, sekso ir kitokių negerovių perpildytas laidas, animacinius filmukus ir pan. Todėl suprantamas visuomenės dalies susirūpinimas mūsų televizijos vertybiniu kryptingumu, kuris šiuo metu kelia rimtą susirūpinimą⁸⁷. Ko vertas vien tik nacionalinio transliuotojo – Lietuvos televizijos ir radijo žinių bloko turinys, kuriame dažniausiai dėmesys teikiamas tik skandalams, vagystėms, žmogžudystėms ir kitokiems prievartos aktams reklamuoti. Šioje informacijoje nerasime altruistinio gėrio apraiškų (motina savo sergančiam sūnui padovanojo inkstą, kaimo bendruomenė nuo gaisro nukentėjusiai daugiavaikėi šeimai suteikė pastogę ir t.t.). Taip yra todėl, kad „smurtas iš dalies sėkmingas veiksnys žiniasklaidos versle.<...> Šiurkštus, šokiruojantis turinys patraukia žiūrovų dėmesį.<...> Smurtinė veiksmo produkcija yra santykinai pelningesnė negu kitų žanrų.<...> Visa tai veikia išlaidų ir *pajamų santykį žiniasklaidos versle ir atitinkamą pasirinkimą – smurto produkciją*“⁸⁸

Beje, nereti atvejai, kai šeimoje paaugliai nuolat jaučia nuoširdaus bendravimo stygių. Būtent **bendravimas** yra labai reikšmingas tuo, kad jame ypač akivaizdžiai atsiskleidžia humaniškumas,- žmogaus vertybinės orientacijos, jo principai, doriniai idealai ir kt. Tenka pripažinti, kad žmogiškojo bendravimo galimybės šių laikų visuomenėje akivaizdžiai nyksta. Štai tik keletas pavyzdžių. Bankomatas išmoka stipendiją ar atlyginimą; automatas priima įvairiausių mokesčius; studentas distanciniu būdu studijuoja programą, nebendraudamas su universiteto profesūra, nežinodamas jos žmogiškųjų savybių, bet tik atlikdamas bejausmes užduotis... Panaši realybė neišvengiamai veikia mūsų (o ir paauglių) psichiką (ypač – pašamone): į viską pradedame žvelgti visaapimančios asmeninės naudos žvilgsniu.

Paaugliai, stokojantys minėto nuoširdaus bendravimo su šeimos nariais, be to, hipertrofuotai siekiantys asmeninio savarankiškumo, žmogiškų santykių stygių neretai kompensuoja pasitelkdami virtualią tikrovę (internetą). Tenka pripažinti, kad individualizacijos galimybes labai išplečia **kompiuterinės technologijos**, kurios nereikalauja žmogiškojo bendravimo, ir tokiu būdu leidžia realizuoti savo užslėptas egoistines mintis. Paauglys ištisomis valandomis žaisdamas kompiuterinius žaidimus, t. y. bendraudamas su virtualia tikrove, sprogdina gyvenamuosius namus, kaimus, miestus, nesusimąstydamas apie sunaikintų žmonių ar kitos žūstančios gyvybės išgyvenimus. Tokia jaunuolio kasdienybė pedagoginiu ir socialiniu aspektais yra akivaizdžiai pavojinga, nes išorinė izoliacija leidžia išvengti visuomenės vertinimo už amoralius jo veiksmus.

Ne mažesnę susirūpinimą kelia ir spausdintinė žiniasklaida, iki smulkmenų aprašinėdama nusikalstamos veikos etapus, pateikdama pasirengimo jai ir įvykdymo scenarijus, nurodydama

⁸⁷ „Skuodo raj. gyventojai – tėvai, mokytojai, dvasininkai, verslininkai ir kt. – susirūpino televizijos filmais bei laidomis, kuriose gausu smurto, agresijos, alkoholio ir kitų kvaišalų vartojimo bei sekso scenų. Atsižvelgusi į tai, rajono taryba, kartu su savivaldybės vaikų ir moksleivių tėvų asociacija kreipėsi į Lietuvos savivaldybių asociaciją. Skuodiškiai ją prašo paraginti visas šalies savivaldybes prisijungti prie reikalavimo svarstyti tokio pobūdžio televizijos laidų tikslingumą...“ (Dialogas, 2005 04 15).

⁸⁸ Kiškis A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija, p. 40

nusikaltėlių padarytas klaidas ir kt. Juk visa ši visuomenės informavimo taktika – tai ne kas kita, kaip nepilnamečių smurtautojų ugdymo mokykla, kurioje plėtojamas jų dalykinis išprusimas ir meistriškumas, gaunami patarimai, kaip elgtis nesėkmės atveju, t. y. pildant sulaikymo protokolą, ikiteisminio tyrimo metu ir teisme.⁸⁹

Galima teigti, kad paaugliui, dažnai skaitančiam laikraščių „juoduosius puslapius“ ar žiūrinčiam TV „kruvinas zonas“, natūraliai formuojasi nuomonė, jog gėris, grožis lyg ir prapuolė, nes vyrauja tik neigiama informacija: nu(si)žudė, pa(si)korė, papjovė, marino badu, daužė dviejų mėnesių kūdikį ir t.t. Taip blogis tampa įprasta statistine kasdienybe, dalies piliečių įprastine gyvenimo norma⁹⁰.

Visa tai, „skatina primityvų vaiko bei jaunuolio polinkį į smurtą, agresiją, seksualumą ir kitas užgaidas, vaikui dar nesugebant suvokti jų reikalingumo, vertės ar padarinių“⁹¹. Apmadau, jog prisidengdama informacijos pateikimo, bet ne jos vertinimo principu, visuomenės informavimo priemonės niekada nepuoseleja psichologinio-emocinio poveikio nusikaltimo aukos atžvilgiu (pavyzdžiui, gailėsčio ar užuojautos jausmų). O būtent jie galbūt suminkštintų to paties piktadario sielą, suvirpintų sąžinę, nuimtų tariamo herojaus aureolę... Būtent tokie moraliniai akcentai, tikėtina, priverstų susimąstyti ir (sustabdytų?) kitą potencialų paauglį nuo panašaus poelgio.

Dabartinėje situacijoje, kai gausėja skyrybos ir nepilnų šeimų skaičius, kai auklėjamąjį tėvų vaidmenį neretai perima gatvės (kiemo) lyderiai ar nusikalstamo pasaulio „autoritetai“, kai žiniasklaida imlią paauglio sąmonę nuolat atakuoja amoraliomis sensacijomis, netenka stebėtis mūsų nepilnamečių mokinių agresyvumu ir smurto apraiškomis. Kritinę padėtį patvirtina ir Sveikatos apsaugos ministerijos pateikiami duomenys, paremti 2003 m. rudenį VŠĮ „Vaiko namas“ ir Vilniaus miesto Baltupių vidurinės mokyklos bendruomenės atlikta apklausa, kurioje dalyvavo 336 (4-12 klasių) moksleiviai, 144 tėvai ir 26 mokyklos darbuotojai. Gauti duomenys liudija, jog „net 36% moksleivių nurodė, kad iš jų tyčiojasi, šaiposi arba juos užgaulioja bendraklasiai; 20% moksleivių (6-12 klasių) nurodė, kad iš jų šaiposi, tyčiojasi arba juos užgaulioja mokytojai; net 47% mokinių prisipažino, kad jie patys užgaulioja kitus vaikus arba iš jų šaiposi. <...> 13,4% apklaustų mokinių atsakė, kad juos yra mušę bendraklasiai; kad 12%

⁸⁹ „Lietuvos nacionalinė ir regioninė spauda nėra linkusi aiškinti nepilnamečių nusikaltimų priežasčių bei aptarinėti bendrų socialinių nusikaltimų prevencinių mechanizmų. Šiuose leidiniuose analitinių publikacijų trūkumas kompensuojamas įvairiais nepilnamečių nusikaltimų ir nusižengimų aprašymais ir atpasakojimais.“ (Dobryninas A. Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje.- Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000, p. 36)

⁹⁰ Kartą bandžiau įvertinti vieno dienraščio publikacijas, pagal tai, kokias vertybes propaguoja jo turinys, kokius išgyvenimus gali inspiruoti viename numeryje – be priedų, reklamos, TV ir Radijo programų, sporto, horoskopų – teikiama informacija. Iš anksto bandžiau ją rikiuoti į penkias grupes: *labai teigiama*, *teigiama*, *neutrali*, *neigiama*, *labai neigiama*. Šios subjektyvios observacijos rezultatai minėta eilės tvarka buvo tokie: 0%; 29%; 29%; 26% ir 16%. Jaudina ne vien tai, kad vyrauja „juodoji“ informacija, kad nepavyko aptikti neeilinių gėrio, meilės ar altruistinio aukojimosi pavyzdžių. Svarbu dar ir tai, kad blogoji informacija pateikiama kur kas įtaigiau, jai skiriama žymiai daugiau ploto, neretai ji iliustruojama spalvotomis nuotraukomis.

⁹¹ Pikūnas J., Palujanskienė A. Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą, p. 108

mokinių bent kartą yra mušęs mokytojas; 27,1% mokinių prisipažino, kad jie patys yra mušę kitus vaikus. Net 97% apklaustų moksleivių nurodė, kad yra matę, kaip kiti mokiniai mušasi⁹².

Negalima teigti, kad visuomenė yra visiškai abejinga smurto formavimuisi šalyje. Netoleruojant susiklosčiusios padėties, imamas ir pedagoginių, ir teisinių priemonių: organizuojamos įvairios akcijos, renginiai, steigiamos nevyriausybines organizacijos, kurių pagrindinis tikslas – stabdyti prievartos sklaidą, padėti socializuotis smurtą patyrusiems žmonėms ir pan. Pavyzdžiui, dar 2004 m. vasario mėnesį Respublikinės universitetinės ligoninės Vaiko raidos centras inicijavo kampaniją „Nustok tyčiotis“, kurios pagrindiniai tikslai buvo atkreipti visuomenės dėmesį į priekabiavimo reiškinį vaikų ir paauglių tarpe, skatinti vaikų, tėvų, pedagogų ir kitų žmonių, dirbančių su vaikais, neabejingumą priekabiavimui, skatinti ieškoti šio reiškinio prevencijos būdų.

2005 m. gegužės mėnesį buvo antrą kartą surengta akcija „Mėnuo be smurto prieš vaikus“, kuria siekta ugdyti visuomenės atsakomybę už kiekvieną vaiką, kurti nepakantumo prievartai prieš vaikus atmosferą visuomenėje, šviesti žmones apie vaikų patiriamą smurtą, jo pasekmes, skatinti vaikų iniciatyvą bei savarankiškumą bei mokyti problemas spręsti nenaudojant smurto. Akcijos rengėjai – Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacija „Gelbėkit vaikus“, Vilniaus miesto savivaldybės ugdymo įstaigos, kuriose vyko įvairūs renginiai – konkursai, diskusijos teisine tematika, parodos, susitikimai, koncertai.

Paminėtina ir 2005 m. gegužės 12-13 d. Vilniuje vykusią tarptautinę konferenciją „Pagalba vaikui, nukentėjusiam nuo prievartos“, taip pat rugsėjo mėnesį Vengrijoje įvyko konferencija „Žmogaus orumas ir socialinė sanglauda – jaunimo politikos atsakas į smurtą“, kur nuspręsta, jog jaunimo švietimas visais žmogaus teisių klausimais yra tinkamiausiais smurto prevencijos metodas. Šioje konferencijoje Lietuvai atstovavusi V. Blinkevičiūtė teigė, kad „viena iš smurto paplitimo priežasčių yra ir ta, kad mes įvardindami bei smerkdami fizinio smurto rūšis, daugeliu atvejų nepakankamai dėmesio skiriame smurtui, kylančiam iš asmens požiūrio ar mąstymo būdo, klaidingų stereotipų vyravimo ir jų paplitimo.“⁹³

Pažymėtina ir akcija „2005/2006 mokslo metai – Draugiškos mokyklos metai“, kurios tikslas – skatinti mokyklas kurti draugišką atmosferą, pagarbius mokinių ir mokytojų, taip pat visų mokyklos bendruomenės narių santykius, skatinti visų švietimo sistemos grandžių dialogą. Projekto organizatoriai numatė daug įvairių priemonių, pavyzdžiui, pirmąją naujų mokslo metų dieną startavo akcija „Mokyklon? Pakeliui!“, kuria stengiamasi į mokyklas gražinti jos nelankančius arba pamokas praleidinėjančius mokinius.

⁹² Smurtas – kas tai? *LR sveikatos ministerija*. <http://www.sam.lt/lt/sritys/visuomenes-sveikata/vps/smurtasps/> (2005 09 13)

⁹³ Europos Jaunimo ministrai aktyvina kovą su smurtu prieš jaunimą bei jaunimo smurtu. http://www.info.lt/index.php?page=naujienos&view=naujiena_arch&id=51446 (2005 10 14)

Vertinant minėto turinio akcijas ar projektus tenka pripažinti, jog pastarųjų ugdomojo, t. y. paauglių smurtą prevenciškai stabdančio poveikio efektyvumas negali būti ženklus jau vien todėl, kad panašaus pobūdžio renginiuose akivaizdžiai mažai dėmesio skiriama paauglių jausmams. Beje, šis trūkumas neretai būdingas visai mūsų pedagoginei praktikai.

Tuo būdu galima teigti, kad svarbiomis paauglių smurto prielaidomis pirmiausia laikytini jų šeimos narių tarpusavio santykiai, tiesiogiai formuojantys nepilnamečių įsitikinimus, vertybines orientacijas, dorinius idealus. Socialinių prielaidų bloke ypatingas vaidmuo taip pat tenka įvairių formų žiniasklaidai, kuri neretai kompensuoja bendravimo stygių, stebimą šiuolaikinėse šeimose.

Pirmoje magistro darbo dalyje atlikta problemos analizė leidžia daryti šias **išvadas**:

- (1) paauglių smurtui stabdyti ir jo prevencijai vykdyti būtina atitinkama teisinių aktų korekcija ir suinteresuotų fizinių bei juridinių subjektų aktyvumas – noras juos efektyviai taikyti praktikoje;
- (2) paauglių smurtavimas daugeliu atvejų turi psichologinį pagrindą, paaiškinantį šios socialinės įtampos židinių kilmę ir agresyvumo sklaidą ne tik ugdymo institucijose, bet ir visuomenėje;
- (3) didžiulę įtaką paauglių smurtui rasti ir jam šalinti turi socialinės prielaidos – šeimos narių tarpusavio santykiai, bendraamžių ir žiniasklaidos vaidmuo, kompiuterinės technologijos.

2. PEDAGOGINĖS PAAUGLIŲ SMURTO MOKYKLOJE (PSM) PRIEŽASTYS

Kaip žinia, „smurtas neatsiranda savaime, spontaniškai, be jokios priežasties, o tik tuomet, kai kažkieno veiksmai ar elgesys jį sukelia“⁹⁴. Todėl norėčiau akcentuoti šias akademines priežastis, turinčias tiesioginės įtakos paauglių smurtui mokykloje kilti ir plėtotis:

- (1) deformuotas ugdymo turinys ir jo prioritetai (dėmesys skiriamas vien žinioms, neįrodant jų gyvenimiškosios reikšmės);
- (2) žinių kiekis ir jų sudėtingumas yra sunkiai prieinamas net vidutinių gabumų vaikams (nekalbant apie mažiau gabiuosius ar stokojančius motyvacijos);
- (3) autoritariniai ugdytojų ir ugdytinių santykiai.

2.1. Deformuotos ugdymo turinio vertybės

Iš tiesų, šiandieninių mokytojų svarbiausias tikslas – pasiekti reikiamą *rezultatą*, t. y. suteikti mokiniams kompleksą žinių. Tuo tikslu vartojama tarptautinė TIMSS⁹⁵ (*Trends in International Mathematics and Science Study*) vertinimo programa, kurios kriterijais remiantis mūsų mokiniai pralenkia tarptautinį vidurkį⁹⁶. Neretai tuo didžiuojamasi „pamirštant“ esminį faktą, jog ši vertinimo programa laikoma atgyvenusia (tik silpnai išsivysčiusios šalys tebevartoja minėtą vertinimo sistemą). Taigi, apmaudu, kad ugdytinių interesai suprantami gana siauriai, deformuoti ir nešiuolaikiškai, juos orientuojant tik į žinių kiekį, t. y. atminties lavinimą. Kaip žinia, siekiant sėkmingo ugdymo reiktų koncentruotis į mokinių gebėjimą realizuoti ir įsisąmoninti jiems teikiamą ugdymo turinį, kuris „turi būti grindžiamas metodais, skatinančiais mokinius aktyviai mąstyti, ieškoti sprendinių aplinkoje, asmeninėje patirtyje“⁹⁷.

Įgyjamų žinių gausa, *nesusiejama su jų gyvenimišku aktualumu*, ugdytinio asmenine reikšme ar praktine jų nauda, mokiniui atrodo menkaverte, o neretai ir visai nereikalinga. Būtent tokia situacija autorės analizuojamos problemos erdvėje tampa problemiška aktuali, o socialine prasme – pavojinga, kadangi vėliau vienaip ar kitaip įtakoja paauglių pasirenkamą elgesį. Siekiant išvengti asocialaus (ir neretai nusikalstamo) jaunuolių elgesio, ženkliai pasitarnauti galėtų

⁹⁴ Gilligan J. Smurto prevencija, p. 20

⁹⁵ Dudaitė J. Tarptautinis IEA TIMSS tyrimas 1995-1999-2003m. Ką pasiekėme? // Švietimo naujienos, 2005, Nr. 4, p. 10-11

⁹⁶ „Mūsų švietimo sistema, skirtingai nuo 30 labiausiai išsivysčiusių pasaulio valstybių, tebėra orientuota į visai kitokius rezultatus: mums teberūpi mokinių žinios, o jiems – moksleivių gebėjimas spręsti praktines problemas ir veikti savarankiškai. Mūsų moksleiviai turi daug akademiškų žinių, gerai pasirodo tarptautinėse olimpiadose, bet nesugeba spręsti gyvenimiškų uždavinių. Vakaruose tokių žmonių klausia: „Jei esi toks protingas, kodėl taip skurdžiai gyveni?“ Būtų gerai, kad tokį klausimą užduotume sau. Ir rastume atsakymą“ (Dialogas, 2005 04 08).

⁹⁷ Viršilienė L. Moksleivių ugdomieji projektai ir dorinio ugdymo sąsajos // Dorinis mokinių ugdymas pamokoje ir popamokinėje veikloje. Mokslinės metodinės konferencijos pranešimų medžiaga.- Vilnius: Lietuvos alternatyvaus meninio ugdymo centras, 2004, p. 164

pasaulyje populiaru *pragmatizmo pedagogika*, kurios kūrėjai V. Džeimsas⁹⁸ ir Dž. Diuji⁹⁹ įvykdė didžiausią perversmą XX a. ugdymo teorijoje ir praktikoje. Jie kritiškai įvertino klasikinę pamoką, kurioje mokytojas pateikia daugybę nuo gyvenimo atitrūkusių faktų, su kuriais nežinoma ką daryti; todėl mokiniai tampa pasyvūs; akivaizdi mokymo prievarta. Minėtų autorių devizas – *hic et nunc*, t. y. čia ir dabar įrodyk teikiamos informacijos svarbą, kuri leis ugdytiniui gebėti *realizuoti save šiuo metu*.

Pragmatizmo pedagogikos išėities taškas – žinomas Darvino teiginys: žmogus siekia palaikyti gyvybę, optimaliai prisitaikyti prie aplinkos, maksimaliai save realizuoti. Nuolat keičiantis aplinkai svarbu gebėti išvelgti ir kurti problemines situacijas ir dalyvauti jų sprendimo procesuose taip, jog mokinys nepajustų, kad yra ugdomas, o gyventų natūralų gyvenimą. Kitais žodžiais tariant, mokytojas sudaro tik tinkamą terpę, o paaugliai kaupia patirtį harmonizuodami save su visuomene ir taip tapdami individualybėmis. Taigi, pragmatizmas – patogi filosofinė švietimo koncepcija tokiam mokytojui, kuris ieško būdų, kaip visą ugdymo procesą palenkti mokinio ir jo tėvų interesams bei poreikiams tenkinti.

Reikia pažymėti, kad Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijai (OCED) priklausančios išsivysčiusios šalys¹⁰⁰, didele dalimi dabar ir remiasi pragmatizmo pedagogikos nuostatomis. Tuo tikslu jos taiko ne minėtą TIMSS, o kitą tarptautinę mokinių vertinimo programą – PISA (*Programme for international student assessment*). Jos esmė – ne dalyko mokymas, bet jo turinio praktinis taikymas sprendžiant gyvenimo uždavinius, ekonomines ir socialines problemas¹⁰¹. Tačiau pastarosios programos kriterijų diagnostikai nei mūsų universitetai, nei bendrojo lavinimo mokykla nepasirengę: neturi ne tik specialiai parengtų testų, bet ir adekvačios strategijos. (Vieni vaidina, kad moko, o kiti – kad mokosi.)

Svarbu atkreipti dėmesį į socialines šio ugdymo vertybes deformuojančio fakto pasekmes. Mokykla, kol kas visą ugdymo procesą ir turinį orientuodama vien tik *savitiksliam* žinių įsisavinimui ir įgūdžių lavinimui, kasmet išleidžia dešimtūkstantines abiturientų, menkai suvokiančių bendrojo lavinimo naudą ir reikšmę, nejaučiančių pagarbos ir meilės žmogui, laidas. Tai lyg rafinuotai racionalistiniai robotai (RRR), kadangi bet koks žinių ir įgūdžių

⁹⁸ Džeimsas V. Pragmatizmas.- Vilnius: Pradai, 1995, 319 p.; James W. Across the Street Around the World. A Handbook for Cultural Exange. British American Arts Association.- London, 1996, 56 p.

⁹⁹ Diujis Dž. Patyrimo suvokimas // Grožio kontūrai.- Vilnius: Mintis, 1980, p. 188-267

¹⁰⁰ Šiuo metu OECD priklauso 30 labiausiai pasaulyje išsivysčiusių valstybių: Airija, Australija, Austrija, Belgija, Čekija, Danija, Didžioji Britanija, Graikija, Islandija, Ispanija, Italija, Japonija, JAV, Kanada, Lenkija, Liuksemburgas, Meksika, Naujoji Zelandija, Nyderlandai, Norvegija, P.Korėja, Portugalija, Prancūzija, Slovakija, Suomija, Švedija, Šveicarija, Turkija, Vengrija ir Vokietija. Lietuva panašiai kaip Latvija bei Estija, turi specialias bendradarbiavimo programas.

¹⁰¹ Pavyzdžiui, minėtomis pažangiomis ugdymo nuostatomis besivadovaujantys suomiai stebina pasaulį aukštais mokinių mokymosi pasiekimais: 2003 metais Suomija buvo visais atžvilgiais geriausia iš OECD šalių (po jos eina Korėja, Olandija, Japonija), o iš visų kitų šalių Suomiją vos vos lenkia Hon Kongas (Kinija). Žr.: Dagienė V. Tarptautinė konferencija „Suomija PISA tyrime – sėkmingų rezultatų priežastys“ // Švietimo naujienos, 2005, Nr. 7, p. 3-4

suabsoliutinimas dažniausiai esti žalingas¹⁰². Todėl, nemenkinant žinių reikšmės ir svarbos, reikia ieškoti joms deramos atsvaros, nes žinios, be doros ir dvasingumo, tai „kalavijas bepročio rankose“ (Mendelejevas)... Taigi, suabsoliutinta žinių arba racionalistinio prado reikšmė gali būti labai pavojingų socialinių pasekmių šaltinis. Tuo labiau, kad prisideda dar viena nepalanki prielaida, apie kurią tikslinga pakalbėti kiek išsamiau.

Kaip žinia, ypatingai svarbiame dokumente „Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos Bendrosios programos ir Išsilavinimo standartai XI-XII klasėms“ teigiama: „...Lietuvos mokykla išsipareigoja padėti kiekvienam įgyti <...> socialinę kompetenciją: ugdyti dorinę ir pilietinę kultūrą, ikūnijančią asmens apsisprendimą savo gyvenimą <...> grįsti humanizmo bei demokratijos vertybėmis ir principais“¹⁰³. Taigi, pirmasis Bendrųjų programų ir Išsilavinimo standartų keliamas tikslas mokyklai – *dorinis ugdymas*. Šis prioritetas akivaizdus ir žvelgiant į ugdymo *uždavinius*, skirtus tikslui įgyvendinti: „išsiugdyti atsakomybės, humanizmo ir demokratijos principais bei vertybėmis pagrįstą dorovinę ir pilietinę savimonę bei nuostatą vadovautis šiomis vertybėmis savo gyvenime ir veikloje“¹⁰⁴. Taigi, prioritetine siekiamybe pripažįstamas dorinis ir pilietinis ugdymas, ir tik po jų seka pažintiniai, komunikaciniai ir kt. gebėjimai. Paradoksalu, bet adekvatūs ugdymo tikslai ir uždaviniai pateikiami visuose pagrindiniuose švietimo dokumentuose (LR švietimo įstatymas, Švietimo koncepcija ir pan.), tačiau jais nesivadovaujama.

Reikia pažymėti, kad *dorinių vertybių sklaida* dažnai neišvengia deklaratyvumo tiek etikos, tiek ir tikybos pamokose. Stebint dabartinę šalies kriminogeninę padėtį suprantame, jog šių dalykų pamokos dažniau patiria nesėkmes šioje srityje, bet ne pasiekimus. Tai be abejo įtakoja ir pačios mokyklos bendruomenės narių požiūris, jog šios pamokos yra tik antraeilės; taip pat mokinių elgesys – „atviras šaipymasis iš tikėjimo bei maldos dalykų (beje, draudžiamas Lietuvos Konstitucijos!), cinizmo demonstravimas, kuomet į klausimus atsakoma šūkaujant, piktinantis, rėkiant ar net keikiantis; įžūlus naudojimas mobiliaisiais telefonais ar ausinukais (jau nekalbant apie gumos kramtymą); kitų pamokų ruošimas; atsainus ar net demonstratyvus vėlavimas, kartais – vaikščiojimas po klasę; sėdėjimas pamokose su viršutiniais drabužiais; atsisakymas dirbti raštu ar susėsti darbui grupelėmis mokytojo nurodyta tvarka ir pan.“¹⁰⁵. Panašiai vertintinos ir etikos pamokos, kuriose prioritetinis dėmesys skiriamas žinių (apie dorines vertybes, žymių filosofų požiūrius ir kt.) perteikimui, bet ne atitinkamų dorinių įsitikinimų formavimui. Tad ar reikia stebėtis, jog auga jaunųjų „nusikaltėlių“ gretos?

¹⁰² Piličiauskas A. Mokinių dorinis ugdymas: išvados ir išvalgos // Meninis moksleivių ugdymas: nuo gabumų lavinimo link asmenybės dorinimo. Mokslinės metodinės konferencijos pranešimai, projektai, atvirų pamokų epizodai.- Vilnius: Lietuvos alternatyvaus meninio ugdymo centras, 2003, p. 86-92

¹⁰³ Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai XI-XII klasėms.- Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2002, p. 7

¹⁰⁴ Ten pat, p. 8

¹⁰⁵ Stasiulevičiūtė S. A. Dorinio ugdymo (ne)galimybės per tikybos pamokas // Dorinis mokinių ugdymas pamokoje ir popamokinėje veikloje. Mokslinės metodinės konferencijos pranešimų medžiaga, p. 126

Apibendrinant šiame skyriuje išsakytas mintis galime teigti:

- vertybiniu aspektu bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinys yra deformuotas prioritetai teikiant racionaliajam pradui – savitikslems žinioms ir įgūdžiams, neįprasminant jų ir neįrodant naudos ugdytinio asmenybei;
- dorinės ir pilietinės kultūros ugdymas, ikūnijantis asmens apsisprendimą savo gyvenimą grįsti humanizmo bei demokratijos vertybėmis ir principais, o taip pat mokinių dorinimas yra arba neefektyvus, arba jis tik deklaruojamas;
- paaugliai, nesuvokdami savitikslių žinių naudos ir neturėdami atitinkamų dorovinių stabdžių, tampa lengvai neigiamų aplinkos veiksnių pažeidžiami (žr. 1.3.).

2.2. Hipertrofuotas ugdymo turinio sudėtingumas

Dar viena pedagoginė paauglių smurtą mokykloje skatinanti priežastis – *perkrautos ugdymo programos*. Bendrojo lavinimo mokykla kelia sau tokius įtampą skatinančius reikalavimus, kuriuos geba įgyvendinti tik ypatingai gabūs mokiniai. Kaip žinia, dalis mokytojų, mokinių ir jų tėvų spaudoje aliarmuoja, kad Bendrosios programos ir Išsilavinimo standartai numato tokį žinių kiekį ir jų sudėtingumą, kad ugdymo turinys tampa sunkiai prieinamas net vidutinių gabumų vaikams (nekalbant apie mažiau gabiuosius ar stokojančius mokymosi motyvacijos)¹⁰⁶. Būtent daugeliu atvejų ši pedagoginė strategija skatina agresiją, o ugdytojas pasiteisina: „Aš mokykloje dirbu tam, kad vaikai gautų žinių, o ne kad su jais bendraučiau” (Dialogas, 2004 04 09). Dabartinėje situacijoje mokytoją iš dalies galima pateisinti, mat, priešingu atveju, jis mokyklos administracijos, mokinių ir jų tėvų gali būti apkaltintas, kad neparengė abiturientų stojimui į aukštąją mokyklą. Iš to seka dar viena paradoksali paauglių smurtą sąlygojanti priežastis – bendrojo lavinimo *mokyklą „prievertauja“ aukštoji mokykla!*..

Aukštasis mokslas, matydamas, kad stojančiųjų į universitetus konkursai nemažėja, pastoviai kaltina bendrojo lavinimo mokyklą prastais ugdymo rezultatais. Ši situacija, kelianti nuolatinę įtampą, gerai žinoma mokytojams, mokiniams ir jų tėvams. Pvz., 2005 m. sausio 27 d. Vilniuje vykusioje konferencijoje „Brandos egzaminų raida“ aukštųjų mokyklų atstovai 250-čiai renginio dalyvių „tradiciškai kartojo, kad vidurinė mokykla prastai parengia studijoms (ateinančių jaunuolių kompetencijos lygmuo yra žemas)“ (Švietimo naujienos, 2005, Nr. 3).

Bendrojo lavinimo mokykla, atsižvelgdama į panašaus pobūdžio kritiką, iš abiturientų reikalauja tokio žinių ir gebėjimų lygio, kurio patys universitetai vėliau nesugeba pakelti iki

¹⁰⁶ „Mokykloje fiziškai neįmanoma į vaikų galvas sutalpinti viso valstybiniais standartais apibrėžto mokymo turinio. Ir ministerija su tuo sutinka. Kam, pavyzdžiui, vidurinėje mokyti aukštosios matematikos elementų? Aukštoji matematika – aukštajai mokyklai. Tačiau ta pati ministerija tvirtina ir tuos pačius mokymo medžiagos, reikalavimų perkrautus standartus bei egzaminų turinį“ (Dialogas, 2005 01 07); Vidurinės mokyklos programos yra tiek perkrautos, kad, žinias, kurias reikalaujama įsisavinti per 12 mokyklos metų, normaliomis sąlygomis žmogus gali įsisavinti maždaug per 21 metus. „Ne visai cenzūriškai pasakė viena abiturientė iš Jurbarko: „Bliamba – iš mūsų daro genijus, o tampame ligoniais“ (Dialogas, 2005 02 04).

sociokultūrinių šalies poreikių tenkinimo, nes jų siūlomas studijų programų turinys labai dažnai neatitinka darbdavių reikalavimų, darbo rinkos poreikių. (Darbdaviai iš specialisto neretai reikalauja gebėjimo bendrauti, empatijos ir intuicijos išvalgų, kritinio ir kūrybinio mąstymo.) Kaip liudija „Universitetų studentų ir absolventų sociologinių tyrimų rezultatai, 2004“, „studentai sutaria – jiems <...> universitetai nesuteikė arba nepakankamai suteikė praktinių žinių ir jų taikymo įgūdžių.<...> Priežastis <...>, dabartiniai studentai dažniau aiškino pasenusiomis mokymo programomis, absolventai – per dideliu dėmesiu teoriniams dalykams, o ne praktiniam parengimui. Absolventai taip pat dažnai akcentavo tai, kad darbo rinka keičiasi sparčiau nei universitetas“ (Respublika, 2004 02 25). Galima galvoti, jog universitetai kaltina bendrojo lavinimo mokyklą todėl, kad esant reikalui būtų galima pateisinti savo darbo trūkumus, studijų broką.

Taigi, ryškėja besiplečiančios akademinų smurto priežasčių grandinės kontūrai: *universitetas prievartauja mokyklą, mokykla – mokinius, mokiniai – visuomenę.*

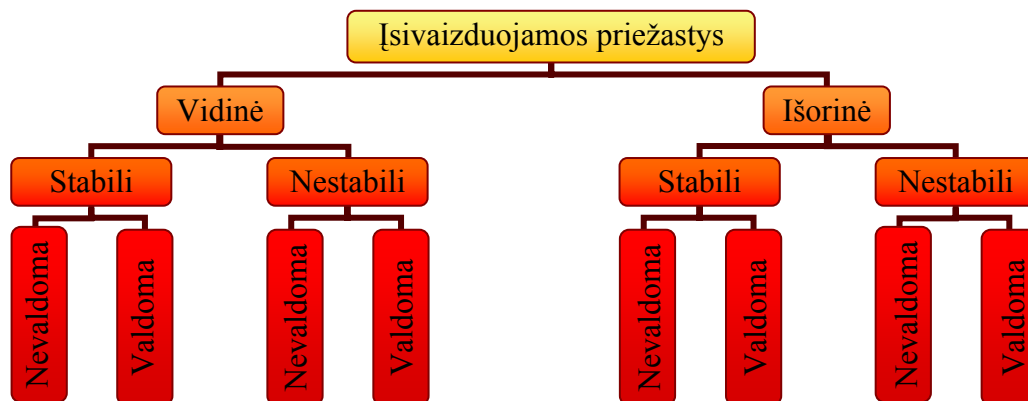
Grįžkime prie probleminės situacijos bendrojo lavinimo mokykloje. Hipertrofuoto ugdymo turinio pavojaus neišsprendė ir daug vilčių teikęs *profilinis mokymas*, kuriuo buvo siekta „labiau individualizuoti ugdymą, sudaryti moksleiviams sąlygas įgyti nuodugnesnes ir kryptingesnes žinias, išugdyti bendruosius bei specialiuosius gebėjimus, tikslingai orientuotis į pasirinktą profesinės veiklos ar tolesnių studijų sritį, sparčiau socializuotis“¹⁰⁷. Priešingai, „moksleivių darbo diena pailgėjo mažiausiai 2-3 valandomis. Atsirado vadinamieji „langai“, kurių laiką moksleiviai praleidžia neproduktyviai, didėja pagunda „pasimėgauti“ žalingais įpročiais. Moksleivio, iš mokyklos grįžusio 17-18 val., dar laukia namų darbai ir kitokios užduotys, kurias stropesnieji baigia apie 2-3 val. nakties“ (Dialogas, 2005 02 04).

Galima suprasti, kodėl šalyje toks populiarus tapo *korepetitorių* verslas: mokinys, ketinantis stoti į aukštąją mokyklą, programinius reikalavimus gali *įsisavinti tik papildomos pagalbos dėka*¹⁰⁸. Teigiama, jog „karaliaujantiems korepetitoriams kasmet vien dvyliktokų tėvai sumoka daugiau nei 25 mln. Lt.<...> Dideliais pinigais tėvai siekia pirkti savo vaiko ateitį. Tai lenktynės be pabaigos“ (Švietimo naujienos, 2005, Nr. 3). Ši padėtis akivaizdžiai didina socialinę atskirtį: turtingi užpildo spragas pas korepetitorius, o vargšai patenka į užburtą ratą: esi neturtingas → nebūsi konkurencingas → neįgysi geros profesijos → niekada nebūsi turtingas. „Korepetitorių darbas tampa vienu iš socialinės nelygybės puoselėjimo įrankių“ (Dialogas, 2005 01 07).

¹⁰⁷ Lietuvos švietimas – 2001. Ugdymo turinio pasirinkimai: profilinis mokymas. LR švietimo ir mokslo ministerija. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/sv01_47.pdf (2005 09 23)

¹⁰⁸ „Iš 25 mokinių tik 5 pažangūs! Laukti stebuklo ir nieko, visiškai nieko nedaryti!- toks naivumas turbūt pateisinamas tik ... Naujųjų metų naktį!“ (Dialogas, 2004 01 14). „Tyrimai parodė, kad net 4/5 moksleivių priversti naudotis korepetitorių paslaugomis. Apie tai daug kalbama įvairiose konferencijose. Nematyti to negalima, bet kažkodėl mažai kas keičiasi“ (Dialogas, 2005 01 21).

Neigiama hipertrofuoto ugdymo turinio įtaka mokinio asmenybei gali būti pagrindžiama ir mokslininkų tyrimais. Pavyzdžiui, manyčiau, įtikinamai akademinų (ne)sėkmių priežastis ir jų rūšis nurodo N. L. Geidž (N. L. Gage) ir D. C. Berlineris (David C. Berliner), pateikdami ne tik grafinę schemą (žr. 2.1.1. pav.), bet ir paaiškindami jų praktinį veikimą¹⁰⁹. Suprantama, autorei aktualus tas šių priežasčių aspektas, kuris atskleidžia nesėkmingą užduoties įvykdymą arba nesimokymo argumentus¹¹⁰.

2.2.1. pav. Nesėkmingo mokymosi priežastys (pagal N. L. Gage, D. C. Berliner)

Kaip matyti iš schemos, galimos įvairios įsivaizduojamų priežasčių kombinacijos¹¹¹, tačiau autorės nagrinėjamos temos atveju reikšmingiausias junginys, kai netinkamai atliktos užduoties priežastis yra *vidinė, stabili ir nevaldoma*. Šiuo atveju mokiniai jaučiasi bejėgiai, netiki, kad pastangos padės pasiekti gerų rezultatų, t. y. tinkamai patenkinti saviugdodos poreikį. Tokioje situacijoje paaugliams itin svarbus suaugusiųjų išreikštas pasitikėjimas jų sugebėjimais, naujų galimybių suteikimas ar pan., bet jokių būdų ne išsakomas pyktis, jų (paauglių) užuojauta ar tėvų skiriamos bausmės dėl nesėkmingai įvykdytos užduoties.

Pasak S. Grahamo (Shayne Graham), jei mokytojas pyksta, tai „tikriausiai mano, jog mokinys nepakankamai stengėsi mokytis.<...> Jeigu mokytojas užjaučia mokinį dėl prastų rezultatų, tai po ta užuojauta slypi įsitikinimas, kad mokinys negabus“¹¹², na o „bausmė yra

¹⁰⁹ Pavaizduotoje schemoje išsiaiškinus, kuriai grupei priklauso užduoties nesėkmingo įvykdymo priežastys, įmanoma teisingai parinkti priemones joms šalinti. Tiesa, ne visi moksleiviai tiki savo gabumais ir pastangomis kaip sėkmę lemiančiais veiksniais, todėl, pradėję kokią nors veiklą, jie jau laukia nesėkmės. Ir vis dėlto, pagal N. L. Geidž ir D. C. Berlinerį, tie, kurie „visada priskiria sėkmę arba nesėkmę savo pačių elgesiui (asmeninėms pastangoms arba gabumams), sakoma, kad jų įsivaizduojamų priežasčių kilmės šaltinis yra *vidinis*. Tų, kurie paprastai priskiria savo sėkmę arba nesėkmę laimingam arba nelemtam atsitiktinumui ar užduoties sunkumui, įsivaizduojamos priežastys turi *išorinį* kilmės šaltinį.“ (Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija.- Vilnius: Alna litera, 1993, p. 275)

¹¹⁰ Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija, p. 274

¹¹¹ Mokinio įsivaizduojamų priežasčių interpretavimas: *vidinė, stabili, nevaldoma* – „Aš negabus skaičiams“ (sugebėjimai); *vidinė, stabili, valdoma* – „Aš tingiu mokytis“ (pastangos); *vidinė, nestabili, nevaldoma* – „Kai turiu dirbti vėlai vakare, iš ryto būnu kaip pritrenktas“; *vidinė, nestabili, valdoma* – „Buvau per daug pavargęs po pobūvio vakar vakare, todėl negalėjau gerai atsakinėti“. *Išorinė, stabili, nevaldoma* – „Ši mokytoja visus sukerta – ji tokia šykšti pažymiams“; *išorinė, stabili, valdoma* – „Šis mokytojas nė vieno iš mūsų negerbia“; *išorinė, nestabili, nevaldoma* – „Kai kada pataikau išmokti, ko klaus, o kai kada ir ne“ (laimės dalykas); *išorinė, nestabili, valdoma* – „Šią savaitę namuose buvo daug svečių“ (Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija, p. 274)

¹¹² Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija, p. 276

stipriausias kada nors išrastas smurtinio elgesio stimulatorius¹¹³. Kaip žinia, dažniau išgirsi pedagogo adresuojamus priekaištus ir kaltinimus ugdytinio pusėn nei susimąstymą dėl nesėkmingo mokymo tikrųjų priežasčių. Suprantama, tam paprasčiausiai neužtenka laiko, nes mokytojas yra slegiamas ugdymo turinį bendrojo lavinimo mokyklose reglamentuojančių dokumentų reikalavimų, verčiamas pildyti daug laiko atimančias ataskaitas ar pan.

Dabartinė mokyklos reforma sąlygoja kelias pasekmes. Kaip antai, mažesnių gabumų ar stokojančio motyvacijos paauglys tokiaame ugdymo procese nesusiformuoja *poreikio*¹¹⁴ mokytis. Nesugebėjimas realizuoti (R) užduočių, neišryškėjusi jų nauda (N), tvyrojančios neigiamos išgyvenimai ir malonios (M) atmosferos stygius – pagrindinės priežastys, dėl kurių mokinys neturi poreikio (P) mokytis ($P = R + N + M$)¹¹⁵. Natūralu, kad tokia situacija, t. y. nuolatinis nesugebėjimas atlikti skiriamų užduočių, kurias, kaip minėta, neretai perpranta tik gabūs mokiniai, įtakoja ne tik mokymosi motyvaciją, bet ir liudija paauglio žemą savęs vertinimo lygį. Logiška, kad tada jis ieško kompensuojančios išeities ir neretai ją suranda arba kvaišalų prieglobstyje, arba iššaukiančioje smurto elgsenoje.¹¹⁶

Nesusiformavę imuniteto išorės blogiui, neišvaldę psichologinės savireguliacijos technologijų, mokiniai tampa abejingi viskam, kas vyksta mokykloje¹¹⁷. Čia mokytojo auklėjamoji misija – akivaizdi, tačiau dabar jis, ugdytinis, kaip buvo minėta, stokoja atitinkamos motyvacijos. Taip silpnesnių gabumų ar nemotyvuoti paaugliai eliminuojami iš ugdymo institucijos ir neretai patenka į sąvartynus ar policijos žinion.¹¹⁸

Taigi, nors ugdymo procese jaunuoliui keliamas reikalavimas įvertinti savo poreikius, išmokyti juos tinkamai ir teisingomis priemonėmis patenkinti, tačiau, kaip matome, ugdytojas taip pat *privalėtų gebėti įrodyti* paaugliui, *jog ugdymo turinys* jam tikrai gali būti dabar ir ateityje *naudingas, reikšmingas*. Priešingu atveju mokytojas modeliuoja psichologinę prievartą – neigiamą pamokos atmosferą. Todėl pedagogas turi nuolat rasti atsakymus į sau užduodamus

¹¹³ Gilligan J. Smurto prevencija, p. 18

¹¹⁴ Poreikis – organizmo bet kokio aktyvumo, veiklos akstinas.<...> Poreikis patenkinamas tik kokia nors veikla, kartu jos išmokstama. Poreikis <...> skatina kryptingą veiklą. (Psichologijos žodynas, p. 215)

¹¹⁵ Piličiauskas A. Švietimo reforma: visuomenės poreikiai, ugdymo turinys, mokytojo galimybės // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. III tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga.- Vilnius: Vilniaus pedagoginis institutas, 1996, p. 19

¹¹⁶ „Griežti reikalavimai moksleiviams nedaug kuo skiriasi nuo smurto: jautresni, baimingesni negali pasipriešinti mokytojui, brukančiam žinias ir reikalaujančiam ne pagal vaiko sugebėjimus. Jeigu vaikui nesiseka mokslai, jis ieškos kitų būdų, kaip tapti pripažintam, geriausiam. Tai gali būti gebėjimas tobulai pasityčioti, mokėjimas mokykloje suburti gaują ir pan.“ (Dialogas, 2004 04 09).

¹¹⁷ „Ateina laikas, kai vaikas klasėje tebūna fiziškai, bet jokioje veikloje jau nebedalyvauja. Reikia aiškintis, kas vaiką slegia: santykiai su bendraamžiais ar mokytojais, per sudėtingas ugdymo programų turinys... Mokytojai čia gali daug padėti. Kai vaikas ima savaitėmis nebelankyti mokyklos, sugrąžinti jį yra labai sunku“ (Dialogas, 2005 01 07).

¹¹⁸ Baltupių vidurinės mokyklos direktorius rašo: „Moksleivis, kuris nepajėgia įvykdyti mokykloje keliamų reikalavimų ir todėl nuolatos yra ujamas, „spjauna į barzdą“ tokie sistemos, protestuoja prieš ją, ją laužo, ieško alternatyvų. Jis kitaip negali, jam nėra kitos išeities, nes jaunas žmogus turi kaip nors pasireikšti, įrodyti sau ir kitiems, kad irgi yra vertingas. Deja, tokios alternatyvų paieškos, desperatiška saviraiška dažnusyk sukelia smurtą, nusikaltimus“ (Dialogas, 2004 04 09).

klausimus: ar mokiniai sugeba realizuoti mano teikiamas užduotis? Ar aš sugebu įrodyti, jog visa tai yra vertybė? Tik esant tokiomis mokytojo pastangoms sumažėtų priekabiavimo, drausmės pažeidimų pasireiškimo pamokos metu, nereikėtų eikvoti ugdymui skirto laiko jaunųjų „nusikaltėlių“ tramdymui.

Tiesa, reikia sutikti, jog žiniasklaida šiuo metu formuoja dvi prieštaringas nuomones – optimistinę ir pesimistinę. Pirmosios pavyzdžiu galėtų būti R. Motuzo teiginys, jog tebevykstanti švietimo reforma yra orientuojama į darnų vystymąsi, kurio esmė – „naujas požiūris į visa tai, *ko* mokoma, *kiek* mokoma, *kaip* mokoma ir *kodėl* mokoma. Tai skatina susirūpinti ne tik labiau integruotai perteikti ugdymo turinį, bet ir patiems mokytojams <...> partneriškai bendradarbiauti“ (Švietimo naujienos, 2005, Nr. 6). Tačiau, autorės nuomone, numatomos priemonės, kurios turėtų teikti optimizmo, sunkiai įgyvendinamos. Pavyzdžiui, „pastaruoju metu moksleivių krūvių mažinimas „nuleistas“ į mokyklas ir mokomųjų dalykų metodikos grupes. Bet juk mokytojai negali mažinti moksleivio krūvio tol, kol nebus tinkamai pakeisti mokymą reglamentuojantys dokumentai: Bendrosios programos, Išsilavinimo standartai bei brandos egzaminų turinys ir reikalavimai“ (Dialogas, 2005 02 04). Tokių, pesimistinių pavyzdžių, liudijančių švietimo reformos eigą, galima būtų pateikti žymiai daugiau. Be to, egzistuojančios problemos vien organizacinėmis priemonėmis išspręsti neįmanoma,- būtina esminių vertybinių orientacijų kaita, arba realus įgyvendinimas – bet ne deklaravimas!- tų strateginių nuostatų, kurios fiksuojamos pagrindiniuose švietimo dokumentuose. Pavyzdžiui, kaip žinia, viena iš sėkmingo ugdymo prielaidų yra empatijos plėtojimas, originalumo, kūrybiškumo ir vaizduotės skatinimas. „Lietuvoje šios savybės – sąrašo gale. Mums svarbiausia – uolumas, kruopštumas, paklusnumas, nuolankumas. O juk pastarųjų dviejų ypatybių privalumai demokratinėje visuomenėje tikrai turėtų kelti rimtų abejonių“ (Dialogas, 2004 09 10).

Apibendrinant 2.2. skyriaus teorinės analizės medžiagą galima teigti:

- siekiant prevenciškai šalinti paauglių smurto prielaidas, būtina keisti bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinį ženklios diferenciacijos, atliepiančios individualius mokinio gabumus ir interesus, kryptimi¹¹⁹;
- ugdymo turinio ir vertybių korekcija leistų deramai atsižvelgti į silpnesnių gabumų vaikus (tausotume jų sveikatą, mažintume mokyklose nervinę įtampą, šalintume smurto atsiradimą sąlygojančias prielaidas).

¹¹⁹ Jokiu būdu nereikėtų mažinti reikalavimų ypatingai gabiems, nes jie – tautos turtas.

2.3. Autoritariniai ugdytojo ir ugdytinio santykiai

Jokiu būdu neneigiant žinių¹²⁰, mokėjimų¹²¹, įgūdžių¹²² (ŽMĮ) svarbos, švietimo reformos sėkmę autorė mato išmintingame *žinių* ir *dvasinių vertybių* santykyje. Šiuo metu jis – akivaizdžiai deformuotas, nes, kaip jau buvo minėta, mokykla prioritetą teikia racionaliajam ugdymo pradui, t. y. savitiksliems žinioms. Todėl, norint iš tikrųjų įgyvendinti švietimo reformos siekius, būtina paritetiškai puoselėti *žinojimą ir dvasingumą*. Būtent tuomet pateisintume ir švietimo reformos būtinybę.

Sutikime su priešara: faktai, datos, dėsniai nesikeičia, tačiau dar išlieka jų *interpretacijos*, o *tuo pačiu ir auklėjimo* galimybė, kurios ugdomosios tendencijos gali ženkliai skirtis nuo ankstesnės mokyklos. Tačiau taip pat sutikime, kad ja beveik visiškai nesidomime. Auklėjamąjį pedagogų abejingumą patvirtina ir televizijoje transliuotas (2004 11 03) siužetas apie porą vienos Vilniaus mokyklos paauglių, pašalintų iš jos už alkoholio vartojimą. Pirmąjį kartą tokį nusikaltimą įvykdę mokiniai nuoširdžiai gailisi ir atsiprašinėja, už juos laiduoja jų bendraklasiai, tačiau pedagogų nuosprendis nepajudinamas. Toks poelgis dar kartą įrodo, kad ugdymo sistemoje tebeišlikęs sovietinis paveldas – autoritarinis vadovavimo mokyklai stilius, nepripažįstantis alternatyvių sprendimų...

Panašaus emocinio turinio santykių, lemiančių ugdytojo ir ugdytinių tarpusavio bendravimą, gausu beveik kiekvienoje klasėje ir mokykloje. Drįstu teigti tokią situaciją esant beveik visose ugdymo institucijoje – pradedant ikimokyklinio ugdymo įstaiga ir baigiant universitetu. Šią kaltinamąją tezę pagrįsti nesunku. Įsivaizduokime ugdymo instituciją, kurioje tikroji vertybė – ugdytinio gabumai, orientuoti į ŽMĮ. Natūralu, kad vidutinių (tuo labiau žemesnių) gebėjimų mokiniui ar studentui beviltiška sulaukti diferencijuotos užduoties ar moralinės pedagogo paramos. Už tad patyčių, sarkazmo, ironijos apstu!¹²³

Įsivaizduokime ir antrąjį šio proceso dalyvį – ugdytinį, arba, kaip sako šiuolaikiniai *humanistinės psichologijos* klasikai (netrukus apie juos kalbėsiu), „pabūkime mokinio kailyje“. Tarkime, autoritaras pedagogas teikia žinias, kurių asmeninės reikšmės mokiniai nesuvokia, ir tai nuolat kartojasi (žr. 2.1.). Ar lengva paaugliui išlikti tolerantiškai kantriam, žinant, kad ši informacija bus reikalinga gal tik vienam-kitam iš pamokoje esančių bendraamžių? Ar reikia

¹²⁰ Žinios – tikrovės pažinimo rezultatai, teikiantys žodinę ar simbolinę informaciją apie daiktus, reiškinius, jų savitarpio ryšius. (Jovaiša L. Pedagogikos terminai.- Kaunas: Šviesa, 1993, p. 260)

¹²¹ Mokėjimas – individo išmoktas veiksmo atlikimo būdas, pagrįstas įgytomis žiniomis ir įgūdžiais. (Psichologijos žodynas, p. 174)

¹²² Įgūdis – labai gerai išmoktas veiksmas, kurio elementų nebereikia sąmoningai reguliuoti ir kontroliuoti. (Psichologijos žodynas, p. 109)

¹²³ „Užtenka to socializmo. Visi jau suprato, tik niekas viešai nepasako: neišmokysi nei kvailų, nei sąlygų mokyti neturinčiųjų. Todėl – ką darysi – tegul jie į mokyklą vaikšto, bet dėl jų galvos mokytojams sukti tikrai nereikia (*įdomu, jeigu šio asmens vaikas patektų į minėtą kvailų kategoriją?*- S.K.). Tas vaikščiojimas įteisintas tik dėl formalumo – kitaip ES nesupras. <...> mums mokyti tereiks tik tuos, kurie patys nori (*o jei negabus ar neturintis sąlygų nori mokyti?*- S.K.). Kitaip sakant, reikia švietimo politiką ir toliau vykdyti taip, kad visi geri mokytojai dirbtų kaip korepetitoriai“ (Dialogas, 2005 02 25).

stebėtis jų pakantumo stygiumi, kai mokinių slegia abejotinos vertės informacijos gausa? Juk žmogiškoji kantrybė nėra beribė. Beje, tai pasakytina ne tik apie mokinius, bet ir apie mokytoją, žinantį, kad jo darbo efektyvumas bus vertinamas ne pagal žmogiškųjų santykių tarp jo ir ugdytinių kokybę, o pagal tai, kiek mokinių iš valstybinio egzamino gavo 100 balų, ir kiek abiturientų įstojo į universitetą?

Tačiau būtina atkreipti dėmesį į dar vieną svarbią prielaidą, galinčią turėti tiesioginių sąsajų su smurto kilme. Vyraujantis ŽMĮ kultas bei antihumaniški ugdytojo ir ugdytinių tarpusavio santykiai sudaro tinkamas prielaidas *korupcijos plitimui*, kuri pradžią įgyja universitetuose, o vėliau atsispindi visame socialiniame kontekste. Pavyzdžiui, LR Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atlikti tyrimai „Korupcijos situacijos vertinimas valstybiniuose universitetuose“ liudija nemalonius faktus. Iš Vilniaus universiteto respondentų (apklausoje dalyvavo 2003 studentai ir 241 dėstytojas) 37% studentų ir 14% dėstytojų teigė, kad neoficialiai mokant galima spręsti įvairias studijų problemas; iš Kauno medicinos universiteto atstovų (apklausta 851 studentas ir 160 dėstytojų) net 63% studentų ir 64% dėstytojų tvirtino, jog gali sėkmingai reikalus tvarkyti susimokėję pinigus¹²⁴ (Švietimo naujienos, 2005, Nr.3.).

Bendrojo lavinimo mokykloje korupcija dažnai vyksta subtilesnėmis formomis: mokinių tėvai siūlo materialinę ar finansinę pagalbą mokyklos (klasės) remontui, teikia dovanas mokyklos vadovybės gimtadienių, švenčių ar kitomis progomis. Nesunku suprasti, kad po panašaus pobūdžio „pamaloninimo“ dažnas mokytojas, administracijos ar klasės vadovas psichologiškai jaučiasi įsipareigojęs turtingesnio ar įtakingesnio mokinio tėvų atžvilgiu ir tai netrunka atsispindėti bendravimo su ugdytiniu santykiuose. Tačiau šiuos pokyčius lengvai pastebi ir jų priežastis nesunkiai suvokia kiti mokiniai, kurių dažna reakcija: tylus, paslėptas ar garsiai išsakytas, tačiau visuomet protestuojantis vertinimas, vėlgi sąlygojantis prielaidas smurtui atsirasti.

Kad humanistinių vertybių puoselėjimas – aktuali švietimo ir mokslo problema, liudija 2005 birželio mėnesį Delfi interneto svetainėje patalpintas O. Lapino straipsnis „Pedagogika lietuvišku stiliumi“, sulaukęs per 300 skaitytojų nuomonių ir vertinimų. Pateiksiu keletą sutrumpintų pavyzdžių.

...Lietuvoje mokymo sistema nepasikeis, kol nepasikeis mokytojų MĄSTYSENA. Yra labai daug puikių mokytojų, bet jie prapuola pilkoje ir piktoje masėje. Aš profesoriauju viename Šiaurės Amerikos universitetų ir žinau, kokie čia yra studentų/dėstytojų santykiai. Grįžus Lietuvon ir pasikalbėjus su draugais/kolegomis apie Lietuvos mokymo

¹²⁴ Būdingiausios išvardytos korupcinės situacijos: grupinis „susimetimas“ per egzaminą, skolos laikymas individualia tvarka ir gyvenamosios vietos bendrabutyje įgijimas. Tyrimu išaiškinti taip pat mokėjimų tarifai (vidurkiai): įstojimas į universitetą – 1453,62 Lt, akademinės skolos išlaikymas – 138,62 Lt, kambario bendrabutyje gavimas – 89 Lt ir t.t.

sistemą – šiaušiasi plaukai. Mielieji, juk tai VIDURAMŽIAI!!! Dauguma mokytojų yra paprasčiausiai pikti ir net pavydūs, o „garą“ nuleidžia ant studentų ar mokinukų. Mielieji, patys daugiau šypsokitės ir vaikai/studentai jums atsakys tuo pačiu. Jūs būsite geresni ir laimingesni. Dabar dauguma vaikų Lietuvoje yra gniuždomi ir žalojami morališkai. Tai – negatyvios pažiūros į gyvenimą apskritai pradžia, o iš čia – nauja pikta visuomenė...

...Pritariu nuomonei, kad Lietuvos mokykloje ir universitete moko kalti, bet ne mąstyti. Dabar mokausi užsienio universitete, pagaliau galiu gauti normalų pažymį už savo išsakytas ir pagrįstas mintis.

...Sistema bjauri, ir tai tiesa, bet ne mes, mokytojai ją sugalvojom, supraskit pagaliau. Į mūsų pasiūlymus niekas TEN, ministerijoj, dėmesio nekreipia. Tiesą sakant, mokykloj dar nieko, bet aukštoji – ypač negaluoja: dėstytojui reikia atsakinėti TIK IŠ JO vadovėlio; studentai randa savo netikrintus darbus šiukšlių dėžėje.... Pati kaip mokytoja, lankydamasi kursuose, esu du kartus girdėjusi to paties dėstytojo visiškai tą pačią paskaitą, nors jas abi skyrė 10 metų tarpas, nors abu kartus jos vadinosi „X dalyko metodikos naujovės“ Kas ir kada panorės išgirsti mūsų, švietimo užsakovo, balsą?

...Amerikoje visi studentai turi galimybę anonimiškai įvertinti dėstytojo darbą. Anketos nukeliauja į universiteto administraciją ir pateikiamos dėstytojui, kad jis galėtų padaryti išvadas, kas buvo gerai ir kas ne.

...Mokausi Amerikoje ir nepasakyčiau, kad dėstytojais labai jau ten giria ar meilikauja studentams. Bet pagrindinis skirtumas yra tame, kad dėstytojas niekada nežemins studento asmenybės. Dėstytojas nėra tironas, o draugas, kuris padeda išmokti dalyką. Tai va, problema, manyčiau, požiūris į studentą.

...Žmogaus negerbimas, menkinimas, žeminimas - ne vien mokyklų/mokymo institucijų juoda bėda. Tai apskritai būdinga mūsų mylimai Tėvynei. TOTALUS ŽMOGAUS NEVERTINIMAS. Darbovietėse panašiai.

...Dar ir dabar, po šešerių metų, negaliu atsigauti – jaučiuosi, kaip kenkėjo nuniokotas augalas,- buvusio profesoriaus nusususintas depresuojantis nevykėlis... Ir tai - viename garsiausių Lietuvos universitetų!

...Vilniaus universitetas. Sėdžiu su kitais devyniasdešimt keliais pirmakursiais laiptuotoj auditorijoje. Dėstytojams – dzin: įdomu tau ar ne, supranti tu ką nors, ar ne, mąstai tu, ar ne. Vertinama pagal tai, kaip gerai iškaltas vadovėlio tekstas. Nenuostabu, kad čia taip klesti nusirašinėjimas. Neįmanoma šitiek mintinai iškalti. Todėl studentas ir gyvena nuo sesijos iki sesijos. Galvoj iš to visiškai nieko nelieka.

...*Vakaruose NIEKAM nereikia sausų formulių ar beprasmiškų „mintinų“ kalimų. Mokinys/studentas turi išmokti, kaip ir kur susirasti/panaudoti informaciją. Informacijos pritaikomumas yra mokymo/mokymosi esmė.*¹²⁵

Šiais pavyzdžiais autorė siekė pagrįsti kiek anksčiau išsakytos minties, kad *universitetas prievartauja mokyklą, mokykla – mokinius, mokiniai – visuomenę* (žr. 2.2.), antivertybines ištakas. Taigi, pirmiausiai kritikuojančių žvilgsnį vertėtų nukreipti į aukštosiose mokyklose egzistuojančius dėstytojo ir studento tarpusavio (neretai – antihumaniškus) santykius. Štai studento nuoskauda jo universiteto adresu (pavadinimas specialiai nenurodomas, nes situacija nėra išimtinė): „Politikai stebisi, kad jaunimas bėga iš Lietuvos į užsienį mokytis, dirbti. Kaip nebėgs – ten studentas gerbiamas, jo buvimas vertinamas, jis nėra žeminamas ar laikomas padugne <...> (Mūsų) studentų link neretai keliaujančios frazės „pasigailėsi, kad gimei“, „durnius“, „idiotas“, „nevisaprotis“, parodo, kokio aukšto intelekto dėstytojai dirba <... > O ir studijos yra beprotiškai perkrautos studentui visiškai nenaudingų dalykų, bet vargšas neturi pasirinkimo teisės. <...> O mes ir toliau klausome paskaitų dėstytojų, laikančių mus žemiausia klase...“ (Studentų era, 2004 03 29). Tiesa, egzistuoja ir maloni išimtis, įrodanti, jog norėdama universitetų bendruomenė galėtų liudyti žmogiškumą. Štai šalies aukštojoje neuniversitetinėje (tiesa, ir ne valstybinėje) mokykloje „svečių pasitinka nuoširdžios studentų ir darbuotojų šypsenos.<...> Į akis krinta nuoširdus studentų ir darbuotojų bendravimas, nesaistantis tarpusavio santykių biurokratiniais veiksmais. Čia kiekvienas studentas vadinamas vardu, kad pasijustų esąs lygiavertis šios bendruomenės narys, prisidėdamas prie institucijos kultūros kūrimo ir išlaikydamas pagarbą jai“ (Dialogas, 2004 03 26).

Bet vis dėlto kelia nerimą tai, kad vyraujant antihumaniškom vertybėm, šiandien universitetuose vietoje meilės ir pagarbos žmogui kaip vertybei, netiesiogiai išugdoma *egocentriška puikybė ir nepakantumas, neapykanta pavaldiniui ar interesantui*. Taip rengiami būsimi pedagogai ir įvairių institucijų vadovai, medikai, teisininkai..., vėliau vienaip ar kitaip atskleisiantys išsiugdytą abejotinę bendravimo kultūrą, kuri ženkliai įtakos (ir jau įtakoja) jų sąveiką su artimaisiais, draugais, pažįstamais, pavaldiniais, studentais, mokiniais... Dažnas mokytojas taip pat atsineša į mokyklą panašią išankstinę nuostatą. Todėl ar reikia stebėtis tokia tėvų nuomone: „Kalėjimo žargono jau nevensia ir mokytojai.<...> Mokytojai patys palaiko smurto apraiškas mokykloje; vaikus vadina šlykščiausiais žodžiais, stumdo, mergaitėms papeša už

¹²⁵ Lapinas O. Pedagogika lietuvišku stiliumi. *Delfi*. <http://www.delfi.lt/news/daily/comments/article.php?id=6885293> (2005 06 16)

plaukų, berniukams sugnyba nosį ar nusuka ausį. Juk tai mokyklos kasdienybė“¹²⁶ (Dialogas, 2004 04 16).

Keičiant esamą mokyklų bendruomenių narių antihumanistinio bendravimo ir bendradarbiavimo formą didžiulį vaidmenį galėtų ir privalėtų suvaidinti *institucijos vadovo* pavyzdys. Tačiau daugeliu atvejų „direktoriai yra menkiausiai pasikeitę iš visų pedagogų. Jie nesuprato, kad turi patys keistis: jiems kaip anais laikais atrodo, kad keistis turi kiti, o juos pakeičia kėdė. Sėdi savo kabinetėliuose su ta pačia viršų esančiųjų baime ir su tuo pačiu noru spausti apačias, kad juos gerbtų ir pripažintų.“ (Dialogas, 2005 01 07). „Ne vienas vadovas nūnai pavaldinius temoka auklėti baisingus įsakymus rašydamas; jau tapo beveik norma aprėkti mokytoją ar mokinį stebint žioplių miniai. O juk ramus, konfidencialus pokalbis su prasižengusiuoju būtų kur kas vaisingesnis. Tiesa, tam reikia intelekto, išminties“ (Dialogas, 2005 02 18).

Čia pateikti pavieniai faktai ir jų analizė, autorės nuomone, leidžia išvelgti priežastis, dėl kurių mūsų mokiniai išsiskiria iš kitų Europos Sąjungos valstybių priekabiavimu, smurtu ir savižudybėmis, o lietuvaičiai – pesimizmu ir žiaurumu. Ar reikia tada stebėtis, jog mūsų jaunimas, mokslinių tyrimų duomenimis, yra pilietiškai ir politiškai pasyviausia Lietuvos visuomenės dalis?¹²⁷ Gal pagaliau atėjo metas kalbėti apie pedagogo naudojamą *psichologinį smurtą*?

Tačiau, sutinkant su esamos padėties ugdymo institucijose ir šalyje vertinimu, tenka revizuoti ir priemones, kurių situacijos neutralizavimui imasi ne tik LR Švietimo ir mokslo ministerija, bet ir kitos organizacijos. Pavyzdžiui, ministerija parengė LR Vyriausybei tvirtinti projektą – „Ilgalaikė pilietinio ir tautinio ugdymo programa“, kurioje stebina pastangų ir projektų, orientuotų pilietiškumui¹²⁸ ir tautiškumui¹²⁹ ugdyti, gausa. Paminėsiu keletą jų: „Pilietinio ugdymo įgyvendinimo švietimo įstaigose programa“ (patvirtinta LR Vyriausybės 1998 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr. 1105); Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro kartu su partneriais kasmet organizuojamas tradicinis konkursas „Lietuvos kovų už laisvę, kariuomenės

¹²⁶ Net patys mokytojai pripažįsta, jog susiklosčiusios mokykloje grėsmingos situacijos kaltininkais didesne dalimi yra jie patys: „Problema mokykloje – ne mokiniai, o kolegos – anot A. Baranausko, „žvėrys, gyvuliai, žvėreliai“; dar pridurčiau – šizofrenikai, paranoikai, bepročiai, isterikai, smurtininkai, dažnai – alkoholikai, narkomanai, pedofilai <...>. Patikėkit – savo mokykloj rasčiau iliustracijų kiekvienam čia pavartotam negražiam žodžiui. Nė vienas nerašo, kad jam gera su kolegomis. Taigi išvada – viena vienintelė: mokyklą pragaru daro ne mokiniai, o mokytojai.<...> Mokykloj su kolegomis galima tik kariauti,- jei apskritai norisi su jais ką nors veikti,- bet teisingiausias kelias - tą durnių laivą ignoruoti“ (Dialogas, 2005 04 22).

¹²⁷ Rimgailienė Z. Mokomės demokratijos, gyvename demokratiškai // Švietimo naujienos, 2005, Nr. 7, p. 1-7

¹²⁸ Pilietiškumas – asmens išpareigojimas grupei, bendruomenei, Lietuvos valstybei sąmoningai ir aktyviai įgyvendinant pilietines teises ir atliekant pareigas. (Ilgalaikė pilietinio ir tautinio ugdymo programa. *Europos Tarybos informacijos biuras*. [http://www.etib.lt/site_files/Pilietiskumo%20ugdymas/aPrograma%200531%20\(1\).doc](http://www.etib.lt/site_files/Pilietiskumo%20ugdymas/aPrograma%200531%20(1).doc))

¹²⁹ Tautiškumas – sąmoningas išpareigojimas Lietuvos tautai, prisiimant atsakomybę už kultūros savitumo išsaugojimą, plėtojimą bei tęstinumo užtikrinimą daugiakultūrinėse visuomenėse. (Ilgalaikė pilietinio ir tautinio ugdymo programa. *Europos Tarybos informacijos biuras*. [http://www.etib.lt/site_files/Pilietiskumo%20ugdymas/aPrograma%200531%20\(1\).doc](http://www.etib.lt/site_files/Pilietiskumo%20ugdymas/aPrograma%200531%20(1).doc))

bei netekčių istorija“; Pilietinių iniciatyvų centro vykdomas projektas „Aš galiu“; Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegijos vykdoma programa „Pilietis“; Regioninės pilietinės edukacijos centro įgyvendinama programa „Konstitucinės vertybės jaunimui“; Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro vykdoma programa „Pilietinė savisaugos iniciatyva“; Atviros Lietuvos fondo įgyvendinta „Pilietinės visuomenės programa“ ir kiti projektai; Pilietinės visuomenės instituto vykdoma programa „Civitas“...

Autorės nuomone, kol ugdymo institucijose autoritarinių santykių bei principų nepakeis humanistinių ir demokratiškų vertybių ekvivalentai, ženklesnių pokyčių neturėsime. Todėl ministerijos prevencinių priemonių plane numatomas papildomo ugdymo ar kitos nepamokinės veiklos išplėtimas yra labai sveikintinas, tačiau tai tėra tik būtina mokinių *psichikos rehabilitacija*, norint išvengti psichinių ligų epidemijos. O smurto židinys vis tiek išlieka, toliau štampuodamas rafinuotai racionalistinius robotus.

Kokias prielaidas galima siūlyti esamos situacijos kaitai. Suprantama, žinios – labai svarbu, bet jų galima rasti kompiuteryje, tačiau *bendravimo ir bendradarbiavimo mūsų ugdymo institucijose – mokyklose ir universitetuose – akivaizdus deficitas*, kuris gali būti užpildomas tik bendraujant su žmonėmis, priešingu atveju taps kompensuojamas antivertybėmis. Ko pasėkoje neapykantos ir keršto perkreipti veidai išduoda agresyvias ir smurtines nuostatas.

Dabartinio autoritarinio ugdymo šalinimui galėtų būti pasitelkta šiuo metu Lietuvoje plačiai populiarinama *humanistinė psichologija*, kurios kūrėjai – A. Maslou, K. Rodžersas ir kt. Pagal šią teoriją, svarbiausias asmenybės bruožas – jos įgimtas veržimasis į ateitį, siekimas laisvai realizuoti savas galias. Tuo pagrindu modeliuojamas ir ugdymo tikslas: padėti ugdytiniui suvokti savo poreikius ir taip skatinti jo asmenybės tapsmą ir sklaidą. Jau pats koncepcijos pavadinimas rodo, kad joje pagrindinis dėmesys skiriamas humanistinių santykių puoselėjimui: mokytojas skatinamas „pabūti ugdytinio kailyje“, nebijoti suklysti ir negalvoti, kad yra viską žinantis; laikomasi nuostatos, kad ugdytojas ir ugdytinis – partneriai; didelė laisvė teikiama mokiniui renkantis vertybes, kurių viršūnėje – *atsakomybė, būtina pasirinkimo metu*.

Suprantama, minėti principai kelia naujus reikalavimus ugdytojo kompetencijai: mokinsys, pagal humanistinę psichologiją, - centrinė ugdomojo proceso figūra; svarbu įpratinti mokinius skirti tikruosius poreikius nuo spontaniškų norų, kuriuos reikia mokytis valdyti; būtina auklėtinius įtikinti, jog ugdymas svarbus, tačiau saviugda yra svarbesnė (tuo tikslu rekomenduojami individualūs mokymo tempai, atitinkantys mokinio gebėjimus). Ypač didelis dėmesys ugdymo procese skiriamas jausmams (siūloma dėstyti specialią jausmoraiškos discipliną, kurią akivaizdžiai stokoja dabartinė mūsų šalies pedagogika. Šis faktas gali paaiškinti didelę dalį ne tik mūsų tyrimo problemą – paauglių smurtą – suponuojančių prielaidų, bet ir visoje šalyje išaugusį

nusikalstamumą¹³⁰. Juk akivaizdu, kad be emocinių išgyvenimų neįmanomas įsitikinimų, vertybinių orientacijų puoselėjimas. Todėl neverta stebėtis, kodėl mūsų mokiniai žino moralės normas, elgesio taisykles ir principus, tačiau jais nesivadovauja, t. y. tas žinojimas netampa jų gyvenimo credo. Pasak L. Jovaišos, jie yra dorovingi, bet nebūtinai dori¹³¹. Geriausiu atveju paaugliai gali nenusikalsti sociokultūrinės aplinkos papročiams ir tradicijoms, tačiau išlikti abejingi ne tik aplinkos netvarkai, bet ir artimo skausmui ar jį ištikusiai nelaimėi. Tai – pasyviai dorovingieji piliečiai, akivaizdžiai stokojantys slapto altruistinio aktyvumo¹³².

Pateikti samprotavimai dar kartą leidžia suabejoti mūsų švietimo sistemoje praktiškai taikomų strateginių nuostatų (prioritetas – ŽMĮ) ir deklaruojamų dorovinių priemonių efektyvumu, nes akivaizdu, jog asmenybės tapimas orientuojamas pasyvaus dorovingumo linkme. Kadangi panašios vertybinės orientacijos gaubia beveik visas ugdymo institucijas – pradedant ikimokyklinėmis įstaigomis ir baigiant universitetais, tai, grįžtant į bendrojo lavinimo mokyklą, galima teigti: čia mažiausiai kam rūpi alkanas ir neišsimiegojęs asocialių tėvų vaikas ar, tarkim, vidutinių (tuo labiau menkų) gabumų, nors ir trokštantis išsilavinimo, paauglys. Jiems visiems bus taikoma tas pats išsilavinimą liudijantis standartas – ŽMĮ ir dar kartą ŽMĮ. (Apie tokios strategijos ir taktikos žalą – kelią, vedantį į paauglių smurtą, jau kalbėjome 2.1. ir 2.2.)

Glaustai pateikta humanistinės psichologijos esmė, autorės nuomone, leidžia atsakyti į reikšmingą klausimą: kodėl apie šią koncepciją Lietuvoje daug kalbama ir rašoma, kodėl ji įtvirtinta atitinkamais principais pagrindiniuose švietimo dokumentuose¹³³, tačiau praktinėje veikloje tik deklaruojama?

¹³⁰ Nusikaltimų prevencijos Lietuvoje centro duomenimis 2003 m. užfiksuota 85130 nusikalstamų veikų, 2004 m. – 93419, tai 8289 atvejais daugiau nei 2003 m. Per dešimt šių metų mėnesius jau užregistruota 76082 nusikalstamų veikų, tai 1266 atvejais daugiau nei prieš metus buvo užfiksuota per tokį patį laikotarpį. *Nusikaltimų prevencijos Lietuvoje centras*. <http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/1z/1z.htm>

¹³¹ Atkreiptinas dėmesys į *dorovės ir doros* sąvokų skirtingą turinį. Dorovė aprėpia dorovinę sąmonę ir yra elgesio ir santykių sritis, kitaip tariant *neaktualizuota* gamtinių, antgamtinių ir sutartinių normų visuma žmonių sąmonėje. Dora – *realizuota* dorovė, doras elgesys, t. y. gyvenimas dorovės vertybėmis (objektyvus poelgis, turintis dorovinę reikšmę – dorybė). Viena yra žinoti, o kas kita – daryti. Tad *dorinimas* gali būti suprantamas kaip *dorovės virsmas dora*. Kitais žodžiais, dorovinis auklėjimas apima dorovinės sąmonės ir elgesio vienovės formavimą ir yra nukreiptas į *dvasingumą (dvasinio prado sklaidą)*, artimas dvasingumo ugdymo specifikai (aktyvaus dorovingo piliečio ugdymas), kurio pagrindą sudaro vertybių internalizacija. Taigi, *dvasingumas persmelkia žmogaus santykį su pasaulio gėriu, grožiu ir tiesa*. (Jovaiša L. Hodegetika. Auklėjimo mokslas.- Vilnius: Agora, 1995, p. 64)

¹³² ... Moksleivis, žengdamas mokyklos koridoriumi, koja paspiria popiergalį, tačiau jo neįmeta į netoliese esančią šiukšlių dėžę, nes „tai – ne jo darbas“, nes jis, atseit, pažangus mokinys,- nešiukšlina, o dar daugiau – tikruosius šiukšlintojus mintyse smerkia...

...Kolega, universiteto profesorius, pokalbyje neigia išsąmoninamų emocijų svarbą ugdymo procese. Į klausimą – *Kaip tada, be jausmų, siekti moksleivių auklėjimo, humanistinių įsitikinimų puoselėjimo?*– atsako klausimu: *O kam auklėti?* – *Na, pavyzdžiui, kad nevartotų narkotikų... – Jeigu durnas,- tegu vartoja, o jeigu nori žudyti,- tegu žudosi...*

Du skirtingi pavyzdžiai, tačiau jų priežastis, autorės nuomone, ta pati: pilietinio aktyvumo ir dorovinio principingumo stygius, esant pakankamai aukštam dorovinio išprusimo (= žinių) lygiui.

¹³³ Pakanka paminėti vien tai, kad Lietuvos švietimo koncepcijos skyriuje „Tikslai ir principai“, nurodant principus, pirmuoju įvardijamas *humaniškumas* – „*nebygstamas asmens vertingumo, jo pasirinkimo laisvės ir atsakomybės teigimas*“. (Tada išvardijami ir paaiškinami likusieji – *demokratiškumas, nacionalumas ir atsinaujinimas*) (Lietuvos švietimo koncepcija.- Vilnius: Leidybos centras, 1992, p. 7)

Atsakymas galėtų būti toks: pagrindinė priežastis – ankstesnės santvarkos palikimas,- paveldėta „*asmens nevertingumo*“ nuostata, kuri kol kas aprėpia visas mūsų gyvenimo sritis. Pavyzdžiui, universitete dėstytojas nevertina studento – būsimą mokytoją, šis mokytojas nevertina mokinio, o direktorius – nevertina jų abiejų. Tuo būdu kiekvienas asmuo, esantis žemesnėje hierarchinėje pakopoje, suvokia nepelnytą moralinę skriaudą ir natūraliai tampa potencialiu protestuotoju. Ši psichologinė būseną kurią laiką gali būti toleruojama,- „užgniaužiama“, jai neleidžiama prasiveržti. Tačiau, susidarius kritinei situacijai, t. y. atsiradus papildomoms prielaidoms – išorinėms/vidinėms, pastovioms ir nevaldomoms priežastims (pavyzdžiui, antagonistiniai santykiai šeimoje, hipertrofuotas ugdymo turinys ir kt.),- priešiška būseną modifikuojasi į viešą protestą – psichinį ar fizinį paauglių smurtą.

Apibendrinant antroje darbo dalyje išsakytas mintis ir teiginius galima pateikti šias išvadas. Pasitaikančio paauglių smurto *akademines* prielaidas daugiausia lemia:

- (1) nesubalansuotas, t. y. deformuotas ugdymo turinys, kai prioritetas teikiamas racionaliajam pradui – savitiksliems žinioms ir įgūdžiams, neįprasminant jų ir neįrodant naudos ugdytinio asmenybei, neskiriant dėmesio tikslingam ir kryptingam asmenybės puoselėjimui;
- (2) hipertrofuotas ugdymo turinio sudėtingumas, kurio pilnavertiškai įsisąmoninti negali menkesnių ar net vidutinių gabumų mokiniai, tuo negalėdami sėkmingai plėtoti asmeninės savivertės;
- (3) autoritariniai ugdytojo ir ugdytinio santykiai, kai nemaža dalis paauglių jaučia nuolatinį priešišumą ne tik bendraamžiams, bet ir tėvams, mokytojams.

Šalinant minėtas akademines paauglių (ir ne tik jų) smurto prielaidas ypatingai reikšmingu tampa humanistinio bendravimo vertybių diegimas ugdymo institucijose. Įgyvendinant šią siekiamybę pirmaeilis uždavinys – *naujos kartos ugdytojų rengimas*, kurių pagrindinė pedagoginio poveikio priemonė – kantrus įtikinėjimas, o jo neišsenkamas šaltinis – *nuoširdi meilė ugdytiniui*, altruistinis rūpinimasis jo aktualijomis, derinami su *išmintingu reiklumu*. Kadangi šių aktualių klausimų studijos išsėina už autorės darbo objekto ribų, čia jų nenagrinėsime, sutelkdami dėmesį empiriniam tyrimui – paauglių atsakymų analizei.

3. PAAUGLIŲ SMURTO MOKYKLOJE (PSM) PRIEŽASČIŲ EMPIRINIS TYRIMAS

3.1. Tyrimo planas, metodika ir imties charakteristikos

Tyrimo *tikslas* – pagrįsti (ar atmesti) ankstesnes šio darbo analizės teorines išvadas, paaiškinančias PSM prielaidas. Kadangi 1-os ir 2-os dalių medžiagoje buvo aprėptas ištisas kompleksas veiksnių (teisės aktų taikymo efektyvumas, psichologinės, šeimos, žiniasklaidos, bendraamžių, kompiuterinių technologijų ir kt. prielaidų poveikis), galinčių įtakoti ugdytinių agresyvumą, visų jų empirinis patikrinimas magistriniame darbe būtų sunkiai įmanomas dėl žinomų laiko ir tyrimo apimties limitų. Todėl numatyto tikslo empirinio patikrinimo *objektu* pasirinktos pedagoginės PSM priežastys. Taigi, autorė neteigia, kad vien socialinės ar psichologinės prielaidos skatina paauglių nusikalstamumą, bet siekia įrodyti, jog šį socialinį reiškinį sąlygoja ir pedagoginiai veiksniai.

Tikslo įgyvendinimui buvo pasirinkta dalis dviejų ugdymo institucijų – Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinės mokyklos ir Trakų Vytauto Didžiojo gimnazijos paauglių. Šį pasirinkimą lėmė tai, jog pirmojoje ugdymo įstaigoje didelė dalis besimokančiųjų yra tautinių mažumų ir neretai – asocialių šeimų vaikai. Be to, Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinėje mokykloje didelis dėmesys skiriamas: kitataučių socializacijai į šalies visuomenę; dvikalbiam mokinių ugdymui; sustiprintam meniniam ir estetiniam ugdymui; moksleivių asmenybės dorinimui. Pastarieji siekiai atsispindi mokyklos misijoje¹³⁴ – „*ugdyti dalykiškai kompetentingus, dvasingus ir kūrybingus žmones, kupinus pilietinės drąsos bei gyvenimo džiaugsmo, suvokiančius ir įprasminančius savo nepakartojamą vaidmenį ne tik asmeniniame, bet ir visos šalies gyvenime*“¹³⁵.

Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija laikoma prestižine, pasižymi aiškiu profiliniu ugdymu. Moksleiviai gali rinktis vieną iš keturių profilių: *humanitarinį* (didesnis dėmesys lietuvių kalbai, gimtajai kalbai (nelietuvių mokyklų moksleiviams), užsienio kalboms, istorijai), *realinį* (pagrindiniai dalykai: matematika, informatika, biologija, fizika, chemija), *technologinį* ir *meninį* (jų privalomi ir pasirenkami turiniai dėl profilių specifiškumo gali labai įvairuoti, todėl mokykla kiekvienu konkrečiu atveju pasirinkto profilio turinį suderina su LR Švietimo ir mokslo ministerija). Be to, mokiniai gali formuotis ir pakraipą: pavyzdžiui, humanitarinio profilio – lituanistinę, kalbų, socialinių mokslų ir kt., realinio profilio – tikslųjų, gamtos, socialinių mokslų ir kt. Išanalizavus strateginius šios ugdymo įstaigos dokumentus akivaizdi tampa orientacinė kryptis – žinios, mokėjimai, įgūdžiai (ŽMI), kurią patvirtina ir jos pačios misija: „*Gimnazija – bendruomenės edukacinis kultūrinis centras, teikiantis pagrindinį bei vidurinį išsilavinimą,*

¹³⁴ Misija – atsakingas uždavinys, pavedimas, paskirtis, pašaukimas. (Tarptautinių žodžių žodynas, p. 323). Mokyklos misija – tai mokyklos paskirties apibūdinimas, vertybių nusakymas, skirtumų apibrėžimas nuo kitų ugdymo įstaigų. Misija apibrėžia mokyklos pobūdį, veiklos specifiką. Ji padeda pritraukti būsimų mokinių; yra tam tikra atskaitos sistema, vertinant darbuotojų veiklą pagal vadybinius, ugdomuosius ir finansinius kriterijus.

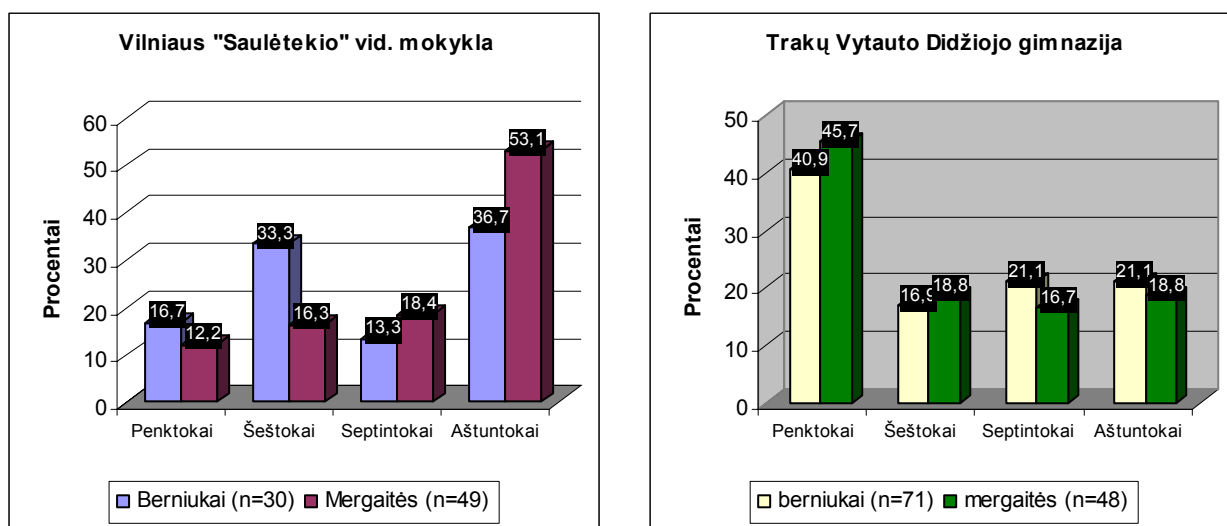
¹³⁵ Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinės mokyklos archyvas

užtikrinantis mokytojų profesinį meistriškumą, padėsiantį formuoti kokybišką ir efektyvų mokymą(si), atliepiantį individualius asmenybės poreikius¹³⁶. Tiesa, vienas gimnazijos tikslų (kurie, kaip buvo minėta 2 dalyje, neretai būna deklaratyvūs) teigia, jog ji (gimnazija) auginą tvirtus dorinius pagrindus ir savarankią pasaulėžiūrą turinčius, visapusiškai išsilavinusius, bendrauti ir bendradarbiauti gebančius, pilietiškai sąmoningus, atsakingus, toliau mokytis ir dirbti pasirengusius, kultūriškai ir ekologiškai susipratusius, kūrybingus ir darnos sieki pajėgiančius žmones.

Igyvendinant empirinio tyrimo tikslą buvo parengta anketa, kurią sudaro 19 klausimų, suskirstytų į 3 blokus (žr. 1 priedą). Pirmasis skirtas bendrai respondentų charakteristikai ir jų laisvalaikio pomėgiams išsiaiškinti. Antrosios anketų dalies klausimais autorė siekė išsiaiškinti paauglių PSM priežastis, o trečioje – mokyklose vyraujančio smurto rūšis.

Bendra respondentų ir jų šeimų charakteristika.

Anketos pagalba anonimiškai apklausta 110 Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinės mokyklos (toliau tekste – mokyklos paaugliai (MP)) ir 130 Trakų Vytauto Didžiojo gimnazijos (toliau tekste – gimnazijos paaugliai (GP)) 5-8 klasių moksleivių. Viso – 240 respondentų-paauglių. Patikrinus gautas anketas, tolesnei analizei tinkamomis buvo pripažintos 198. Bendra respondentų charakteristika pateikta 3.1.1. paveiksle.

3.1.1. pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį ir klases (%)

Apklauso duomenys liudija, jog didesnę MP dalį sudaro mergaitės (49, dauguma aštuntokės), o GP – berniukai (71, dauguma penktokai).

¹³⁶ Vizija ir misija. *Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija*. <http://vtdz.trakai.mit.lt/> (2005 11 23)

Vykdamas tyrimo uždavinį, kuriuo numatyta išsiaiškinti šeimos poveikį paauglių elgsenai ir drausmei, respondentų buvo prašoma nurodyti tėvų tarpusavio santykius, kurių duomenys atsispindi 3.1.1. lentelėje.

3.1.1. lentelė

Respondentų tėvų šeimyninė padėtis (N, %)

Respondentai Atsakymai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla				Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija			
	Berniukai		Mergaitės		Berniukai		Mergaitės	
	N=30	%	N=49	%	N=71	%	N=48	%
Tu gyveni su abiem tėvais	24	80,0	29	59,2	52	73,3	34	70,7
Tu gyveni su tėvu	1	3,3	1	2,0	2	2,8	2	4,2
Tu gyveni su mama	5	16,7	19	38,8	15	21,1	9	18,8
Kita ¹³⁷	0	0	0	0	2	2,8	3	6,3

Tyrimo duomenys rodo, kad dauguma abiejų ugdymo įstaigų respondentų gyvena su abiem tėvais. Tačiau būtina atkreipti dėmesį į tai, kad maždaug kas penktas GP gyvena tik su mama (šie duomenys dar aukštesni Vilniaus „Saulėtekio“ mokyklos mergaičių atveju – 38,8 %), kadangi susidaro problemiška aplinka paauglio asmenybės brandai. Juk vaiko vertybinės orientacijos ne tik šeimoje, bet ir mokykloje formuojasi moters auklėjimo įtakoje. Ši feministinį poveikį patvirtina statistiniai duomenys: mūsų šalyje moterų ir vyrų santykis tarp pradinukų mokytojų 2004 m. buvo atitinkamai 98,2 % ir 0,8 %, o 5-12 klasių mokytojų – 81,9 % ir 18,1 %¹³⁸. Taigi, paaugliai gyvenimo kasdienybėje ne tik neturi galimybės įsitikinti vyriškos (laiku ir deramoje vietoje panaudotos) fizinės jėgos ar racionalaus mąstymo privalumais, bet neretai patenka į aplinką, reikalaujančią nuolankaus paklusnumo ir ramybės. Suprantama, tokia vyraujanti auklėjimo kryptis gali natūraliai iššaukti mokinių (ypač berniukų) vidinį protestą,- priešiniams minėtoms feministinėms vertybinėms nuostatoms.

Akivaizdu, jog paauglių elgesio motyvaciją didele dalimi lemia tėvų išsilavinimas (žr. 3.1.2. lentelę).

3.1.2. lentelė

Respondentų tėvų išsilavinimas (N, %)

Respondentai Tėvų išsilavinimas	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla				Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija			
	Mamos		Tėčio		Mamos		Tėčio	
	N=79	%	N=79	%	N=119	%	N=119	%
Vidurinis	17	21,5	10	12,7	29	24,4	16	13,4
Proftechninis	42	53,2	58	73,3	20	16,8	27	22,7
Aukštesnysis	14	17,7	4	5,1	30	25,2	30	25,2
Aukštasis	6	7,6	7	8,9	40	33,6	46	38,7

¹³⁷ Keturi Trakų Vytauto Didžiojo gimnazijos apklaustųjų gyvenamąją vietą nurodė globos namus, o vienas į šį klausimą neatsakė.

¹³⁸ Mūsų šalyje 1 % pradinukų mokytojų vyrų – vienas žemiausių rodiklių pasaulyje (greta Latvijos ir Rusijos). Olandijoje pradinukų mokytojų vyrų – 36 %, Anglijoje – 27 % (tarptautinis vidurkis – 20 %). Lietuvoje matematikos moko 9 % vyrų mokytojų, o Japonijoje ir Olandijoje – 68 % (tarptautinis vidurkis – 42 %) (Dialogas, 2005 11 25).

Tyrimo duomenys rodo, kad pagal šį kriterijų akivaizdus skirtumas tarp abiejų ugdymo institucijų respondentų atsakymų: dauguma MP tėvų yra įgiję proftechninį, o GP – aukštąjį arba aukštesnįjį. Taigi ir šiuo atveju žemesnę vertybių išsąmoninimo galimybę šeimoje turi Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinės mokyklos paaugliai. (Suprantama, čia kalbama apie tikimybinės prielaidas, nes pilietiškumą, humaniškumą, dvasingumą ir kitas vertybes savo vaikams praeityje sėkmingai puoselėjo Lietuvos kaimo senoliai, neretai nebaigę jokių universitetų.)

Tiriant šeimos (kaip galimos smurto prielaidos) įtaką paauglio elgsenai buvo aktualu išsiaiškinti santykius tarp vaiko ir tėvų, t. y. jų kokybę, kaip ją vertina ir nurodo respondentas. Apibendrinti duomenys pateikti 3.1.3. lentelėje.

3.1.3. lentelė

Respondentų santykiai su tėvais (N, %)

Respondentai Atsakymai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla						Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija					
	Visada		Dažniausiai		Niekada		Visada		Dažniausiai		Niekada	
	N=79	%	N=79	%	N=79	%	N=119	%	N=119	%	N=119	%
Esame geriausi draugai	48	60,8	17	21,4	1	1,3	57	47,9	49	41,2	2	1,7
Bendraujame tik savaitgaliais, švenčių dienomis	11	13,9	0	0	1	1,3	6	5,0	2	1,7	0	0
Nebendraujame iš viso	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kita ¹³⁹	1 (1,3 %)						3 (2,5 %)					

Tyrimo duomenys rodo, jog abiejų ugdymo įstaigų paauglių santykiai su tėvais yra pakankamai geri: absoliuti respondentų dauguma pasirinko atsakymą „visada / dažniausiai esame geriausi draugai“. Antra vertus, tikėtina, jog šioje atsakymo versijoje slypi didelė kokybiškai skirtingų santykių plotmė, kurioje vertinimas „esame geriausi draugai“ gali būti labai nevienodas: vienam paaugliui tai gali reikšti rytinį pasisveikinimą su tėvais ir pastarųjų duotas litas pyragaičiui; kitam vaikui svarbu, kad tėvai padeda jam atlikti namų darbus ir nevartoja fizinių bausmių; trečiajam gerą draugystę gali reikšti nuoširdūs pokalbiai su tėvais apie gyvenimo tikslą ir prasmę, šeimos išvykos į gamtą ir pan. Taigi, nors atsakymai gauti vienodi, tačiau tėvų auklėjamasis poveikis paauglio asmenybei, o tuo pačiu – jo elgsenai ir mokymosi motyvacijai – tikėtina, yra skirtingas.

Suprantant didžiulį šeimos vaidmenį vaiko asmenybės vertybių turiniui ir sklaidai¹⁴⁰ svarbu plėtoti šių dviejų socialinių subjektų – tėvų ir mokytojų partnerystę vardan vaiko. Tuo tikslu būtina plėtoti švietėjišką-pedagoginę pagalbą šeimoms¹⁴¹.

¹³⁹ Respondentai nurodė tokias priežastis: „Bendraujam visada, bet daug pykstatmės“, „Pasipasakojam, bet ne visada atvirai“.

¹⁴⁰ Galima teigti, jog tėvai yra prigimtiniai ugdytojai, o pedagogai – pašauktiniai, t. y. jaučiantys specialų pašaukimą – misiją ugdyti.

¹⁴¹ Tuo pačiu stiprinant 2005 m. įsikūrusio Lietuvos tėvų forumo (LTF) socialinį vaidmenį.

Kaip buvo minėta (žr. 1.2.), viena reikšmingų prielaidų paauglių smurtui atsirasti yra jų psichikos konstitucija. Žinoma, jog ekstravertinė asmenybė (ypač cholericai) gali dažniau sudaryti palankias prielaidas bendravimo (tarpusavio santykių) įtampai. Todėl atskiru anketos klausimu buvo siekta išsiaiškinti paauglių nuomonę – „**Koks Tavo vyraujantis temperamento tipas?**“.

3.1.4. lentelės duomenys rodo, jog absoliuti dauguma respondentų savo genotipo struktūroje išvelgia vyraujančias cholericos savybes.

3.1.4. lentelė

Respondentų vyraujantis temperamento tipas (N, %)

Respondentai Temperamento tipas	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla				Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija			
	Berniukai		Mergaitės		Berniukai		Mergaitės	
	N=30	%	N=49	%	N=71	%	N=48	%
Cholericas	15	50,0	35	71,4	45	63,4	25	52,1
Sangvinikas	9	30,0	7	14,3	16	22,5	10	20,8
Melancholikas	5	16,7	7	14,3	6	8,5	4	8,3
Flegmatikas	1	3,3	0	0	4	5,6	9	18,8

Žinant senovės graikų posakį, kad „Sunkiausia pažinti save“, šių diagnostikos rezultatų negalima vertinti vienareikšmiškai. Tačiau, antra vertus, jie liudija vidinę asmenybės nuostatą lyderiauti (tai ypač akivaizdu vilniečių mergaičių atveju – 71,4 % save priskyrė vyraujančiam cholericos tipui).

Apibendrinant tyrimui atrinktų abiejų ugdymo institucijų respondentų duomenis galima teigti, jog:

- dauguma jų gyvena su abiem tėvais, su kuriais paauglių santykiai yra pakankamai geri;
- dauguma savo genotipo struktūroje išvelgia vyraujančias cholericos savybes;
- nemaža dalis paauglių gyvena nepilnose šeimose su vieniša motina.

Kai kuriomis savo charakteristikomis respondentai nėra vienalyčiai. Analizuojant strateginius šių įstaigų dokumentus nustatyta, jog:

- Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinėje mokykloje daugiau skiriama dėmesio kitataučių socializacijai, o taip pat dvikalbiam, sustiprintam meniniam ir estetiniam ugdymui, moksleivių asmenybės dorinimui. Dauguma MP tėvų yra įgiję proftechninį išsilavinimą;
- Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija pasižymi aiškiu profiliniu ugdymu; akivaizdi orientacinė kryptis – žinios, mokėjimai, įgūdžiai (ŽMI); dauguma GP tėvų įgiję aukštąjį arba aukštesnįjį išsilavinimą.

3.2. Paauglių mokymosi motyvacija ir pažangumas

Atliekant tyrimą buvo svarbu žinoti respondentų mokymosi pažangumą, turėjusį atskleisti tiriamųjų, linkusių smurtauti, kontingentą. Tuo tikslu prašyta atsakyti į klausimą – „**Kaip Tau**

sekasi mokytis?“. Paaugliai nurodė tokį *dažniausią jų mokymosi įvertinimą*, kuris pateikiamas 3.2.1. lentelėje.

3.2.1. lentelė

Paauglių mokymosi įvertinimas (N, %)

Respondentai Įvertinimas	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla				Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija			
	Berniukai		Mergaitės		Berniukai		Mergaitės	
	N=30	%	N=49	%	N=71	%	N=48	%
Labai gerai (10-9)	8	26,7	13	26,5	16	22,5	19	39,6
Gerai (8-7)	19	63,3	34	69,4	35	49,3	22	45,8
Patenkinamai (6-4)	3	10,0	2	4,1	20	28,2	7	14,6
Nepatenkinamai (3-1)	0	0	0	0	0	0	0	0

Atsakymų rezultatų analizė rodo, kad gimnazistės žymiai dažniau gauna labai gerus pažymius negu berniukai (atitinkamai 39,6 % ir 22,5 %); jos šiuo aspektu išsiskiria ir iš vilniečių paauglių tarpo. Abiejų ugdymo įstaigų mokiniai dažniausiai gauna *gerą* įvertinimą, tačiau kiek stebina GP dalis, kurių mokymosi pastangos vertinamos *patenkinamai*. Tiesa, ši pasekmė neturėtų būti aiškinama vien tik žemesne jų mokymosi motyvacija ar menkesniais gebėjimais. Labiau tikėtina – aukštesni mokytojų reikalavimai.

Svarbu buvo aiškintis priežastis, kurios, respondentų nuomone, trukdo geriau mokytis („**Kokios priežastys Tau trukdo geriau mokytis?“**). Atsakymus paaugliai pateikė pasirinkdami tinkamas jų versijas, arba įrašydami *kitą* argumentą (žr. 3.2.2. lentelę).

3.2.2. lentelė

Paauglių sėkmingesnio mokymosi trukdžiai (N, %)

Respondentai Priežastys	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla						Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija					
	Tikrai taip		Galbūt		Ne		Tikrai taip		Galbūt		Ne	
	N=79	%	N=79	%	N=79	%	N=119	%	N=119	%	N=119	%
Per sunkus ugdymo (dalykų) turinys	5	6,3	40	50,6	24	30,4	23	19,3	37	31,1	36	30,3
Neįdomiai vedamos pamokos	7	8,9	32	40,5	31	39,2	13	10,9	32	26,9	49	41,2
Nedraugiški mokytojo(s) ir mokinių santykiai	9	11,4	27	34,2	34	43,0	27	22,7	29	24,4	41	34,5
Trūksta laiko daugiau pasimokyti	15	19,0	22	27,8	35	44,3	16	13,4	39	32,8	40	33,6
Trūksta noro (valios) geriau mokytis	22	27,8	28	35,4	26	32,9	21	17,6	46	38,7	35	29,4
Nesulaukiu pagalbos iš šeimos narių	5	6,3	7	8,9	57	72,2	5	4,2	7	5,9	74	62,2
Kita ¹⁴²	1 (1,3 %)						3 (2,5 %)					

Kalbant apie paauglių nurodytus sėkmingesnio mokymosi trukdžius pirmoje eilėje tenka paminėti *noro* (arba *poreikio*) ir *valios* geriau mokytis stygių, liudijanti savitą ugdytinių

¹⁴² Respondentai nurodė tokias priežastis: „Noras bėgioti“, „Dėl tėvų išsiskyrimo“, „Dėl kitų vaikų plepalų trūksta laiko“, „Draugų nepalaikymas“.

savikritiškumą: MP – 63,2 %, GP – 56,3 %. (Beje, šiai nuomonei nepritaria maždaug tik trečdalis abiejų grupių respondentų: MP – 32,9 %, GP – 29,4 %). Kaip buvo minėta darbo 2.2 skyriuje, abi šias priežastis galėtume priskirti *vidinių, stabilių* tačiau *valdomų grupei*. Tuo pat metu tyrimo rezultatai liudija, jog ugdymo institucijose egzistuoja labai plati erdvė mokyklos psichologo veiklai, kuris galėtų mokinį konsultuoti jo *valios ugdymo* klausimais; ne mažiau svarbiomis galėtų tapti atitinkamai adaptuotos *psichologijos dalyko* pamokos.

Antroji pagal populiarumą priežastis – *per sunkus ugdymo turinys* (MP – 56,9 %, GP – 50,4 %). Šie empirinio tyrimo duomenys visiškai patvirtina ankstesnės teorinės analizės išvadas: *poreikis* mokytis ir *per sunkus ugdymo turinys* yra tiesiogiai susiję, nes, kaip buvo minėta (žr. 2.2) *poreikiui* formuotis didelės svarbos turi ugdytinio gebėjimas įsisavinti dalyko turinį ir realizuoti (R) užduotis, įsisąmoninti asmeninę ŽMI naudą (N), o taip pat – patirti ugdomojo proceso teikiamą malonumą (M). Vadinasi patvirtina autorės išvada (žr. 2.2.), jog hipertrofuotas ugdymo turinio sudėtingumas yra daugumai paauglių svarbi nesėkmingo mokymosi priežastis, savo ruožtu galinti tapti veiksmu, skatinančiu asmenybės nevisavertiškumą, ir pretekstu netinkamam elgesiui atsirasti. Ir tai suprantama: mokinys, kuriam per sudėtingas ugdymo turinys teikia chroniškas nesėkmes (žr. 2.2. *išorinės, stabilios* ir *nevaldomos* priežastys), sunkiai randa vidinių motyvų – pastangų mokymosi sunkumams įveikti.

Toliau nurodomas trukdis – *neįdomiai vedamos pamokos* (MP – 49,4 % ir GP – 37,8 %) – taip pat patvirtina 2.2. dalyje minėtą faktą, jog ugdymo procese dažni atvejai, kai mokytojas nesugeba ar nesistengia įprasminti ŽMI reikšmės. Kita priežastis – *laiko stygius* (MP – 46,8 % ir GP – 46,2 %) – taip pat liudija ankstesnes išvadas, jog ugdytiniai, siekiantys atlikti visas jiems mokykloje skiriamas namų užduotis, stokoja reikiamo laiko limitu.

Abiejų grupių respondentų nuomonės beveik sutampa ir nurodant kitą nesėkmingo mokymosi priežastį – *nedraugiškus mokytojų ir mokinių tarpusavio santykius* (MP – 45,6 %, GP – 47,1 %). Faktas, jog beveik pusė paauglių renkasi šį atsakymo variantą, rodo ugdytinių ir ugdytojų bendravimo kultūros svarbą mokymosi rezultatams. Tai taip pat patvirtina autorės įžvalgą, jog autoritariniai mokytojo ir mokinio santykiai (žr. 2.3.) įtakoja paauglio elgesį, nes nepagarba iššaukia neapykantą, prievartą – kerštą.

Manytume, tiriant PSM priežastis tikslinga specialiai analizuoti anketas tų respondentų, kurie savo mokymąsi įvertino *patenkinamai* (*nepatenkinamo* įsivertinimo neužfiksuota; žr. 3.2.1. lentelę). Pirmiausia žinotinos jų nesėkmingo mokymosi priežastys. Gauti duomenys pateikiami 3.2.3. lentelėje.

Respondentų *patenkinamo mokymosi* priežastys (N, %)

Respondentai Atsakymai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla		Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija	
	N=5	%	N=27	%
<i>Per sunkus ugdymo (dalykų) turinys</i>	3	60,0	16	59,3
<i>Neįdomiai vedamos pamokos</i>	0	0	13	48,1
<i>Nedraugiški mokytojo(s) ir mokinių santykiai</i>	1	20,0	15	55,6
<i>Trūksta laiko daugiau pasimokyti</i>	2	40,0	16	59,3
<i>Trūksta noro (valios) geriau mokytis</i>	4	80,0	21	77,8
<i>Nesulaukiu pagalbos iš šeimos narių</i>	1	20,0	4	14,8
<i>Kita¹⁴³</i>	0 (0 %)		1 (3,7 %)	

Analizuojant atsakymų rezultatus galima stebėti šiems respondentams (kaip ir visiems tiriamiesiems) būdingą savikritiškumo jausmą: abiejų grupių paaugliai svarbiausia *patenkinamo mokymosi* priežastimi taip pat nurodė *poreikio* (žr. 2.2) ir/ar *valios* stygių. Tiesa, šis trukdis yra labiau sureikšminamas: jeigu bendroje priežasčių panoramoje (žr. 3.2.2. lentelę) šiam faktoriui MP grupėje atiteko 63,2 %, o GP – 56,3 %, tai silpniau savo mokymąsi vertinantys paaugliai jam suteikė atitinkamai: MP – 80,0 % ir GP – 77,8 %. Toliau seka tie patys bendrosios priežasčių panoramos faktoriai: *per sunkus ugdymo turinys* (60,0 % ir 59,3 %), *trūksta laiko*, *neįdomiai vedamos pamokos* ir kt. Taigi, galima daryti apibendrinančią išvadą, jog visiems mokiniams geriau mokytis trukdo tos pačios svarbiausios priežastys, kurias „chronologiškai“ galima išdėstyti šia tvarka: *per sunkus ugdymo turinys* ir *neįdomios* (neįprasminamos) pamokos bei *nedraugiški mokytojų santykiai su mokiniais* nesuformuoja ugdytiniams *poreikio (noro)* geriau mokytis. Kaip būtų galima šias priežastis (turinčias įtakos ugdytinių nusikalstamai elgsenai) šalinti,- kalbėta 2 darbo dalyje. Taigi beveik pusė klasės paauglių stabiliai išgyvena būsenas, kurios pasitaikius pirmam pretekstui gali virsti pykčiu, agresija, smurtu.

Ir vis dėlto, anot V. Justickio, „pirminės problemos neigiami padariniai savo ruožtu tampa naujomis nusikalstamumo priežastimis. Sakykime, vaikas blogai mokosi. Tai sumažina šansus, kad ateityje jis įgis gerą profesiją, padidina nedarbo ir nusikaltimų riziką. Taigi blogas mokymasis yra kriminogeninis požymis ir verčia priskirti mokinį rizikos grupei. Tačiau blogas elgesys tuoj pat pagimdo ir kitą kriminogeninį požymį. Mat blogas mokymasis pablogina vaiko poziciją klasėje, skatina jo santykių su mokytoja konfliktiškumą. O šitai kelia pasipriešinimą ir mokytojo skelbiamoms pažiūroms. Tai būtų savarankiškas didesnės nusikaltimų rizikos veiksnys, padidinantis tikimybę, kad asmuo vėliau stos į nusikaltimų kelią. Taigi turime jau du savarankiškus kriminogeninius veiksnys, kurie veikia kartu. Nusikaltimo rizika dar labiau padidėja. Tačiau šis antras kriminogeninis veiksnys skatina ir trečiojo atsiradimą. Bloga pozicija klasėje ir pasipriešinimas mokyklos diegiamoms pažiūroms skatina tokį mokinį suartėti su

¹⁴³ Respondentas nurodė tokią priežastį – „Draugų nepalaikymas“.

paauglių antisocialinėmis grupuotėmis. Tai dar labiau padidina tikimybę, kad ateityje šis mokinyš darys nusikaltimus. Matome, kad viena kriminogeninė asmenybės savybė pagimdo kitą, kuri savo ruožtu skatina trečiosios atsiradimą, ir taip toliau.¹⁴⁴ Nereikėtų suabsoliutinti šio teiginio, suprantant, jog ne visiems paaugliams toks paženklėjimas yra tinkamas ir praktiškai pagrįstas. Belieka pridurti, kad aukščiau minėtos priežastys išplaukia iš švietimo reformos strateginių dokumentų ir todėl jų šalinimas priklauso LR Švietimo ir mokslo ministerijos kompetencijai.

Autorei rūpėjo, kaip paaugliai vykdo vieną svarbiausių jų pareigų,- mokyklos lankymą ir mokymąsi, nes, kaip žinia, atsiradusį laisvą laiką paaugliai dažniausiai skiria betiksliam slampinėjimui gatvėmis, besibūriuojant neformaliose bendraamžių grupėse (neretai nusikalstamosiose) ir pan. Į anketos klausimą – „*Ar be pateisinamos priežasties praleidi pamokas?*“ - gauti atsakymai pateikiami 3.2.4. lentelėje.

3.2.4. lentelė

Respondentų mokyklos lankomumas (N, %)

Respondentai Atsakymai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla				Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija			
	Berniukai		Mergaitės		Berniukai		Mergaitės	
	N=30	%	N=49	%	N=71	%	N=48	%
Dažnai	1	3,4	1	2,0	1	1,4	3	6,3
Kartais	16	53,3	22	44,9	31	43,7	12	25,0
Niekada	13	43,3	26	53,1	39	54,9	33	68,7

Iš atsakymų matyti, kad dauguma GP pasirinko atsakymą „*niekada*“, o MP maždaug vienodas procentas atiteko įsivertinimams „*niekada*“ ir „*kartais*“. Geresnį gimnazistų minėtos pareigos supratimą galima paaiškinti tiek pačios ugdymo institucijos statusu (visuomenės sąmonėje nusistovėjęs gimnazijos kaip kokybiškesnį išsilavinimą teikiančios įstaigos įvaizdis), tiek ir mokinių užsibrėžimu siekti aukštesnės asmeninės karjeros. Tiesa, galima išvėlgti kelias, abiem respondentų grupėms bendras, tendencijas: berniukai dažniau už mergaites *kartais be pateisinamos priežasties* praleidžia pamokas; didesnis mergaičių procentas *niekada be pateisinamos priežasties* nepraleidžia pamokų; mergaitės gimnazistės ženkliai stropesnės už jų bendraamžius ir *kartais praleidžiamų* pamokų atveju (atitinkamai 25,0 % ir 43,7 %).

Greinant abiejų ugdymo įstaigų paauglių *kartais* pasitaikantį aplaidumą jų pareigos atžvilgiu akivaizdus tampa MP ir GP rezultatų kontrastas: Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinės mokyklos respondentai dažniau praleidžia pamokas už gimnazistus (bendras vidurkis atitinkamai – 49 % ir 34 %). Šią tendenciją, matyt, galėtume paaiškinti tiek aukštesniu gimnazistų tėvų išsilavinimu (žr. 3.1.2. lentelę), tiek ir minėtu aukštesniu gimnazistų užsibrėžtumu siekiant asmeninės karjeros. Antra vertus, nerimą kelia faktas, jog maždaug trečdalis GP (~ 34%) *retkarčiais be pateisinamos priežasties praleidžia pamokas*. Beje, apdorojus MP duomenis, gautas

¹⁴⁴ Justickis V. Kriminologija. II dalis, p. 31-32

dar didesnis skaičius (~ 49 %). Tai reiškia, kad beveik pusė šios mokyklos paauglių *kartais* leidžia sau *be pateisinamos priežasties* nenuieiti į mokyklą.

Belieka atsakyti į klausimą: kodėl *kartais* paaugliai be pateisinamos priežasties praleidžia pamokas mokykloje? Autorės nuomone, šį faktą galima paaiškinti aukščiau pateiktos 3.2.2. lentelės rezultatų interpretacija: dėl deformuoto ugdymo turinio ir hipertrofuoto jo sudėtingumo, o taip pat autoritarinių santykių ir neįdomiai vedamų pamokų mokiniai dažnai stokoja valios ir noro eiti į mokyklą. Tada atsiradęs „papildomas laikas“ virsta beprasmiu slampinėjimu kiemuose ir gatvėse, naršymu internete ir kt. veiklos būdais, pavojingai artėjančiais prie narkotikų ir kitų kvaišalų, sekso ir smurto.

Apibendrinant šio skyriaus tyrimo duomenis galima konstatuoti:

- abiejų ugdymo įstaigų mokiniai, jų teigimu, dažniausiai gauna *gerą* įvertinimą;
- beveik pusė visų paauglių nurodo, jog sėkmingesniam mokymuisi trukdo *per sudėtingas ugdymo turinys, noro (valios) ir laiko stygius, nedraugiški mokytojų ir mokinių santykiai*;
- beveik 50 % paauglių stabiliai išgyvena būsenas, kurios, pasitaikius pirmam pretekstui, gali virsti pykčiu, agresija, smurtu;
- abiejų respondentų grupių berniukai dažniau už mergaites *kartais be pateisinamos priežasties* praleidžia pamokas, atsiradusį laisvą laiką skiria ne saviugdai, o betiksliam laisvalaikio praleidimui bendraamžių sambūriuose (neretai nusikalstamuose), prie televizijos ar personalinių kompiuterių ekranų.

Šie empirinio tyrimo duomenys didelė dalimi patvirtina ankstesnės teorinės analizės (žr. darbo 1 ir 2 dalis) išvadas.

3.3. Paauglių prioritetinių vertybių charakteristikos

Natūralus noras žinoti, ką laisvalaikiu veikia paaugliai. Tuo tikslu, atsakydami į atitinkamą anketos klausimą („*Laisvu laiku Tu...*“), respondentai galėjo pasirinkti atsakymų versijas arba pažymėti individualią nuomonę. Stebina faktas, jog dauguma abiejų ugdymo institucijų paauglių laisvalaikiu nevaikšto į rimtosios muzikos koncertus, nesilanko popmuzikos koncertuose ar dramos, operos teatruose (žr. 3.3.1. lentelę).

3.3.1. lentelė

Respondentų laisvalaikio formos (N, %)

Respondentai Laisvalaikio formos	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla						Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija					
	Taip		Kartais		Ne		Taip		Kartais		Ne	
	N=79	%	N=79	%	N=79	%	N=119	%	N=119	%	N=119	%
Lankai kino teatrus	5	6,3	37	46,8	30	38,0	14	11,8	42	35,3	35	29,4
Vaikštai į rimtosios muzikos koncertus	2	2,5	18	22,8	50	63,3	2	1,7	14	11,8	71	59,7
Vaikštai į popmuzikos koncertus	4	5,1	20	25,3	47	59,5	6	5,0	25	21,0	56	47,1
Lankai dramos / operos	5	6,3	14	17,7	51	64,6	3	2,5	9	7,6	72	60,5

<i>teatrus</i>												
<i>Skaitai knygas</i>	21	26,6	42	53,2	11	13,9	42	35,3	46	38,7	12	10,1
<i>Sportuoja</i>	34	40,0	32	40,5	8	10,1	52	43,7	44	37,0	8	6,7
<i>Naršai internete, žaidi kompiuterinius žaidimus</i>	40	50,6	21	26,6	13	16,5	56	47,1	32	26,9	9	7,6
<i>Lankai diskotekas, „tusovkes“</i>	27	34,2	30	38,0	16	20,3	18	15,1	23	19,3	46	38,7
<i>Kita¹⁴⁵</i>	4 (5,1 %)						13 (10,9 %)					

Taigi, galima teigti, jog meno vertybėms poreikis lieka menkai suformuotas. (Tai, kad respondentai nurodo skaitą knygas, gali būti literatūros pamokų atitinkamų užduočių vykdymas). Reikšminga vieta respondentų laisvalaikyje atitenka sportui (~ 40 %); MP *kartais* lanko kino teatrus (46,8 %) ar skaito knygas (53,2 %), žymiai dažniau lankosi diskotekose. Pažymėtina ir tai, kad abiejų ugdymo įstaigų paaugliai daug laiko praleidžia naršydami internete. Suprantama, galima tik numanyti, kokio turinio informacija tuo metu užplūsta paauglių sąmonę (bendri šios lentelės atsakymų rezultatai neturėtų džiuginti)... Tikėtina, jog pasitvirtina autorės išsakyta nuomonė (žr. 1.3.) apie ženklų žiniasklaidos įtaką paauglių nusikalstamumui.

Svarbu žinoti, koks neformalaus (papildomo) ugdymo vaidmuo plėtojant paauglių kompetencijas, t. y. koks respondentų suinteresuotumas ir praktinės galimybės lankyti būrelius, studijas, muzikos, meno ar sporto mokyklas. Gauti atsakymai pateikti 3.3.2. lentelėje.

3.3.2. lentelė

Respondentų dalyvavimas papildomo (neformalaus) ugdymo procese (N, %)

<i>Respondentai</i> <i>Atsakymai</i>	<i>Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla</i>				<i>Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija</i>			
	<i>Beraiukai</i>		<i>Mergaitės</i>		<i>Beraiukai</i>		<i>Mergaitės</i>	
	<i>N=30</i>	<i>%</i>	<i>N=49</i>	<i>%</i>	<i>N=71</i>	<i>%</i>	<i>N=48</i>	<i>%</i>
<i>Lankau būrelį mieste</i>	8	26,7	8	16,3	29	40,8	24	50,0
<i>Lankau būrelį mokykloje</i>	2	6,7	16	32,7	22	31,0	20	41,7
<i>Dalyvauju...</i>	2	6,7	7	14,3	3	4,2	3	6,3
<i>Nelankau jokių būrelių, nes:</i>								
<i>nežinau, kas mane sudomintų</i>	9	30,0	15	30,6	15	21,1	8	16,7
<i>jie labai brangiai kainuoja</i>	2	6,7	4	8,2	1	1,4	0	0
<i>tai tik laiko švaistymas</i>	5	16,7	1	2,0	3	4,2	0	0
<i>Kita¹⁴⁶</i>	2	6,7	5	10,2	3	4,2	4	8,3

Tyrimo duomenys rodo, jog GP siekia plėtoti savo kompetencijas papildomo ugdymo būdu yra žymiai didesni už MP. Šiuo požiūriu ypač akivaizdus gimnazisčių aktyvumas. MP pasyvumą galima aiškinti žemesniu respondentų tėvų išsilavinimu ir pačių mokinių kuklesnės karjeros vizija; neatmetama taip pat mažesnių finansinių išteklių, reikalingų sumokėti už būrelių lankymą, prielaida. (Pastarąją priežastį patvirtina respondentų paaiškinimas, *kodėl nelanko jokių būrelių*: 14,9 % MP paaiškino, jog *jie labai brangiai kainuoja*, kai GP grupėje šį atsakymą pasirinko tik vienas respondentas – 1,4 %).

¹⁴⁵ Respondentų pateikti atsakymai: „darau pamokas ir žaidžiu“, „lankau muzikos būrelį“, „einu pasivaikščioti su šeima“, „groju pianinu, žaidžiu su naminiais gyvūnėliais“, „būnu su draugais“, „žiūriu TV“, „nieko nedarau“.

¹⁴⁶ Respondentų pateikti atsakymai: „nėra laiko“, „nenoriu“, „treniruojuos namie“, „einu pas draugus“.

Būtina atkreipti dėmesį į faktą, jog 60,6 % MP respondentų (GP atveju – 37,8 %) nelanko jokių būrelių, nes *nežino, kas juos sudomintų*. Atrodo, galima teigti, kad tai – nusivylusių, abejingų asmenybių požymis, menkai suvokiančių savo gyvenimo prasmę ir tikslą. Tikėtina, kad prie šios apatiškos paauglių būsenos, liudijančios ilgalaikių tikslų siekimo ir jų įgyvendinimo nebuvimą, nemažai prisidėjo ir, jau autorės minėtos, akademinės – deformuoto ugdymo turinio, hipertrofuoto jo sudėtingumo ir autoritarinių santykių – priežastys.

Analizuojant socialinio faktoriaus reikšmę paauglių smurtui atsirasti buvo tikslinga domėtis aktyvių „internetininkų“, t. y. nurodžiusių *naršymą internete* kaip jų *laisvalaikio* praleidimo formą, anketų atsakymais. Pavyzdžiui, kokias jie nurodo priežastis, trukdančias sėkmingesniai mokymuisi? Atsakymų rezultatai – 3.3.3. lentelėje.

3.3.3. lentelė

Interneto kaip laisvalaikio formos ir sėkmingesnio mokymosi priežasčių sąveika (N, %)

Atsakymai	Respondentai		Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija	
	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla			
	N=61	%	N=88	%
<i>Per sunkus ugdymo (dalykų) turinys</i>	38	62,3	44	50,0
<i>Neįdomiai vedamos pamokos</i>	33	54,1	36	40,9
<i>Nedraugiški mokytojo(s) ir mokinių santykiai</i>	29	47,5	45	51,1
<i>Trūksta laiko daugiau pasimokyti</i>	30	49,2	44	50,0
<i>Trūksta noro (valios) geriau mokytis</i>	40	65,6	51	58,0
<i>Nesulaukiu pagalbos iš šeimos narių</i>	10	16,4	9	10,2
<i>Kita¹⁴⁷</i>	0 (0 %)		1 (%)	

Atsakymų duomenys liudija, kad šios grupės respondentams („internetininkams“) *geriau* mokytis labiausiai trukdo, jau ne kartą minėtas, *noro* ir *valios stygius* (MP – 65,6 %, GP – 58,0 %), Toliau minimos priežastys *per sunkus ugdymo turinys, neįdomiai vedamos pamokos, nedraugiški mokytojų ir mokinių santykiai...* Tačiau įdomu paminėti ir tą faktą, kad maždaug pusei šios grupės respondentų (MP – 49,2 %, GP – 50,0 %) *trūksta laiko daugiau pasimokyti*. Šis akivaizdus prieštaravimas (naršyti internete laiko surandama!) liudija, jog geresniai mokymuisi yra kitos, svarbesnės ir šiame skyriuje jau analizuotos, priežastys (*per sunkus ugdymo turinys, neįdomiai vedamos pamokos, nedraugiški mokytojų ir mokinių santykiai ir kt.*), neformuojančios poreikio mokytis ir „atveriančios“ laiko rezervus *naršyti internete*.

Paauglių vertybines orientacijas netiesiogiai liudija ir jų nurodyti *filmų pasirinkimo prioritetai*. Tenka pažymėti, kad šiuo atveju sunku nurodyti ryškesnį MP ir GP estetinių vertybių skirtumą (žr. 3.3.4. lentelę).

¹⁴⁷ Respondentas nurodė tokią priežastį – „draugų nepalaikymas“.

Filmai ir respondentų vertybių identifikacija (N, %)

Respondentai Atsakymai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla						Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija					
	Patinka		Galbūt		Nepatinka		Patinka		Galbūt		Nepatinka	
	N=79	%	N=79	%	N=79	%	N=119	%	N=119	%	N=119	%
Filmai apie meilę, aukojimąsi, ištikimybę	18	22,8	29	36,7	28	35,4	19	16,0	27	22,7	43	36,1
Filmai apie keliones, mokslo atradimus	30	38,0	31	39,2	11	13,9	38	31,9	39	32,8	20	16,8
Filmai apie gyvūniją	38	48,1	25	31,6	12	15,2	36	30,3	36	30,3	20	16,8
Komedijos	66	83,5	6	7,6	3	3,8	100	84,0	8	6,7	3	2,5
Dokumentiniai filmai	14	17,7	29	36,7	29	36,7	25	21,0	37	31,1	27	22,7
Koviniai trileriai	39	49,4	18	22,8	17	21,5	62	52,1	17	14,3	16	13,4
Siaubo trileriai	46	58,2	17	21,5	14	17,7	80	67,2	20	16,8	5	4,2
Fantastiniai	45	57,0	23	29,1	7	8,9	58	48,7	23	19,3	11	9,2
Pornografiniai, erotiniai	1	1,3	11	13,9	59	74,7	18	15,1	16	13,4	48	40,3
Kita ¹⁴⁸	3 (3,8%)						8 (6,7%)					

Tyrimo duomenys liudija, jog abiejų grupių respondentai pirmenybę teikia komedinio žanro filmams (MP – 83,5 %, GP – 84,0 %). Tai leidžia galvoti apie paauglių pastangas ir galimybę šių kūrinių pagalba plėtoti savo patirtį ir gebėjimus išjuokiant kitą. Antroji vieta atitenka *siaubo filmams*, toliau rikiuojasi *koviniai* ir *fantastiniai* siužetai, taip pat, manytume, galintys praturtinti šių dienų paaugliams aktualius gebėjimus...

Atskirai tikslinga paminėti tuos respondentus berniukus, kurie 3.1.1. lentelėje nurodė gyvenantys šeimoje be tėvo. Tokių MP grupėje buvo 5, o GP – 15. Atlikus duomenų analizę paaiškėjo, jog absoliuti dauguma patenka į komedinių, siaubo, kovinių ir fantastinių filmų mėgėjų gretas (žr. 3.3.5. lentelę). Galima daryti prielaidą, kad būtent čia jie gauna „tikro vyriškumo pamokas“.

Berniukų, gyvenančių nepilnoje šeimoje (su motina), vertybiniai filmų prioritetai (N, %)

Respondentai Atsakymai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla						Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija					
	Patinka		Galbūt		Nepatinka		Patinka		Galbūt		Nepatinka	
	N=5	%	N=5	%	N=5	%	N=15	%	N=15	%	N=15	%
Filmai apie meilę, aukojimąsi, ištikimybę	1	20,0	0	0	3	60,0	1	6,7	2	13,3	9	60,0
Filmai apie keliones, mokslo atradimus	1	20,0	2	40,0	1	20,0	4	26,7	4	26,7	5	33,3
Filmai apie	0	0	1	20,0	3	60,0	6	40,0	3	20,0	3	20,0

¹⁴⁸ Respondentų pateikti atsakymai: „patinka serialai“, „patinka multikai“, „veiksmo filmai“, „juodo jumoro“.

<i>gyvūniją</i>												
<i>Komedijos</i>	4	80,0	0	0	0	0	12	80,0	2	13,3	0	0
<i>Dokumentiniai filmai</i>	1	20,0	2	40,0	2	40,0	3	20,0	4	26,7	6	40,0
<i>Koviniai trileriai</i>	4	80,0	0	0	0	0	10	66,7	1	6,7	2	13,3
<i>Siaubo trileriai</i>	4	80,0	0	0	0	0	11	73,3	1	6,7	1	6,7
<i>Fantastiniai</i>	4	80,0	0	0	0	0	11		1	6,7	1	6,7
<i>Pornografiniai, erotiniai</i>	0	0	1	20,0	3	60,0	6	40,0	2	13,3	4	26,7

Filmai apie *meilę* patenka į kur kas mažiau reikšmingų kūrinijų vietą, tuo pačiu patvirtindami nuomonę, jog humanistinių vertybių sklaida (žr. 2.3.), žmogiškųjų santykių grožis yra atviras švietimo uždavinys – dažnai deklaruojamas ir praktiškai nesprendžiamas.

Tyrimo kontekste tenka analizuoti du esminius klausimus. Pirmasis jų – „*Ar mokykloje teko patirti priekabiavimo (prasivardžiovimo, tyčiojimosi...) ir fizinio smurto atvejų?*“. Gauti atsakymai pateikiami 3.3.6. lentelėje.

3.3.6. lentelė

Paauglys – smurto auka (N, %)

<i>Respondentai</i> <i>Atsakymai</i>	<i>Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla</i>				<i>Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija</i>			
	<i>Patyrė</i>		<i>Neteko</i>		<i>Patyrė</i>		<i>Neteko</i>	
	<i>N=79</i>	<i>%</i>	<i>N=79</i>	<i>%</i>	<i>N=119</i>	<i>%</i>	<i>N=119</i>	<i>%</i>
<i>Kabinėjimasis</i>	48	60,8	28	35,4	56	47,1	46	38,7
<i>Apsivardžiovimas</i>	65	82,3	12	15,2	85	71,4	27	22,7
<i>Erzinimas, tyčiojimas</i>	42	53,2	34	43,0	55	46,2	44	37,0
<i>Stumdymas</i>	59	74,7	18	22,0	81	68,1	32	26,9
<i>Mušimas</i>	32	40,5	47	59,5	29	24,4	72	60,5
<i>Pinigų atiminėjimas</i>	7	8,9	70	88,6	6	5,0	92	77,3
<i>Apkalbinėjimas</i>	48	60,8	28	35,4	60	50,4	39	32,8
<i>Ignoravimas</i>	30	38,0	46	58,2	23	19,3	72	60,5
<i>Gąsdinimas</i>	33	41,8	35	44,3	25	21,0	64	53,8
<i>Kita¹⁴⁹</i>	0 (0%)				4 (3,4%)			

Tyrimas atskleidė, kad populiariausiomis smurto, kurį nurodė patyrė abiejų grupių respondentai, apraiškomis yra *apsivardžiovimas* (MP – 82,3 %, GP – 71,4 %), *stumdymasis* (atitinkamai 74,7 % ir 68,1 %) ir *apkalbinėjimas* (60,8 % ir 50,4 %). Rečiausia smurto apraiška – *pinigų atiminėjimas* (jo nepatyrė 88,6 % MP ir 77,3 % GP). Tačiau duomenys taip pat rodo, kad tarp abiejų respondentų grupių situacija MP tarpe yra ženkliai blogesnė ne tik aukščiau minėtais, bet ir kitais atvejais: *kabinėjimasi* iš kitų asmenų pusės čia nurodė patyrė 60,8 % (GP – 47,1 %); *mušimą* įvardijo 40,5 % (24,4 %), *gąsdinimą* – 41,8 % (21,0 %), *ignoravimą* – 38,0 % (19,3 %) ir pan. Galima galvoti, jog šią situaciją suponuoja ištisas kompleksas priežasčių: „Saulėtekio“ vidurinė mokykla įsikūrusi „sunkiame“ Naujininkų rajone (kuriame, beje, veikia plačiai žinomas Kirtimų narkotikų centras); MP tėvų išsilavinimas, kaip minėta, yra žemesnis už GP respondentų tėvų išsimokslinimą; mokykloje mokosi 14 tautybių vaikai (pažymėtina atskira čigonų klasė...); ugdytinių karjeros vizija natūraliai turėtų būti žemesnė už gimnazistų; ir kt.

¹⁴⁹ Respondentai nurodė tokias priežastis – „spardymas“, „nepasitikėjimas“.

Antrasis esminis tyrimo klausimas – „Ar Tu priekabiauji ir smurtauji prieš kitus asmenis?“. Respondentų atsakymai į šį klausimą nurodomi 3.3.7. lentelėje.

3.3.7. lentelė

Paauglys – smurtautojas (N, %)

Respondentai Atsakymai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla				Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija			
	Smurtavo		Neteko		Smurtavo		Neteko	
	N=79	%	N=79	%	N=119	%	N=119	%
Kabinėjimasis	22	27,8	55	69,6	33	27,7	78	65,5
Apsivardžiovimas	45	57,0	31	39,2	63	52,9	48	40,3
Erzinimas, tyčiojimas	18	22,8	59	74,7	47	39,5	63	30,3
Stumdymas	41	51,9	36	45,6	54	45,4	59	49,6
Mušimas	15	19,0	61	77,2	25	21,0	85	71,4
Pinigų atiminėjimas	2	2,5	75	94,9	4	3,4	107	89,9
Apkalbinėjimas	44	55,7	34	43,0	53	44,5	58	48,7
Ignoravimas	10	12,7	67	84,8	10	8,4	97	81,5
Gąsdinimas	16	20,3	57	72,2	17	14,3	81	68,1
Kita ¹⁵⁰	1 (1,3 %)				3 (2,5 %)			

Tyrimo duomenys atskleidžia abejose grupėse tas pačias vyraujančias paauglių smurto formas. Populiariausios jų yra šios: *apsivardžiovimas* (MP – 57,0 %, GP – 52,9 %), *apkalbinėjimas* (MP – 55,7 %, GP – 44,5 %) ir *stumdymas* (MP – 51,9 %, GP – 45,4 %). Reikšmingi respondentų prisipažinimai, liudijantys tiesioginio smurto atvejus. Pavyzdžiui, 19,0 % MP respondentų teigia *mušą* kitus asmenis (GP tarpe šis skaičius – 21,0 %); per abi grupes nustatyti 6 pinigų atiminėjimo atvejai...

Analizuojant paauglių smurto mokykloje (PSM) atvejus teko ieškoti sąsajų su įvairiomis prielaidomis ir priežastimis. Pavyzdžiui, autorė bandė išsiaiškinti nepilnos šeimos,- konkrečiai – motinos įtaką vaiko smurtavimo turiniui ir dažniams. Gal moteris, savo prigimtimi švelnesnė ir jausmingesnė už vyrą-tėvą, natūraliai išugdo vaiko asmenybę, priešišką bet kokioms smurto formoms? Ieškodama atsakymo į šį klausimą autorė analizavo anketas respondentų, gyvenančių *vienių motinų šeimose*, ir gavo duomenis, kurie pateikiami 3.3.8. lentelėje.

3.3.8. lentelė

Motinos įtaka paauglių smurto formoms (N, %)

Respondentai Atsakymai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla		Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija	
	N=24	%	N=24	%
Kabinėjimasis	6	25,0	10	41,7
Apsivardžiovimas	16	66,7	13	54,2
Erzinimas, tyčiojimas	5	20,8	10	41,7
Stumdymas	11	45,8	12	50,0
Mušimas	2	8,3	5	20,8
Pinigų atiminėjimas	0	0	1	4,2
Apkalbinėjimas	14	58,3	12	50,0
Ignoravimas	2	8,3	2	8,3

¹⁵⁰ Respondentai nurodė tokias priežastis – „spardymas“.

<i>Gąsdinimas</i>	3	12,5	3	12,5
<i>Kita</i> ¹⁵¹	0 (0 %)		1 (4,2 %)	

Analizės duomenys rodo, jog tarp abiejų grupių (MP ir GP) tokiose šeimose ugdomų paauglių populiariausios smurto formos yra *apsivardžiavimas* (MP – 66,7 %; GP – 54,2 %), o toliau mažėjančia tvarka seka *apkalbinėjimas* ir *stumdymas*. Palyginę šiuos rezultatus su 3.3.7. lentelės duomenimis, matome, kad populiarumo aspektu smurto formos ir jų seka yra adekvačios. Tiesa, vienišų motinų auginamų paauglių grupėje procentualiai jos yra labiau išryškintos. „Vyriškų“ smurto formų populiarumas taip pat išlieka tas pats, tik stebimas skirtumas tarp respondentų grupių: GP – *mušimas* 20,8 %, *gąsdinimas* 12,5 % ir *pinigų atiminėjimas* 4,2 % (lyginant su 3.3.7. lentelės duomenimis ryškesnio skirtumo negalima išvelgti); MP grupėje – *gąsdinimas* 12,5 %, *mušimas* 8,3 % ir *pinigų atiminėjimas* – 0 % (lyginant su aukščiau minėtais šios grupės atsakymų rezultatais stebimas per pus mažesnis smurto atvejų procentas). Tokioje situacijoje, kai tyrimo respondentų imtis yra nedidelė, autorė nediršta teigti, jog vienišos motinos ugdomas vaikas tampa mažesnis smurtautojas (ateityje tikslinga ieškoti pagrįstesnio atsakymo į šį klausimą).

Autorei rūpėjo išsiaiškinti ir kitą klausimą: kokie „internetininkų“ vyraujantys smurtavimo būdai? Atsakymų rezultatai pateikiami 3.3.9. lentelėje.

3.3.9. lentelė

Interneto kaip laisvalaikio formos ir smurtavimo formų sąveika (N, %)

<i>Respondentai</i> <i>Atsakymai</i>	<i>Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla</i>		<i>Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija</i>	
	<i>N=61</i>	<i>%</i>	<i>N=88</i>	<i>%</i>
<i>Kabinėjimasis</i>	19	31,1	25	28,4
<i>Apsivardžiavimas</i>	33	54,1	49	55,7
<i>Erzinimas, tyčiojimasis</i>	16	26,2	36	40,9
<i>Stumdymas</i>	34	55,7	39	44,3
<i>Mušimas</i>	14	23,0	21	23,9
<i>Pinigų atiminėjimas</i>	2	3,3	4	4,5
<i>Apkalbinėjimas</i>	34	55,7	39	44,3
<i>Ignoravimas</i>	8	13,1	8	9,1
<i>Gąsdinimas</i>	13	21,3	15	17,0
<i>Kita</i> ¹⁵²	0 (0 %)		1 (1,1 %)	

Tyrimo duomenys rodo, jog populiariausiomis išlieka šios smurtavimo formos – *stumdymas*, *apkalbinėjimas*, *apsivardžiavimas*, *kabinėjimasis*, kurios procentiniu dažniu mažai skiriasi nuo bendrosios aktyvių smurtautojų (žr. 3.3.7. lentelę) duomenų charakteristikos. Kiek kitokia situacija yra išskirtinių smurto formų – *mušimas* ir *pinigų atiminėjimas* – atveju, kurių dažnio didėjimo tendencija jaučiama bendroje nusikalstamų veikų panoramoje. Pavyzdžiui, *mušimas* bendroje MP duomenų panoramoje sudaro 19,0 %, o naršančių šiuo atveju internete –

¹⁵¹ Respondentas nurodė – „nieko panašaus“

¹⁵² Respondentas nurodė tokią priežastį – „spardymas“.

23,0 %; GP atveju atitinkamai 21,0 % ir 23,9 %; *pinigų atiminėjimas* MP 2,5 % → 3,3 %, o GP 3,3 % → 4,5 %. Beje, analogiška tendencija stebima ir MP grupėje *stumdymosi* smurto formos atžvilgiu (51,9 % → 55,7 %). Tokia bendra nors ir neženkli tendencija leidžia galvoti apie galimą tiesioginę interneto įtaką smurto didėjimui ir jo formoms.

Įdomu žinoti, ar turi įtakos PSM atsirasti autoritariniai, t. y. *nedraugiški mokytojo(s) ir mokinių tarpusavio santykiai*? Tuo tikslu analizuoti atsakymai tų respondentų, kurie anketose reikšminga priežastimi nurodė šį kriterijų. Tyrimo duomenys pateikiami 3.3.10. lentelėje.

3.3.10. lentelė

Autoritarinių santykių ir smurto formų sąveika (N, %)

Respondentai Atsakymai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla		Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija	
	N=36	%	N=58	%
<i>Kabinėjimasis</i>	12	33,3	19	32,8
<i>Apsivardžiovimas</i>	22	61,1	35	60,3
<i>Erzinimas, tyčiojimas</i>	10	27,8	25	43,1
<i>Stumdymas</i>	19	52,8	30	51,7
<i>Mušimas</i>	10	27,8	16	27,6
<i>Pinigų atiminėjimas</i>	1	2,8	1	1,7
<i>Apkalbinėjimas</i>	22	61,1	26	44,8
<i>Ignoravimas</i>	4	11,1	5	8,6
<i>Gąsdinimas</i>	10	27,8	11	19,0
<i>Kita</i> ¹⁵³	0 (0 %)		3 (5,2 %)	

Atsakymų analizė rodo, jog *nedraugiškus* mokytojų santykius patiriantiems respondentams populiariausia MP smurto forma yra: *apsivardžiovimas* ir *apkalbinėjimas* (po 61,1 %), o toliau seka *stumdymas* (52,8 %), *kabinėjimasis* (33,3 %). Labai panašias smurto formas nurodo ir GP: *apsivardžiovimas* (60,3 %), *stumdymas* (51,7 %) ir *apkalbinėjimas* (44,8 %). Šie duomenys atitinka bendrame smurto kontekste (žr. 3.3.7. lentelę) išryškėjusius populiariausius smurtavimo būdus, tik *skiriasi kiek didesniu dažniu*. Tai pasakytina ir apie išskirtinę smurto formą – *mušimą*, kurį nurodo 27,8 % MP ir 27,6 % GP, patiriančių *nedraugiškus* mokytojų santykius (bendri duomenys atitinkamai – 19,0 % ir 21,0 %, žr. 3.3.7. lentelę). *Pinigų atiminėjimo* atveju smurto dažnis beveik vienodas – 2,8 % MP, 1,7 % GP (bendri rodikliai atitinkamai 2,5 % ir 3,4 %). Galima teigti, kad empirinio tyrimo duomenys konkrečioje respondentų imtyje patvirtina 2.3 skyriuje pateiktas išvadas.

Tyrimo tikslu aktualu atsakyti į klausimą: koks mokymosi pažangumas būtent tų paauglių, kurie *mušasi* ir *atiminėja pinigus*? Apdorojus atrinktų anketų duomenis gauti rezultatai, kurie pateikiami 3.3.11. lentelėje.

¹⁵³ Respondentai nurodė tokias priežastis – „draugų nepalaikymas“, „dėl tėvų išsiskyrimo“, „dėl kitų vaikų plepalų trūksta laiko“.

Nepilnamečių „mušeikų“ ir „reketininkų“ mokymosi įšivertinimas (N, %)

Respondentai Atsakymai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla				Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija			
	Muša kitus		Atiminėja pinigus		Muša kitus		Atiminėja pinigus	
	N=15	%	N=2	%	N=25	%	N=4	%
Labai gerai (10-9)	4	26,7	1	50	4	16,0	1	25,0
Gerai (8-7)	11	73,3	1	50	15	60,0	2	50,0
Patenkinamai(6-4)	0	0	0	0	6	24,0	1	25,0
Nepatenkinamai (3-1)	0	0	0	0	0	0	0	0

Lentelės duomenys liudija, kad iš 15 MP, naudojančių fizinių smurtą (mušimą), visi (100%) savo mokymąsi įvertina *gerai* ir *labai gerai*. GP atveju iš 25 respondentų taip save įšivertina 19 mokinių (76 %), o likusieji 24 % – patenkinamai. Iš 2 MP reketuotojų, atiminėjančių pinigus, taip pat abu mokosi tik gerai ir labai gerai, o GP grupėje taip save įšivertina 75 % respondentų, o patenkinamai – 25 %.

Prieš pateikiant apibendrinančią išvadą, manytume, dar tikslinga specialiai analizuoti respondentų, kurie savo mokymąsi įvertino *patenkinamai*, anketas, aiškinantis jų populiariausias smurto formas (žr. 3.3.12. lentelę).

Paauglių patenkinamo mokymosi ir smurtavimo sąveika (N, %)

Respondentai Atsakymai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla		Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija	
	N=5	%	N=27	%
Kabinėjimasis	3	60,0	9	33,3
Apsivardžiavimas	2	40,0	14	51,9
Erzinimas, tyčiojimasis	2	40,0	11	40,7
Stumdymas	4	80,0	18	66,7
Mušimas	0	0	6	22,2
Pinigų atiminėjimas	0	0	1	3,7
Apkalbinėjimas	4	80,0	12	44,4
Ignoravimas	0	0	3	11,1
Gasdinimas	1	20,0	5	18,5

Gauti rezultatai rodo, jog *patenkinamai besimokančių* respondentų tarpe vyraujančios smurto formos abeiose grupėse, lyginant su bendra situacija (žr. 3.3.7 lentelę) išlieka tos pačios (skirtumas tenka tik atskiriems dažniams). Pavyzdžiui, GP populiariausiomis smurto formomis išlieka *stumdyimasis* (66,7 %), o po jo seka *apsivardžiavimas* (51,9 %) ir *apkalbinėjimas* (44,4 %). MP grupėje taip pat vyrauja *stumdyimasis* ir *apkalbinėjimas* (80,0 %), *kabinėjimasis* (60,0 %) ir *apsivardžiavimas*, *erzinimas*, *tyčiojimasis* (40,0 %). (Palyginkime šiuos rezultatus su bendrais 3.3.7.lentelės duomenimis, kur MP *stumdyimasis* – 51,9 %, *apkalbinėjimas* – 55,7 %, *kabinėjimasis* - 27,8 % ir pan.) Taigi, galima teigti, jog procentualiai šios smurto formos yra ryškiau išreikštos. Tačiau daryti išvadą, jog *patenkinamai* savo mokymąsi įvertinę paaugliai yra didesni smurtautojai, būtų rizikinga žinant tiriamųjų imtį. Toks vertinimas, matyt, galimas tik

konkrečių ugdymo institucijų atžvilgiu. Juolab, kad, pavyzdžiui, MP grupėje neužfiksuotas nei vienas *mušimo* ir *pinigų atiminėjimo atvejis* (GP grupėje atitinkamai 22,2 % ir 3,7 %).

Taigi, matyt, galima atmesti nuomonę, jog *patenkinamas* mokinių mokymasis skatina jų fizinį smurtą¹⁵⁴, tačiau įeina į kompleksą PSM priežasčių.

Antra vertus, žinotina, jog ugdymo įstaigų administracijos, siekdamos išsaugoti „mokinio krepšelį“, devalvavo patenkinamų balų vertę vien todėl, kad už *blogą* mokymąsi nereikėtų mokinių šalinti iš mokyklos. Todėl netenka abejoti esant tokių respondentų, kurie *de facto* mokosi blogai, tačiau *de jure* vertinami *patenkinamai*. Tačiau ši, manytume, pagrįsta prielaida dabar atskleidžia dar vieną hipotetinę mintį: autorės pasirinkto empirinio tyrimo validumas būtų žymiai didesnis, jeigu tyrimo respondentais būtų apsibrėžta nepilnamečiai jau esantys įskaitoje. Tada, žinant jų konkrečias nusikalstamas veikas ir taikant kokybinius (atvejų) tyrimo metodus, t. y. kalbant su pačiais paaugliais, jų mokytojais, klasės vadovais, gautume žymiai patikimesnius tyrimo duomenis.

Ieškant koreliacinių ryšių tarp fizinio smurto ir kitų prielaidų ar priežasčių buvo įdomu taip pat išsiaiškinti, koks jų (nepilnamečių „mušeikų“ ir „reketininkų“) vyraujantis temperamento tipas. Palyginus atitinkamus 3.3.7. ir 3.1.4. lentelių duomenis nustatyta toks tarpusavio sąveikos ryšys (žr. 3.3.13. lentelę).

3.3.13. lentelė

Nepilnamečių „mušeikų“ ir „reketininkų“ vyraujantis temperamento tipas (N, %)

Respondentai Atsakymai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla				Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija			
	Muša kitus		Atiminėja pinigus		Muša kitus		Atiminėja pinigus	
	N=15	%	N=2	%	N=25	%	N=4	%
<i>Cholerikas</i>	8	53,3	1	50,0	22	88,0	4	100
<i>Sangvinikas</i>	4	26,7	0	0	1	4,0	0	0
<i>Melancholikas</i>	2	13,3	1	50,0	2	8,0	0	0
<i>Flegmatikas</i>	1	6,7	0	0	0	0	0	0

Analizuojant duomenis nustatyta, kad iš 15 MP, naudojančių *fizinį* smurtą prieš kitus asmenis, 53,3 % sudaro vyraujantis choleriko, 26,7 % – sangviniko, 13,3 % melancholiko ir 6,7 % flegmatiko tipai. GP atveju šie duomenys pasiskirsto taip: 88,0 % choleriko, 4,0 % sangviniko ir 8,0 % melancholiko tipai (flegmatiko neužfiksuota).

Pinigų atiminėjimo atveju šie duomenys išsidėsto taip: iš 2 MP smurtautojų vienas nurodo esąs choleriko (50 %) ir vienas melancholiko (50 %) tipai; iš 4 GP visi (100 %) save priskiria choleriko vyraujančiam tipui.

¹⁵⁴ Suprantama, dėl mažos respondentų imties šis teiginys nepretenduoja į apibendrinančias išvadas visos šalies mastu, - ji reprezentuoja tik šio tyrimo, atlikto konkrečiose ugdymo institucijose, respondentus.

Susumavus 3.3.13. lentelės duomenis, t. y. abiejų grupių (MP + GP) respondentų atsakymus pagal temperamento tipus ir dviejų smurto formų (*mušimas* ir *pinigų atiminėjimas*) rezultatus, gauname štai tokį apibendrinantį vaizdą, kuris pateikiamas 3.3.14. lentelėje.

3.3.14. lentelė

Paauglių nusikaltimų skaičiaus ir temperamento tipo ryšys (N, %)

<i>Temperamento tipas</i>	<i>Respondentų skaičius (N=46)</i>	<i>%</i>
Cholerikas	35	76
Sangvinikas	5	10,9
Melancholikas	5	10,9
Flegmatikas	1	2,2

Taigi, galima daryti išvadą, kad šios smurto formos (*mušimas* ir *pinigų atiminėjimas*) turi akivaizdų tiesioginį ryšį ne tiek su respondento mokymosi nesėkmėmis, kiek su paauglio vyraujančiu choleriko temperamento tipu (žr. 154 išnašą).

Tyrimo tikslu buvo aktualu aiškintis respondento psichologinės konstitucijos įtaką PSM formoms ir dažniui. Žinant, kad konfliktines situacijas dažniau linkę provokuoti cholerikai, tolesnei analizei atrinktos anketos, kuriose respondentai savo vyraujančiu temperamento tipu nurodė šį ekstravertinį genotipą. Analizei tenka atrinkti atsakymų duomenis pagal *lytį*, kadangi stebimas ženklus jų skirtumas. Tyrimo duomenys pateikti 3.3.15. lentelėje.

3.3.15. lentelė

Respondentų cholerikų smurto formos ir dažniai (N, %)

<i>Respondentai</i> <i>Atsakymai</i>	<i>Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla</i>				<i>Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija</i>			
	<i>Berniukai</i>		<i>Mergaitės</i>		<i>Berniukai</i>		<i>Mergaitės</i>	
	<i>N=15</i>	<i>%</i>	<i>N=35</i>	<i>%</i>	<i>N=45</i>	<i>%</i>	<i>N=25</i>	<i>%</i>
<i>Kabinėjimasis</i>	5	33,3	9	25,7	20	44,4	6	24,0
<i>Apsivardžiovimas</i>	6	40,0	21	60,0	32	71,1	12	48,0
<i>Erzinimas, tyčiojimas</i>	4	26,7	4	11,4	27	60,0	11	44,0
<i>Stumdymas</i>	10	66,7	13	37,1	32	71,1	10	40,0
<i>Mušimas</i>	3	20,0	5	14,3	19	42,2	3	12,0
<i>Pinigų atiminėjimas</i>	1	6,7	0	0	3	6,7	1	4,0
<i>Apkalbinėjimas</i>	6	40,0	23	65,7	22	48,9	12	48,0
<i>Ignoravimas</i>	3	20,0	5	14,3	7	15,6	2	8,0
<i>Gasdinimas</i>	2	13,3	7	20,0	14	31,1	1	4,0
<i>Kita¹⁵⁵</i>								

Abiejų grupių (MP ir GP) *berniukams* cholerikams būdingiausia smurto forma – *stumdyimas* (atitinkamai 66,7 % ir 71,1 %; beje, toks pat procentinis dažnis GP grupėje tenka ir *apsivardžiovimui*). Toliau mažėjančia tvarka MP respondentai nurodo *apsivardžiovimą* ir *apkalbinėjimą* (po 40,0 %) ir *kabinėjimąsi* (33,3 %). GP grupėje antra vieta pagal procentinį dažnį tenka *erzinimui, tyčiojimuisi* (60,0 %), o trečioji vieta – *apkalbinėjimui* (48,9 %). Taigi, galima teigti, jog gimnazistų *berniukų* smurtinis aktyvumas didesnis už MP.

¹⁵⁵ Viena MP mergaitė parašė: „Kartais kai prie manęs lenda, tai aš duodu atgal“, o vienas GP berniukas nurodė: „Spardymas“

MP mergaitės cholerikės dažniausiai vartoja kito asmens *apkalbinėjimą* (65,7 %), po to *apsivardžiavimą* (60,0 %) ir *stumdyimąsi* (37,1 %); GP – *apsivardžiavimą* ir *apkalbinėjimą* (po 48,0 %), *erzinimą*, *tyčiojimąsi* (44,0 %) ir *stumdyimąsi* (40,0 %). Tačiau, galima teigti, kad gimnazistės smurto dažnių atžvilgiu yra šiek tiek pasyvesnės už bendraamžius berniukus.

Aktualu palyginti aptartus duomenis su bendru smurto formų kontekstu, t. y. sugretinti kai kuriuos 3.3.7.ir 3.3.15.lentelių rezultatus (žr. 3.3.16. lentelę).

3.3.16. lentelė

Cholerikų smurto ypatumai bendrame smurto formų kontekste (N, %)

Respondentai Smurto forma	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla			Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija		
	MP (%)	Berniukai (%)	Mergaitės (%)	GP (%)	Berniukai (%)	Mergaitės (%)
<i>Stumdymasis</i>	51,9	66,7	37,1	45,4	71,1	40,0
<i>Apsivardžiavimas</i>	57,0	40,0	60,0	52,9	71,1	48,0
<i>Apkalbinėjimas</i>	55,7	40,0	65,7	44,5	48,9	48,0
<i>Erzinimas, tyčiojimas</i>	22,8	26,7	11,4	52,9	60,0	44,0
<i>Mušimas</i>	19,0	20,0	14,3	21,0	42,2	12,0
<i>Pinigų atiminėjimas</i>	2,5	6,7	0	3,3	6,7	4,0

Lentelės duomenys liudija, kad vyraujantis choleriko temperamento tipas turi tiesioginės įtakos gimnazistų berniukų smurto formoms; jis taip pat didele dalimi įtakoja MP grupės berniukų elgseną. Šių kriterijų sąveika mergaičių atveju nėra tokia ryški.

Kaip jau buvo minėta (žr. 1.2.), paauglio psichika gali būti vertinama kaip prielaida – didesnė ar mažesnė (bet jokia būdu ne priežastis) – smurtui atsirasti, plėtotis. Tiek vienoje, tiek ir kitoje mokykloje, respondentų duomenimis, yra vyraujantis choleriko temperamentas. (Iš bendro 198 respondentų skaičiaus net 120 save priskyrė būtent šiam tipui). Kaip galima būtų interpretuoti tokią choleriko temperamento gausą? Psichologinėje literatūroje nepavyko aptikti duomenų apie dabartinėje mokinių populiacijoje vyraujančią šio tipo asmenų tendenciją. Matyt, daugiau tikėtina, jog dalis respondentų, įvardiniame anketos pildymo pokalbyje sužinoję glaustas temperamentų tipų charakteristikas, panoro užimti „karingojo lyderio“ vaidmenį, t. y. „pageidaujamą viziją pateikė kaip realybę“.

Taigi, galima teigti, jog tyrimo rezultatai parodė, jog choleriko temperamento tipo paplitimas taip pat atspindi bendras šių dienų paauglių elgesio tendencijas. O tai reiškia, kad su tokiais paaugliais bendraujant reikalingas ne tik mokytojo gebėjimas atleisti mokinių pykčio protrūkius, bet ne mažiau svarbūs tampa ir paties mokinio savitvardos įgūdžiai. Taigi abiem atvejais tenka kalbėti apie psichinės kultūros – psichologinės kompetencijos plėtrą ugdymo įstaigose. Tačiau šių dienų ugdymo institucijose nei paauglys, nei jo ugdytojas nėra skatinami įgyti žmogiškąjį dvasingumą liudijančios patirties – atjautos ir pakantumo, tolerancijos ir altruistinio aukojimosi, pagarbos kitam asmeniui ir kt. vertybių. Todėl ir turime tai, ką turime: smurto apraiškos tampa itin akivaizdžios mokykloje.

Tyrimo metu buvo bandyta analizuoti dabartinę paauglių savivertę, t. y., kaip jie galėtų save apibūdinti atitinkamų charakteristikų, išreiškiančių humaniškumo, pilietiškumo, dvasingumo ir kt. vertybes, kontekste. Beje, dvylikos vertybinių požymių sąrašė trys paskutinės tinka apibūdinti egoistines asmenybės nuostatas (žr. 3.3.17. lentelę).

3.3.17. lentelė

Respondentų savivertės duomenys (N, %)

Respondentai Vertybiniai požymiai	Vilniaus „Saulėtekio“ vid. mokykla						Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija					
	Tinka		Galbūt		Netinka		Tinka		Galbūt		Netinka	
	N=79	%	N=79	%	N=79	%	N=119	%	N=119	%	N=119	%
<i>Gerbia kitų tautų kultūrą</i>	46	58,2	28	35,4	5	6,3	31	26,1	45	37,8	28	23,5
<i>Tėvai ir mokytojai gali pasikliauti</i>	50	63,3	28	35,4	1	1,3	65	54,6	35	29,4	6	5,0
<i>Negerai pasielgęs, stengiasi klaidą ištaisyti</i>	61	77,2	17	21,5	0	0	65	54,6	37	31,1	4	3,4
<i>Siekia, kad kitiems būtų geriau</i>	45	57,0	28	35,4	6	7,6	33	27,7	62	52,1	8	6,7
<i>Geba susivaldyti, užėjus pykčiui</i>	32	40,5	36	45,6	10	12,7	45	37,8	41	34,5	20	16,8
<i>Padedą kitiems, jei reikalinga jiems pagalba</i>	50	63,3	27	34,2	2	2,5	54	45,4	47	39,5	4	3,4
<i>Gerbia kito mintis, išgyvenimus</i>	41	51,9	34	43,0	3	3,8	56	47,1	37	31,1	8	6,7
<i>Siekia išklaudyti kitą</i>	56	70,9	21	26,6	2	2,5	54	45,4	42	35,3	9	7,6
<i>Atsako už savo laisvai pasirinktus veiksmus</i>	50	63,3	27	34,2	2	2,5	49	41,2	43	36,1	10	8,4
<i>Elgiasi taip, kad pirmiausia pats turėtų naudą</i>	17	21,5	26	32,9	35	44,3	27	22,7	49	41,2	23	19,3
<i>Elgiasi taip, kad pats nenukentėtų</i>	36	45,6	26	32,9	17	21,5	37	31,1	36	30,3	25	21,0
<i>Siekia tikslo bet kokiomis priemonėmis</i>	22	27,8	28	35,4	29	36,7	40	33,6	48	40,3	13	10,9

Pažymėtina, kad *egoistines* asmenybės savybes kaip nepriimtinas nurodė žymiai didesnė MP dalis, negu GP. Tai galima paaiškinti žinomu gimnazistų tarpusavio konkurencingumu, siekiant aukštesnių vertinimo balų ir pan. Pavyzdžiui, nuostatą – *elgiasi taip, kad pirmiausia pats turėtų naudą* – sau netinkama pažymėjo MP – 44,3 %, o GP – tik 19,3 %; *siekia tikslo bet kokiomis priemonėmis* – 36,7 % ir 10,9 %. Maždaug vienodai abiejų grupių respondentai nurodė kaip netinkamą egoistinį savisaugos principą – *elgiasi taip, kad pats nenukentėtų* (21,5 % ir 21,0 %). Pagrįstu laikytinas demokratiškesnis MP požiūris į tautines mažumas: vertybinį požymį *gerbia kitų tautų kultūrą* sau nepriimtinu nurodė tik 6,3 %, kai GP atveju šis skaičius siekia net 23,5 %. Šį faktą galima paaiškinti tuo, kad „Saulėtekio“ vidurinėje mokykloje mokosi per 14 tautybių vaikai, ugdymo procese skiriamas didelis dėmesys multikultūros puoselėjimui ir kt.

Visos likusios asmens savybės ir vertybinės nuostatos absoliučiai daugumai paauglių yra juos reprezentuojančios. Pavyzdžiui, nei vienas MP nenurodė, kad jam nepriimtina nuostata *negerai pasielgęs, stengiasi klaidą ištaisyti* ir tik vienas prisipažino, jog teiginys *tėvai ir mokytojai gali pasikliauti* jam netinka. Bene kritiškiausiai save vertino abiejų grupių respondentai vieninteliu aspektu – *geba susivaldyti, užėjus pykčiui*, - šio gebėjimo sau negali taikyti 12,7 % MP ir 16,8 % gimnazistų. Likusios teigiamos asmens savybės ir vertybinės nuostatos absoliučiai daugumai respondentų, jų nuomone, yra priimtinos arba įsisąmonintos.

Tačiau ši išvada, kurią leidžia teikti tyrimo duomenys, sunkiai paaiškinama anksčiau analizuotų rezultatų kontekste (žr. 3.3.6. ir 3.3.7. lenteles). Kaip, pavyzdžiui, esant pakankamai dažniems *apsivardžiovimo, apkalbinėjimo, stumdymosi* ir kt. amoraliems veiksams, paaiškinti tokias absoliučios daugumos respondentų eksponuojamas nuostatas: *padeda kitiems, jei reikalinga jiems pagalba; gerbia kito mintis, išgyvenimus; atsako už savo laisvai pasirinktus veiksmus; siekia išklaudyti kitą?* Matyt, galima galvoti, jog objektyvesni yra 3.3.6. ir 3.3.7. lentelių duomenys, o tai, kaip save respondentai vertina dvasingumo, humaniškumo, pilietiškumo ir kt. vertybių kontekste (žr. 3.3.8. lentelę), tenka priimti kaip paauglio lūkestį, idealaus AŠ viziją, norą save matyti geresnį... Beje, ši hipotezinė mintis galėtų atverti dideles galimybes doriniam ir dvasiniam mokinių ugdymui, kuris, kaip buvo minėta 2.3, kol kas tėra deklaruojamas.

Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatus galima daryti šias **išvadas**:

- (1) Didelei daliai abiejų ugdymo institucijų paauglių būdingas interesų skurdumas (laisvalaikiu nevaikšto į koncertus, dramos ar operos spektaklius, nelanko jokių būrelių), nusivylimas ar menkas savo gyvenimo prasmės ir tikslo suvokimas (nežinojimas, kas juos galėtų sudominti). Ši išvada patvirtina 2.3. skyriaus teorinius teiginius.
- (2) Populiariausios sėkmingesniai paauglių mokymuisi trukdančios priežastys – *noro ir valios stygius, per sunkus ugdymo turinys, neįdomiai vedamos pamokos, nedraugiški mokytojų ir mokinių santykiai* bei *laiko stoka*. Ši išvada liudija 2 dalies teiginių naudai.
- (3) Abiejų ugdymo įstaigų paaugliai daug laiko praleidžia naršydami internete, taip pat žiūrėdami komedinio žanro, siaubo, kovinius ir fantastinius filmus, manytume, galinčius praturtinti ne tik bendrą gyvenimišką, bet ir su smurtu sietiną patirtį. Tuo patvirtinama prielaida apie žiniasklaidos įtaką paauglių vertybinių orientacijų formavimui.
- (4) Populiariausios paauglių smurto formos – *apsivardžiovimas, stumdymasis, ir apkalbinėjimas*, kurios daugiau koreliuoja su respondento psichikos konstitucija (vyraujančiu temperamento tipu; žr. 1.2.), bet ne su mokymosi pažangumu.

Dėl mažos respondentų imties pateiktos išvados reprezentuoja tik konkrečių ugdymo institucijų respondentus, dalyvavusius šiame tyrime, nepretenduodamos į apibendrinančias išvadas visos šalies mastu.

Empirinis tyrimas atskleidė kai kurias rezultatų prieštaras. Pavyzdžiui, esant pakankamai dažniems amoraliems paauglių veiksams:

- absoliuti dauguma respondentų įvardija sunkiai pagrindžiamas altruistines nuostatas (*padeda kitiems, jei reikalinga jiems pagalba; gerbia kito mintis, išgyvenimus; atsako už savo laisvai pasirinktus veiksmus...*);
- nei vienas jų nenurodo blogo mokymosi rezultatų.

Šiuos ir panašius rezultatų prieštaravimus reikėtų šalinti naudojant kitokius tyrimo metodus, t. y. kokybinius (atvejų).

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Atkūrus šalies valstybingumą stebima akivaizdi žmonių mąstysenos ir elgsenos kaita, kuri be kita ko reiškiasi tuo, jog asmens *laisvių* ir *teisių* suvokimas dažnai pralenkia jo pilietinių *pareigų* ir *atsakomybės* įsisąmoninimą. Tai neišvengiamai veikia bendrą valstybės kriminogeninę padėtį, didina psichologinę įtampą tarp visuomenės narių. Šios moralinių vertybių deformacijos neaplenkia ir paauglių, todėl pastaraisiais metais ne tik daugėja nusikaltimų skaičius, padarytų nepilnamečių arba jiems dalyvaujant, bet jaunėja ir nusikaltėlių amžius (kaip buvo minėta įvade). Antra vertus, paaugliai yra labiausiai pažeidžiamas visuomenės sluoksnis, nes besiformuojanti jų asmenybė yra labai jautri bet kokiam aplinkos poveikiui. Būtent todėl didele dalimi Lietuva pasaulyje pirmauja mokinių savižudybių skaičiumi, plačiai paplitusios tokios smurto formos, kaip prasivardžiavimas, tyčiojimas, priekabiavimai, pažeminimai...

Atlikta teorinė ir empirinė paauglių smurto mokykloje situacijos ir priežasčių analizė leidžia daryti šias **išvadas**:

1. Didelė dalis galiojančių teisės aktų, kurie nustato paauglių atsakomybę už padarytas nusikalstamas veikas ar kitais būdais siekia stabdyti nepilnamečių smurtą, savo turiniu nėra optimalūs, o jų praktinis taikymas dėl įvairių priežasčių (mokyklų administracijos noras dangstyti ugdytinių pražangas saugant savo reputaciją, siekis išlaikyti „mokinio krepšelį“ ir kt.) nėra pakankamai efektyvus.
2. Paauglių smurto mokykloje atsiradimas dažnai turi psichologinį pagrindą, liudijantį nepilnamečio smurtautojo patirtas ir patiriamas psichikos traumas tiek iš bendraamžių, tiek ir suaugusiųjų – tėvų bei mokytojų – pusės.
3. Paauglių dorinių vertybių įsisąmoninimui didelės neigiamos reikšmės turi socialiniai faktoriai – žiniasklaida (kurioje vyrauja neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daranti informacija), priešiški santykiai šeimoje, internetas, bendraamžių (gatvės) įtaka.
4. Tyrimu įrodyta, jog deformuotas programų turinys, kai ugdymo procese prioritetas teikiamas racionaliajam pradui – savitikslėms žinioms, mokėjimams ir įgūdžiams (ŽMI), neįprasminant jų ir neįrodant naudos ugdytinio asmenybei – neretai tampa priežastimi paauglių smurtui mokykloje atsirasti.
5. Gauti ugdymo turinio analizės rezultatai leidžia teigti, jog paauglių dorinės ir pilietinės kultūros ugdymas, įkūnijantis asmens apsisprendimą savo gyvenimą grįsti humanizmo bei demokratijos vertybėmis ir principais, o taip pat mokinių dorinimas yra arba neefektyvus, arba jis tik deklaruojamas.
6. Tyrimu nustatyta, jog nemaža dalis paauglių, nesuvokdami savitikslių žinių naudos ir ugdymo procese neįgiję dorovinio imuniteto amoraliam aplinkos poveikiui, t. y.,

neturėdami atitinkamų dorovinių stabdžių, tampa arba potencialiais smurtautojais mokykloje ir už jos ribų, arba lengvai pažeidžiamomis aukomis.

Atliktas tyrimas *prevenciniam* paauglių smurto mokykloje prielaidų ir priežasčių šalinimui leidžia teikti šias **rekomendacijas**:

1. būtina baigti rengti ir priimti įstatymą „Dėl vaikų ir paauglių, linkusių nusikalsti ir nusikaltusių, minimalios ir vidutinės priežiūros“, o taip pat parengti reikiamus poįstatyminius aktus, kurie *de facto* reglamentuotų bendrojo lavinimo mokyklose besimokančių smurtautojų atsakomybę ir su jais dirbančių pedagogų teises;
2. siekiant didesnio teisės aktų, skirtų paauglių smurtui stabdyti ir jo prevencijai užtikrinti, efektyvumo, būtina ne tik atitinkama jų (teisės aktų) korekcija, bet svarbus ir suinteresuotų fizinių bei juridinių asmenų sąmoningas aktyvumas – noras teisės aktus efektyviai taikyti praktikoje;
3. suprantant psichologinio faktoriaus reikšmę paauglių smurtui mokykloje atsirasti ir jam prevenciškai šalinti būtina ugdymo institucijose plėtoti psichologinės kultūros sklaidą – steigti naujus mokytojo psichologo etatus, įvesti psichologijos pamokas ir kt.;
4. žinant socialinio faktoriaus įtaką ugdytinio asmenybei, tikslinga raginti Lietuvos tėvų forumą, kad jis skatintų šeimas daugiau rūpintis vaiko prasmingu laisvalaikiu, kontroliuotą žiniasklaidos (ypač TV, dienraščių ir žurnalų) platinamos informacijos vertybinį turinį;
5. būtina keisti bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo programas ženkliai diferenciacijos, atliepančios individualius mokinio gabumus ir interesus, kryptimi, nes ugdymo turinio ir vertybių korekcija leistų deramai atsižvelgti į silpnesnių gabumų vaikus,- tausotų jų sveikatą, mažintų mokyklose nervinę įtampą, šalintų smurto atsiradimą sąlygojančias prielaidas;
6. ypatinga rekomendacija ugdytojams – aktyviau taikyti *pragmatizmo pedagogikos* (V. Džeimsas, Dž. Diuji ir kt.) nuostatas, vengiant neįprasmino ŽMI perteikimo, nes paaugliai, nesuvokdami savitikslių žinių naudos, praranda mokymosi motyvaciją ir tampa lengviau įtakojami neigiamų aplinkos veiksnių;
7. svarbu ugdymo institucijose šalinti autoritarinius ugdytojo ir ugdytinio santykius, turinčius nemažos įtakos paauglių mąstysenai ir elgsenai, juos keičiant praktinėmis humanistinės psichologijos ir pedagogikos (A. Maslou, K. Rodžersas ir kt.) vertybių bei principų nuostatomis.

Visa tai leidžia teigti, jog magistriniame darbe numatytas tyrimo tikslas ir uždaviniai yra įvykdyti.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

Tarptautiniai teisės aktai:

Jungtinių Tautų dokumentai:

1. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501
2. Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos 1993 m. gruodžio 20 d. Deklaracija 48/104 Dėl smurto prieš moteris panaikinimo

Europos tarybos dokumentai:

1. Europos Parlamento ir Tarybos 2000 m. sausio 24 d. sprendimas Nr. 293/2000/EB, nustatantis Bendrijos veiksmų programą (*Daphne* programa) (2000-2003 m.), dėl prevencijos priemonių kovojant su smurtu prieš vaikus, jaunos asmenis ir moteris
2. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 803/2004/EB 2004 m. balandžio 21 d., patvirtinantis Bendrijos veiksmų programą (2004-2008 m.), dėl prevencinių priemonių ir kovos su smurtu prieš vaikus, jaunimą, moteris ir aukų bei rizikos grupių apsaugos (*Daphne II* programa)

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014. Aktuali redakcija nuo 2004 07 13
2. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1. Aktuali redakcija nuo 2005 11 15.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741. Aktuali redakcija nuo 2005 06 23
4. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569. Aktuali redakcija nuo 2005 12 20
5. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 23-593; 2003, Nr. 63-2853. Aktuali redakcija nuo 2004 07 15
6. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807. Aktuali redakcija nuo 2003 05 01

7. Lietuvos Respublikos 2005 metų Valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 171-6303. Aktuali redakcija nuo 2005 10 20
8. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 71-1706; 2000, Nr. 75-2272. Aktuali redakcija nuo 2004 07 15

Specialioji literatūra:

1. Babachinaitė G. Nepilnamečių smurtas Lietuvoje: raiška, priežastys ir prevencija // Jurisprudencija, 2002, t. 27(19), p. 108-117
2. Babachinaitė G. Smurtiniai nusikaltimai Lietuvoje // Jurisprudencija, 1999, t. 12(4), p. 97-105
3. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis.- Vilnius: Eugrimas, 2001, 451 p.
4. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai XI-XII klasėms.- Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2002, 452 p.
5. Bulovaitė I., Pivorienė R. V., Strulienė N. Drauge su vaiku... Psichologo patarimai tėvams.- Vilnius: Efrata, 2001, 56 p.
6. Čittapad (M. Lickevič). Dvasinis vaikų auklėjimas.- Kaunas: Mijalba, 2005, 160 p.
7. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.- Vilnius: Vaga, 2000, 967 p.
8. Dagienė V. Tarptautinė konferencija „Suomija PISA tyrime – sėkmingų rezultatų priežastys“ // Švietimo naujienos, 2005, Nr. 7, p. 3-4
9. Diujis Dž. Patyrimo suvokimas // Grožio kontūrai.- Vilnius: Mintis, 1980, p. 188-267
10. Dobryninas A. Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje.- Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000, 122 p.
11. Džeimsas V. Pragmatizmas.- Vilnius: Pradai, 1995, 319 p.
12. Dudaitė J. Tarptautinis IEA TIMSS tyrimas 1995-1999-2003m. Ką pasiekėme? // Švietimo naujienos, 2005, Nr. 4, p. 10-11
13. Europos Jaunimo ministrai aktyvina kovą su smurtu prieš jaunimą bei jaunimo smurtu. http://www.info.lt/index.php?page=naujienos&view=naujiena_arch&id=51446 (2005 10 14)
14. Furst M. Psichologija.- Vilnius: Lumen, 1999, 368 p.
15. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija.- Vilnius: Alna litera, 1993, 624 p.
16. Gilligan J. Smurto prevencija.- Vilnius: Eugrimas, 2002, 152 p.
17. Ilgalaikė pilietinio ir tautinio ugdymo programa. *Europos Tarybos informacijos biuras.* [http://www.etib.lt/site_files/Pilietiskumo%20ugdymas/aPrograma%200531%20\(1\).doc](http://www.etib.lt/site_files/Pilietiskumo%20ugdymas/aPrograma%200531%20(1).doc)

18. Jacikevičius A. Siela, Mokslas, Gyvensena: psichologijos įvadas studijų pradžiai.- Vilnius: Žodynas, 1999, 203 p.
19. James W. Across the Street Around the World. A Handbook for Cultural Exange. British American Arts Associaition.- London, 1996, 56 p.
20. Jovaiša L. Hodegetika. Auklėjimo mokslas.- Vilnius: Agora, 1995, 255 p.
21. Jovaiša L. Pedagogikos terminai.- Kaunas: Šviesa, 1993, 264 p.
22. Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos / Sud. M. Aidukas.- Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004, 468 p.
23. Justickis V. Kriminologija. I dalis.- Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001, 440 p.
24. Justickis V. Kriminologija. II dalis.- Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004, 524 p.
25. Karalienė S. Suteikime deramą statusą – ir veiks! // Dialogas, 2005, Nr. 44(684), p. 9
26. Kiškis A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija // Jurisprudencija, 2004, t. 59(51), p. 39-53
27. Kriminologija / Ats. red. J. Bluvšteinas.- Vilnius: Pradai, 1994, 344 p.
28. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga.- Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2001, 228 p.
29. Lapinas O. Pedagogika lietuvišku stiliumi. *Delfi*. <http://www.delfi.lt/news/daily/comments/article.php?id=6885293> (2005 06 16)
30. Lebedeva V. Smurtas prieš vaikus – tai auklėjimas. *Dienraštis „Vakarų ekspresas“*. <http://www.ve.lt/?data=2005-10-22&rub=1065924828&id=1129907875> (2005 10 24)
31. Leliūgienė I. Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas.- Kaunas: Technologija, 2003, 348 p.
32. Lietuvos švietimas – 2001. Ugdymo turinio pasirinkimai: profiline mokymas. *LR švietimo ir mokslo ministerija*. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/sv01_47.pdf (2005 09 23)
33. Lietuvos švietimo koncepcija.- Vilnius: Leidybos centras, 1992, 51 p.
34. Motiejūnas V. Nepilnamečių nusikaltimų socialiniai veiksniai. *Internetinis žurnalas „Sociumas“*. <http://www.sociumas.lt/Lit/nr22/nepilnameciai.asp> (2005 11 07)
35. Namų advokatas: žinynas / Sud. J. Prapiestis.- Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002, 1022 p.
36. Navaitis G. Psichologinis šeimos konsultavimas: teorijos ir metodai.- Vilnius: Tyto alba, 2002, 272 p.

37. Petruolytė A. Jaunesniojo paauglio socialinė raida.- Vilnius: Presvika, 2003, 77 p.
38. Petruolytė D. Vaikas – Dievo dovana.- Kaunas: Gabija, 1993, 320 p.
39. Pikūnas J., Palujanskienė A. Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą.- Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2000, 247 p.
40. Piličiauskas A. Mokinių dorinis ugdymas: išvados ir išvalgos // Meninis moksleivių ugdymas: nuo gabumų lavinimo link asmenybės dorinimo. Mokslinės metodinės konferencijos pranešimai, projektai, atvirų pamokų epizodai.- Vilnius: Lietuvos alternatyvaus meninio ugdymo centras, 2003, p. 86-92
41. Piličiauskas A. Švietimo reforma: visuomenės poreikiai, ugdymo turinys, mokytojo galimybės // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. III tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga.- Vilnius: Vilniaus pedagoginis institutas, 1996, p. 19-22
42. Psichologija studentui: vadovėlis / Ats. red. G. Matulienė.- Kaunas: Technologija, 2000, 260 p.
43. Psichologijos žodynas.- Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, 368 p.
44. Ringailienė Z. Mokomės demokratijos, gyvename demokratiškai // Švietimo naujienos, 2005, Nr. 7, p. 1-7
45. Smurtas – kas tai? *LR sveikatos ministerija*. <http://www.sam.lt/lt/srityys/visuomenes-sveikata/vps/smurtasps/> (2005 09 13)
46. Stasiulevičiūtė S. A. Dorinio ugdymo (ne)galimybės per tikybės pamokas // Dorinis mokinių ugdymas pamokoje ir popamokinėje veikloje. Mokslinės metodinės konferencijos pranešimų medžiaga, p. 125-128
47. Tarptautinių žodžių žodynas.- Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, 528 p.
48. Vaikų apsaugos nuo smurto sistema – neveiksminga ir keistina, tvirtina teisininkai. *Elta*. <http://www.elta.lt/index.php?ItemId=69835> (2005 10 14)
49. Viršilienė L. Moksleivių ugdomieji projektai ir dorinio ugdymo sąsajos // Dorinis mokinių ugdymas pamokoje ir popamokinėje veikloje. Mokslinės metodinės konferencijos pranešimų medžiaga.- Vilnius: Lietuvos alternatyvaus meninio ugdymo centras, 2004, p. 163-165
50. Vizija ir misija. *Trakų Vytauto Didžiojo gimnazija*. <http://vtdz.trakai.mit.lt/> (2005 11 23)

Periodiniai spaudos leidiniai:

1. Nepriklausomas švietimo savaitraštis „Dialogas“
2. Dienraštis „Respublika“
3. Informacinis leidinys „Švietimo naujienos“
4. Laikraštis „Studentų era“

Statistiniai duomenys:

1. Duomenys apie asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu Lietuvos Respublikoje (Forma 30-SAV). *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras*. <http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/f30/f30.htm> (2005 11 10)
2. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu (Forma 30N-ITI). *Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos*. http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=1&metai=2005&menuo=11®ionas=0&id3=1#st2 (2005 12 10)
3. Duomenys apie nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje (Forma 1 Ž). *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras*. <http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/1z/1z.htm> (2005 11 10)

PAAUGLIŲ SMURTAS MOKYKLOJE: PRIEŽASTYS IR PREVENCIJA

Raktiniai žodžiai: *paaugliai, smurtas, pedagoginės, psichologinės ir socialinės smurto priežastys, prevencija.*

Santraukos turinys: paauglių smurtinius veiksmus mokykloje įtakoja kompleksas priežasčių ir prielaidų, iš kurių ypatingai reikšmingi ir mažiausiai tyrinėti yra pedagoginiai veiksniai: perkrautos ugdymo programos, autoritariniai ugdytojų ir ugdytinių santykiai, suabsoliutintas dėmesys žinioms...

Santrauka

Darbe analizuojami paauglių smurto mokykloje (PSM) teisiniai aspektai, psichologinės ir socialinės prielaidos, daugiausiai dėmesio skiriant pedagoginio pobūdžio veiksniams. Šį pasirinkimą lėmė jaunėjantis nusikaltėlių amžius bei nepilnamečių padarytų smurtinių nusikaltimų skaičiaus didėjimas.

Išnagrinėjus pagrindinius su švietimu susijusius teisės aktus, paaiškėjo, kad dalis jų nuostatų nėra tinkamai įgyvendinamos, t. y. negarantuojamos mokinių bei mokytojų teisės mokytis ir dirbti psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje mokyklos aplinkoje. Todėl dalis paauglių, nekreipdami dėmesio į jų elgesį ir veiksmus reglamentuojančias nuostatas, smurtauja, o likusieji mokiniai ir pedagogai priversti kęsti jaunųjų nusikaltėlių išpuolius. Ilgainiui su tokia beviltiška situacija mokytojai nebegali susitaikyti ir patys pakelia ranką prieš savo ugdytinius.

Suprantama, blogėjančią kriminogeninę padėtį sąlygoja ne vien tinkamos juridinės bazės nebuvimas, bet ir kiti veiksniai. Paminėtini psichologiniai (paauglio psichikos konstitucija), socialiniai (šėimos tarpusavio santykiai, bendraamžiai, žiniasklaida) ir pedagoginiai (perkrautos ugdymo programos, autoritariniai ugdytojų ir ugdytinių santykiai, suabsoliutintas dėmesys žinioms). Teorines darbo išvadas patvirtino atlikto empirinio tyrimo rezultatai.

JUVENILES VIOLANCE AT SCHOOL: CAUSES AND PREVENTION

Keywords: *juveniles, violence, pedagogical, psychological and social causes of violence, prevention.*

Summary content: juveniles' violence at school is influenced by a complex of causes and assumptions, the most significant and the least researched of which are pedagogical factors: overloaded curriculum, authoritarian relations between educator and schoolchildren, unconditional focus on knowledge....

Summary

The study analyzes legal aspects of juveniles' violence (PSM) at school, psychological and social assumptions, with the emphasis put on pedagogical factors. This choice was influenced by juvenescent age of criminals and the increasing number of crimes committed by juveniles.

Analysis of central legal acts related to education, it became apparent that part of provisions are not respectively implemented, i.e. there is not guarantee for the educators' and pupils' right to study and work in a psychologically, spiritually and physically safe school environment. Therefore, some juveniles ignoring provisions regulating their behavior and actions commit acts of violence, while the rest of schoolchildren and educators are forced to suffer. Eventually educators are incapable to cope with such a hopeless situation and lift their hands against schoolchildren.

Naturally, deteriorating crime stance is caused not only by inappropriate legal base, but also by other factors. Among such are psychological (teenager's mental constitution), social (family relationship, peers, media) and pedagogical (overloaded curriculum, authoritarian relations between educator and schoolchildren, unconditional focus on knowledge). Theoretical findings of the study are confirmed by the results of empirical research.

MOKSLEIVIŲ APKLAUSA

Mielas moksleivi,
 prieš Tave anketa, skirta moksleivių vertybėms tirti.
 Kviečiame bendradarbiauti, kadangi mums svarbi Tavo nuomonė!
 Apklausa – ANONIMINĖ, todėl vardo, pavardės ir mokyklos žymėti nereikia.
PASTABA: Anketoje nėra teisingų ar neteisingų atsakymų, - svarbiausia
 Tavo asmeninis požiūris ir atitinkamas pasirinkimas.

ATSAKYMŲ ŽYMĖJIMO PAVYZDYS	☒

I dalis

1. Tu esi: Vaikinas ; Mergina

2. Tavo amžius: _____ metų

3. Tu mokaisi _____ klasėje

4. Tu gyveni (pažymėk Tau tinkamą atsakymą):

Su abiem tėvais

Su tėvu

Su motina

Kita (įrašyk) _____

5. Tėvų išsilavinimas:

	Vidurinis	Proftechninis	Aukštesnysis	Aukštasis	Kita (parašyk)
Mamos	☐	☐	☐	☐	
Tėčio	☐	☐	☐	☐	

6. Santykiai su tėvais (pažymėk tik vieną Tau tinkamą atsakymą):

	Visada	Dažniausiai	Niekada
Esame geriausi draugai	☐	☐	☐
Bendraujame tik savaitgaliais, švenčių dienomis	☐	☐	☐
Nebendraujame iš viso	☐	☐	☐
Kita			

7. Ką dažniausiai veiki po pamokų (įrašyk arba pažymėk Tau tinkamą(us) atsakymą(us)):

Lankau _____ būrelį mieste

Lankau _____ būrelį mokykloje

Dalyvauju _____

Nelankau jokių būrelių, nes: nežinau, kas mane

sudomintų

jie labai brangiai kainuoja

tai tik laiko švaistymas

kita _____

8. Ar be pateisinamos priežasties praleidi pamokas (pažymėk Tau tinkamą atsakymą):

Dažnai

Kartais

Niekada

9. Laisvu laiku Tu (pažymėk tinkamą(us) atsakymą(us)):

	Taip	Kartais	Ne
Lankai kino teatrus	☐	☐	☐
Vaikštai į rimtosios muzikos koncertus	☐	☐	☐
Vaikštai į popmuzikos koncertus	☐	☐	☐
Lankai dramos/operos teatrus	☐	☐	☐
Skaitai knygas	☐	☐	☐
Sportuoji	☐	☐	☐
Naršai internete, žaidi kompiuterinius žaidimus	☐	☐	☐
Lankai diskotekas, „tusovkes“	☐	☐	☐
Kita (įrašyk)			

10. Kokie kino filmai Tau labiausiai patinka (pažymėk tinkamą(us) atsakymą(us)):

	Patinka	Galbūt	Nepatinka
Filmai apie meilę, aukojimąsi, ištikimybę	☐	☐	☐
Filmai apie keliones, mokslo atradimus	☐	☐	☐
Filmai apie gyvūniją	☐	☐	☐
Komedijos	☐	☐	☐
Dokumentiniai filmai	☐	☐	☐
Koviniai trileriai	☐	☐	☐
Siaubo trileriai	☐	☐	☐
Fantastiniai	☐	☐	☐
Pornografiniai, erotiniai	☐	☐	☐
Kita (įrašyk)			

Tu PUIKIAI pradėjai! Pasistenk Anketą užpildyti iki pabaigos.

II dalis

11. Kaip Tau sekasi mokytis (dažniausiai esi įvertinamas):

Pažymėk tik vieną Tau tinkamą atsakymą!

Labai gerai (10-9 balai)

Patenkinamai (6-4)

Gerai (8-7)

Nepatenkinamai (3-1)

12. Kokios priežastys Tau trukdo geriau mokytis (pažymėk tinkamą(us) atsakymą(us)):

	Tikrai taip	Galbūt	Ne
Per sunkus ugdymo (dalykų) turinys	☐	☐	☐
Neįdomiai vedamos pamokos	☐	☐	☐
Nedraugiški mokytojo(s) ir mokinių santykiai: mokytoja(s) nepaaiškina dar kartą, jei nesupratau; ji(s) pyksta, jei ko paklausiu; mokiniai neklauso mokytojo(s); ji(s) nuolat barasi ir pan.	☐	☐	☐
Trūksta laiko daugiau pasimokyti	☐	☐	☐
Trūksta noro (valios) geriau mokytis	☐	☐	☐
Nesulaukiu pagalbos iš šeimos narių	☐	☐	☐
Kita (įrašyk)			

13. Ar Tave gali apibūdinti žemiau išvardinti teiginiai:

Kiekvienoje eilutėje pažymėk tik vieną Tau labiausiai tinkantį atsakymą!

	Tinka	Galbūt	Netinka
Gerbia kitų tautų kultūrą	☐	☐	☐
Tėvai ir mokytojai gali pasikliauti	☐	☐	☐
Negerai pasielgęs, stengiasi klaidą ištaisyti	☐	☐	☐
Siekia, kad kitiems būtų geriau	☐	☐	☐
Geba susivaldyti, užėjus pykčiui	☐	☐	☐
Padedą kitiems, jei reikalingą jiems pagalbą	☐	☐	☐
Gerbia kito mintis, išgyvenimus	☐	☐	☐
Siekia išklaudyti kitą	☐	☐	☐
Atsako už savo laisvai pasirinktus veiksmus	☐	☐	☐
Elgiasi taip, kad pirmiausia pats turėtų naudos	☐	☐	☐
Elgiasi taip, kad pats nenukentėtų	☐	☐	☐
Siekia tikslo bet kokiomis priemonėmis	☐	☐	☐

14. Tavo vyraujantis temperamento tipas (pažymėk tik vieną Tau tinkamą atsakymą):

Cholerikas: nekantrus; užsispyręs; linkęs rizikuoti; greitai veikia ir sprendžia; nuolat siekia naujo; staigiai keičiasi nuotaikos ir pan.	☐
Sangvinikas: lengvai pergyvena nesėkmes; lengvai prisitaiko prie aplinkos; su užsidegimu imasi bet kokio naujo reikalo; dažnai nebaigia to, ką pradeda ir pan.	☐
Melancholikas: kuklus; sutrinka naujoje aplinkoje; nepasitiki savo jėgomis; lengvai pakelia vienatvę; pernelyg jautrus pagyrimui ar papeikimui; lengvai išsižeidžia ir pan.	☐
Flegmatikas: ramus; nuoseklus; iki galo užbaigia pradėtą darbą; visur mėgsta kruopštumą, tvarkingumą; sunkiai prisitaiko prie naujos aplinkos; ištvėringas ir pan.	☐

Didžioji Anketos dalis jau užpildyta! PUIKU!
Liko visiškai nedaug darbo,- pasistenk užbaigti!

III dalis

15. Išvardink 3 Tau svarbiausius teiginius, paminėtus 13 klausime:

1.	
2.	
3.	

16. Ar mokykloje teko patirti priekabiavimo (prasivardžiavimo, tyčiojimosi...) ir fizinio smurto atvejų:

	Dažnai	Kartais	Neteko
Kabinėjimasis	☐	☐	☐
Apsivardžiavimas	☐	☐	☐
Erzinimas, tyčiojimasis	☐	☐	☐
Stumdymas	☐	☐	☐
Mušimas	☐	☐	☐
Pinigų atiminėjimas	☐	☐	☐
Apkalbinėjimas	☐	☐	☐
Ignoravimas	☐	☐	☐
Gąsdinimas	☐	☐	☐
Kita (<i>įrašyk</i>)			

17. Ar Tu priekabiauji ir smurtauji prieš kitus asmenis:

	Dažnai	Kartais	Neteko
Kabinėjimasis	☐	☐	☐
Apsivardžiavimas	☐	☐	☐
Erzinimas, tyčiojimasis	☐	☐	☐
Stumdymas	☐	☐	☐
Mušimas	☐	☐	☐
Pinigų atiminėjimas	☐	☐	☐
Apkalbinėjimas	☐	☐	☐
Ignoravimas	☐	☐	☐
Gąsdinimas	☐	☐	☐
Kita (<i>įrašyk</i>)			

18. Išvardink savo teises:

1.	
2.	
3.	

19. Išvardink savo pareigas:

1.	
2.	
3.	

Dėkojame už nuoširdų bendradarbiavimą.

Linkime sėkmės!

Anketą parengė Mykolo Romerio universiteto magistrantė Solėja Karalienė

VARDAŽODŽIŲ RODYKLĖ

1. Berlineris (*Berliner*)
2. Biversas (*Beavers*)
3. Diuji (*Dewey*)
4. Džeimsas (*James*)
5. Froidas (*Freud*)
6. Fromas (*Fromm*)
7. Geidž (*Gage*)
8. Gilliganas (*Gilligan*)
9. Grahamas (*Graham*)
10. Jungas (*Jung*)
11. Maslou (*Maslow*)
12. Rodžersas (*Rogers*)
13. Voileris (*Voeller*)